

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI

**İSTANBUL'DA SU MİMARİSİ VE
ŞADIRVANLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mimar Fatıma Zehra YÜTER**

**Danışmanı
Prof. Dr. Onur ALTAN**

İSTANBUL - 2014

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI

**İSTANBUL'DA SU MİMARİSİ VE
ŞADIRVANLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mimar Fatıma Zehra YÜTER**

**Danışmanı
Prof. Dr. Onur ALTAN**

İSTANBUL - 2014

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Programı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi **Fatıma Zehra YÜTER** tarafından hazırlanan “İstanbul’da Su Mimarisi ve Şadırvanlar” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 23.01.2014

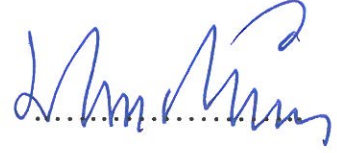
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

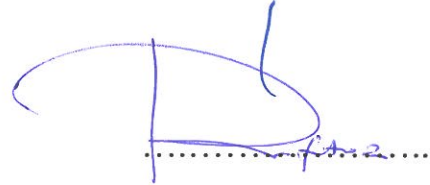
Jüri Üyesi: Prof.Dr.Onur ALTAN
Danışman– HAL.Üniv.Mimarlık ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Vefa ÇETİN
HAL.Üniv.Mimarlık ABD Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi : Doç.Dr.İpek FİTÖZ
MSGSÜ Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Ergun GÜRPINAR
HAL.Üniv. Mimarlık ABD Öğr.Üyesi (Yedek)

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Genco BERKİN
HAL.Üniv.End.Ürün.Tas. ABD Öğr.Üyesi (Yedek)

.....

ÖNSÖZ

Ruhumu aramak için çıktığım yolda, kendimi şadırvanın Su' yunda buldum...

Su hayat kaynağıdır. Su her zaman yaşam için en önemli unsur olmuştur. Suyun içme suyu ve temizlik-yıkanma amaçlı kullanılmak üzere bir yerden bir yere getirilmesi, depolanması ve kullanılması amacıyla su mimari ile buluşmuş, çeşitli su yapıları ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada İstanbul'da su mimarisinin gelişimi, Roma-Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yapılmış olan su yapıları, su sistemleri ve bunların kullanım amaçları hakkında bilgi verilmiştir. Suyun hayatımızda ve dinler içinde önemi anlatılmıştır. Su yapıları içinde en sevdiğim ve merak duyduğum '*şadırvan mimarisi*' konusu çalışılmıştır.

İslam dini kitabı Kur'an-ı Kerim' e göre "Her canlı sudan yaratılmıştır". İslam dinine göre susayan birinin su ihtiyacını gidermek, bir yere su sistemi getirebilmek, su sağlayabilmek en büyük ibadetlerden sayılmış; hayır amaçlı sebiller, çeşmeler, şadırvanlar yapılmıştır.

Şadırvanlar, boyut olarak küçük mimari yapılardır. Anlamsal açıdan bu mütevazi yapılara baktığımızda, gerek suyun sesi, suyun güzelliği ile insanın ruhuna hitap etmeleri, gerekse ibadet için ilk adım, ön hazırlık yerleri olmaları açısından önemlidir.

Bu konuyu çalışmak bana Osmanlı mimarisini ve İstanbul'u daha iyi tanıma ve anlama imkanı vermiştir. Osmanlı dönemi mimarisine baktığımızda insanların su ihtiyacını gidermek ve abdest almak için özel yapılar düşünülmüş olunması konuya verilen önemi göstermektedir. Bilhassa şadırvan mimarisinde tanık olduğum farklı musluk formları, şebeke işleme sanatı, insan'ı, canlı' yı düşünen suluk yapıları, kubbe ve saçaklardaki kalem işleri, havuz dış yüzeyinde döneme uygun bitkisel motifli kabartmalar rölyefler, sütun başlık ve kaidelerindeki detaylar, kısacası ahşap, mermer ve maden işçilik ve tasarımlarında Osmanlı Dönemi mimarisindeki ince ruhu, hassasiyeti, insana ve estetiğe verdiği önemi görmekteyiz. Osmanlı mimarisinde yalnızca işlev düşünülmemiş, görsellik ve estetik hep önemsenmiştir. Elbette ki ihtiyaç üzere yapılan bu yapıların bir diğer yapılış amacı göze, gönle, ruha hitap etmek olmuştur.

İstanbul, 2014

Fatma Zehra YÜTER

TEŞEKKÜR

Çalışmamın başından beri, gerek konu seçimindeki desteği, gerekse çalışma boyunca her türlü emeği ve yardımları için; bana kazandırdığı konuya yaklaşma metodu bilinci, bilhassa inceliği, nezaketi ve anlayışından ötürü kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Onur ALTAN' a ve her zaman desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Vefa ÇETİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Her türlü yardımından ötürü, kendini ilime adanmış tarihçi, İstanbul aşığı Sayın Süleyman Zeki BAĞLAN hocama; yine her türlü desteği ve ufkumun açılmasına vesile olan sanat tarihçisi Sayın Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU hocama teşekkürlerimi sunarım. Kaynak yardımı için İsmail ÖNEL Bey'e teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde en büyük emeği olan, maddi ve manevi her türlü destekleri için, en sevdiklerim; babam Ahmet YÜTER' e, annem Emine YÜTER' e, ablam Saniye Nur AKMAN ve kardeşim Kübra Betül YÜTER' e teşekkürlerimin en büyüğünü sunarım. Kuzenim Harun ALBAYRAK ve eşi Sema ALBAYRAK' a da yardımları için teşekkür ederim.

Bu çalışmam sevgili babam Ahmet YÜTER' e armağanımdır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	I
TEŞEKKÜR.....	II
ŞEKİLLER LİSTESİ	VI
RESİMLER LİSTESİ	VII
ÖZET.....	XII
ABSTRACT.....	XIV
GİRİŞ	1
1 SU VE MİMARİ.....	3
2 TÜRKLERDE SU MİMARİSİ VE GELİŞİMİ.....	17
3 İSTANBUL'DA SU MİMARİSİ	25
3.1 Tarihsel Gelişim.....	25
3.1.1 Roma Ve Bizans Dönemi Su Mimarisi.....	25
3.1.1.1 İsale Hatları.....	26
3.1.1.2 Büyük su toplama havuzları ve sarnıçlar.....	28
3.1.1.2.1 Açık su hazneleri.....	28
3.1.1.2.2 Kapalı sarnıçlar.....	31
3.1.1.2.3 Emprovize Sarnıçlar.....	33
3.1.1.3 Su yolları ve kemerler.....	33
3.1.1.4 Maksemler	36
3.1.1.5 Kanallar.....	36
3.1.1.6 Kuyular	37
3.1.1.7 Su terazileri.....	37
3.1.1.8 Çeşmeler	37
3.1.1.9 Ayazmalar.....	38
3.1.1.10 Hamamlar.....	39
3.1.2 Osmanlı Dönemi Su Mimarisi	40
3.1.2.1 İstanbul'da Osmanlı Devri'nde Yapılan Su Tesisleri	40
3.1.2.1.1 Halkalı Suları.....	42
3.1.2.1.2 Kırkçeşme Suyu Tesisleri.....	42
3.1.2.1.3 Üsküdar Suları.....	44
3.1.2.1.4 Taksim ve Hamidiye Su Yolları.....	45
3.1.2.2 Osmanlı Dönemi Su Mimarisi Yapıları	45
3.1.2.2.1 Hamamlar	47
3.1.2.2.2 Çeşmeler.....	48

3.1.2.2.3	Selsebiller	51
3.1.2.2.4	Sebiller.....	52
3.1.2.2.5	Şadırvanlar.....	53
3.1.2.2.6	Havuzlar	53
3.1.2.2.7	Bentler	58
3.1.2.2.8	İsale hattı	58
3.1.2.2.9	Maksemler	59
3.1.2.2.10	Maslaklar	59
3.1.2.2.11	Teraziler.....	60
3.1.2.2.12	Hazneler.....	60
3.1.2.2.13	Su kemerleri	61
3.1.2.2.14	Köprüler.....	61
3.1.2.2.15	Kaskatlar.....	62
3.1.2.2.16	Kuyular	62
4	DİNLER İÇİNDE SUYUN ÖNEMİ.....	63
4.1	Musevilikte Suyun Önemi	64
4.2	Hıristiyanlıkta Suyun Önemi	66
4.3	İslamiyette Suyun Önemi.....	67
5	ŞADIRVANLAR	70
5.1	Tanımı	70
5.2	Gelişimi.....	71
5.3	İşlevleri.....	73
5.4	Şadırvanı oluşturan mimari unsurlar	73
5.5	Şadırvanda Malzeme.....	74
5.6	Şadırvanda Süsleme Sanatı	75
5.7	Şadırvanların sınıflandırılması.....	78
5.7.1	Konumlarına Göre Şadırvanlar	78
5.7.1.1	Cami Şadırvanları	78
5.7.1.2	Bir Yapıyla Birlikte Yapılan Şadırvanlar	79
5.7.1.3	Meydan Şadırvanları.....	79
5.7.2	Havuzun Plan Özelliklerine Göre Şadırvanlar	80
5.7.2.1	Çokgen Planlı Şadırvanlar	80
5.7.2.2	Dairesel Planlı Şadırvanlar	80
5.7.3	Tipolojik Olarak Şadırvanlar.....	81
5.7.3.1	Hazneleri veya Fıskiyeli Göbekleri Değişik Biçimlerde Yapılmış Abdest Şadırvanları.....	81
5.7.3.1.1	Kapalı hazneli şadırvanlar	81

5.7.3.1.2	Hazne Kenarları Mermer Kafesli ve Taçlı Şadırvanlar	81
5.7.3.1.3	Suluklu Şadırvanlar	82
5.7.3.1.4	Köşk Mescid Şadırvanları	82
5.7.3.2	Üst Örtüsü Çift Destek Sırası İle Taşınan Abdest Şadırvanları....	83
5.7.3.3	Camilerin İç Avlularındaki Su Taksim ve Havalandırma Tesisleri	83
5.7.3.4	Zembil Şadırvan Adı Da Verilen Sıra Halindeki Abdest Muslukları	84
6	İSTANBUL 'DA SEÇİLEN ÖRNEK CAMİ ŞADIRVANLARININ İNCELENMESİ	85
6.1	Fatih Camii Şadırvanı	85
6.2	Şehzade Camii Şadırvanı	95
6.3	Eyüp Sultan Camii Şadırvanı	101
6.4	Süleymaniye Camii Şadırvanı.....	108
6.5	Bayezid Camii Şadırvanı.....	118
6.6	Yavuz Sultan Selim Camii Şadırvanı.....	122
6.7	Ayasofya Şadırvanı	127
6.8	Eminönü Yeni Camii Şadırvanı	134
6.9	Sultan Ahmed Camii Şadırvanı.....	140
6.10	Arap Camii Şadırvanı.....	148
6.11	Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı.....	154
6.12	Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı.....	164
6.13	Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı.....	171
6.14	Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Camii Şadırvanı.....	176
6.15	Kılıç Ali Paşa Camii Şadırvanı	183
6.16	Küçük Ayasofya Camii Şadırvanı.....	190
6.17	Laleli Camii Şadırvanı	195
6.18	Nuruosmaniye Camii Abdest Muslukları.....	201
6.19	Rüstem Paşa Camii Şadırvanı	206
6.20	Sinan Paşa Camii Şadırvanı	211
6.21	Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Camii Şadırvanı	216
6.22	Üsküdar Atik Valide Camii Şadırvanı	220
6.23	Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Şadırvanı	226
7	SONUÇ	229
8	KAYNAKÇA	230
9	ÖZGEÇMİŞ	235

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Haseki Hürrem Sultan Hamamı Planı	48
Şekil 2. Fatih Camii Şadırvanı Plan ve Cephesi	88
Şekil 3. Fatih Camii Şadırvanı Kesit ve Tavan Planı.....	89
Şekil 4. Şehzade Camii ve avluda şadırvanın planı	96
Şekil 5. Eyüp Sultan Camii Planı ve Şadırvanın önceki konumu	102
Şekil 6. Eyüp Sultan Camii Planı ve Şadırvanın günümüzdeki konumu.....	102
Şekil 7. Süleymaniye Camii Şadırvanı Plan ve Kesiti	110
Şekil 8. Süleymaniye Camii Abdest Muslukları plan ve görünüşü	111
Şekil 9. Bayezid Camii ve Şadırvan Planı	119
Şekil 10. Yavuz Sultan Selim Camii ve Şadırvanı planı	123
Şekil 11. Ayasofya Şadırvanı Planı	129
Şekil 12. Ayasofya Şadırvan Cephe Çizimi	129
Şekil 13. Eminönü Yeni Cami Planı (Goodwin)	135
Şekil 14. Sultan Ahmed Camii Şadırvanı Plan ve Kesiti	142
Şekil 15. Arap Camii Şadırvan Planı	149
Şekil 16. Arap Camii şadırvanı cephe çizimi	150
Şekil 17. Arap Camii şadırvanı kesit	150
Şekil 18. Üsküdar Yeni Valide Camii ve Şadırvanı planı	155
Şekil 19. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Çatı Planı	156
Şekil 20. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı + 1.55 Kotu Planı	156
Şekil 21. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Tavan Planı	157
Şekil 22. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Güneydoğu Cephesi	158
Şekil 23. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Kesiti.....	159
Şekil 24. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Şadırvanı planı	166
Şekil 25. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve şadırvan kesiti	166
Şekil 26. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı Planı	167
Şekil 27. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı Havuz ve Şebeke Detayı	168
Şekil 28. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Planı ve Şadırvanın avludaki konumu	172
Şekil 29. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve Şadırvan Kesiti	173
Şekil 30. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı Plan, Kesiti ve Cephesi ..	173
Şekil 31. Kadirga Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Şadırvanı Planı	177
Şekil 32. Kılıç Ali Paşa Camii Şadırvanı Görünüşü	184
Şekil 33. Küçük Ayasofya Camii Şadırvan Planı	191
Şekil 34. Laleli Camii ve avluda şadırvanın planı	197
Şekil 35. Nuruosmaniye Camii abdest muslukları cephe ve kesit çizimi	202
Şekil 36. Nuruosmaniye Camii Sıra Abdest Muslukları Görünüşü	203
Şekil 37. Rüstem Paşa Camii Şadırvan Planı	207
Şekil 38. Rüstem Paşa Camii Şadırvan Çatı Planı	207
Şekil 39. Rüstem Paşa Camii Şadırvan Kesiti	208
Şekil 40. Sinan Paşa Camii ve Şadırvanın Planı	212
Şekil 41. Sinan Paşa Camii ve Şadırvanı kesiti	213
Şekil 42. Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Camii Şadırvanı Planı.....	217
Şekil 43. Üsküdar Atik Valide Camii Planı (Sözen)	221
Şekil 44. Üsküdar Atik Valide Camii Şadırvan kesiti	222
Şekil 45. Üsküdar şemsi Ahmet Paşa Camii Şadırvanı Planı	227
Şekil 46. Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Camii Şadırvanı Cephe Çizimi	227

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1. Trevi Çeşmesi, Roma.....	6
Resim 1.2. El Hamra Sarayı, İç Avlu.....	8
Resim 1.4. El Hamra Sarayı, İç Mekanda Havuz	9
Resim 1.3. El Hamra Sarayı Avlu, Aslanlı Havuz.....	9
Resim 1.5. El Hamra Sarayı, iç mekanda suyun estetik öge olarak kullanımı	10
Resim 1.6.El Hamra Sarayı, Avluda Su Ögesi.....	11
Resim 1.7.El Hamra Sarayı, Açık Alanlarda Suyun Kullanımı.....	11
Resim 1.8.El Hamra Sarayı, Çeşme Örneği.....	12
Resim 1.9. Endülüs Bahçeleri, El Hamra Sarayı	12
Resim 1.10. Kordoba Camisi Avlusu, Suyun Mimari Bir Öge Olarak Kullanımı.....	13
Resim 1.11. Kordoba Camisi, Estetik Su Kanallarından Detay.....	14
Resim 1.12. Kordoba Camisi, Avluda Etkili Su Ögesi	14
Resim 1.13. Kordoba Alcazar Bahçeleri.....	15
Resim 1.14.Kordoba Alcazar Bahçeleri, Havuzlar	15
Resim 1.15. Kordoba Alcazar Bahçeleri; Yapı - Portakal Ağaçları - Su Ögesi Ahengi	16
Resim 1.16. Kordoba Alcazar Bahçeleri, Fıskiyeli Havuzdan Görünüm	16
Resim 2.1. Hırka-i Saadet Çeşmesi, Topkapı Sarayı	21
Resim 2.2. Fatih Köşkü Sofası, Topkapı Sarayı	22
Resim 2.3. Mukaddes Emanetler Dairesinde Bulunan Şadırvanlı Sofa, Topkapı Sarayı	23
Resim 2.4.Hamam, hastane içinde tedavi edici amaçlarla da kullanılmaktaydı, Topkapı Sarayı	23
Resim 2.5.Çifte Kasırlar Pencere Detayı, Topkapı Sarayı	24
Resim 2.6. 17. yüzyılda sarayda moda haline gelen pencere içinde çeşmeler yapılması Çifte Kasırlar'da da görülür. Pencere içindeki şirin çeşmeler ve muslukların önlerindeki kurnalarla mekanda su sesinin oluşmasına çalışılmıştır, Topkapı Sarayı	24
Resim 3.1. Karagümrük Çukurbostanı'nın günümüzdeki hali	29
Resim 3.2. Sultan Selim Çukurbostanı	29
Resim 3.3. Sultan Selim Çukurbostanı duvarları.....	30
Resim 3.4. Altımermer Çukurbostanı duvarları	30
Resim 3.5. Yerebatan Sarayı, Robert Walsh, Constantinople and the scenery of the seven churches of Asia Minor; London, 1839, c.1. , Milli Kütüphane, 1951 B 344.	32
Resim 3.6. Yerebatan Sarnıcı	32
Resim 3.7. Binbirdirek Sarnıcı	33
Resim 3.8. Bozdoğan Kemerı	35
Resim 3.9. Ma'zul Kemer	35
Resim 3.10. Mağlova kemerı	43
Resim 3.11. Uzun kemer	43
Resim 3.12. Güzelcekemer	44
Resim 3.13. Kovuk kemer	44
Resim 3.14. Haseki Hürrem Sultan Hamamı.....	48
Resim 3.15. Üsküdar Meydan Çeşmesi 19.yüzyıl Adell Armatür Koleksiyonu	49
Resim 3.16. Namazgahlı çeşme gravürü Farrio(Giulio) 2. Custome Antico E Modrno isimli kitaptan bakır baskı gravür, 1827, Adell armatür koleksiyonu	49

Resim 3.17. III. Ahmed Çeşmesi 1873 yılındaki dünya sergisi için hazırlanmış olan, L'Architecture Ottomane-Die Ottomanische Baukunst, Constantinople, 1873 adlı eserlerden. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Envanter No:2254	50
Resim 3.18. Eyüp Sultan Selsebili	51
Resim 3.19. Hatice Turhan Sultan Sebili	52
Resim 3.20. Süleymaniye'de Mimar Sinan türbesi ve sebili	52
Resim 3.21. Fatih Camii şadırvanı	53
Resim 3.22. Harem, Joseph Mery, Constantinople et la mer Noire, Paris, t.y. , Milli Kütüphane, 1951 B 438	54
Resim 3.23. Şerifler yalısı, iç mekanda havuz	54
Resim 3.24. Safranbolu Havuzlu Konak	55
Resim 3.25. Safranbolu Havuzlu Konak	55
Resim 3.26. Bursa Ulucami Şadırvanı	56
Resim 3.27. Edirne Selimiye Camii iç mekanda havuz	56
Resim 3.28. Eyüp Sultan Camii ve su ögesi	57
Resim 3.29. Eyüp Sultan Camii önündeki fiskiyeli havuz	57
Resim 3.30. Topuzlu bent	58
Resim 3.31. Taksim maksemi	59
Resim 3.32. Şehzade Camii su terazisi	60
Resim 3.33. Mağlova su kemeri	61
Resim 3.34. Büyükçekmece köprüsü	61
Resim 5.1. Edirne Selimiye Camii Şadırvanı	79
Resim 5.2. Alman Çeşmesi	80
Resim 6.1. Fatih Camii Şadırvanı eski fotoğrafı	87
Resim 6.2. Fatih Camii ve Şadırvanı	90
Resim 6.3. Şadırvan genel görünümü	90
Resim 6.4. Su haznesi, musluklar ve oturma taşları	91
Resim 6.5. Su çanağı	91
Resim 6.6. Kubbe detayı, kubbede madalyon	92
Resim 6.7. Saçak ve kasnakta kalem işleri	92
Resim 6.8. Kubbe iç yüzeydeki süsleme sanatı	93
Resim 6.9. Konik kubbe ve alem	93
Resim 6.10. Sıra abdest muslukları genel görünüş	94
Resim 6.11. Musluk ve oturma taşları	94
Resim 6.12. Şehzade Camii ve şadırvanı	97
Resim 6.13. Şadırvan genel görünümü	97
Resim 6.14. Su haznesi, musluklar ve oturma taşları	98
Resim 6.15. Sütunlar, sütun başlıkları ve saçak	98
Resim 6.16. Sütun kaideleri, su yalağı	99
Resim 6.17. Suluk	99
Resim 6.18. Havuz üzerindeki camekanlı bölüm ve kubbe içi detayı	100
Resim 6.19. Su çanağı	100
Resim 6.20. Eyüp Sultan Camii Şadırvanı eski fotoğrafı	103
Resim 6.21. Eyüp Sultan Camii Şadırvanı eski fotoğrafı	103
Resim 6.22. Şadırvan genel görünümü	104
Resim 6.23. Su haznesi, musluklar ve oturma yerleri	104
Resim 6.24. Havuz üzerindeki camlı bölüm	105
Resim 6.25. Su çanağı	105
Resim 6.26. Revak ve kubbe içi kalem işleri	106
Resim 6.27. Sıra abdest muslukları genel görünüm	107

Resim 6.28. Sıra musluklarının avludaki yerleşimi	107
Resim 6.29. Süleymaniye Camii Şadırvanı	111
Resim 6.30. Süleymaniye Camii sıra abdest muslukları eski hali	112
Resim 6.31. Süleymaniye Camii ve Şadırvanı.....	112
Resim 6.32. Şadırvan geniş cephe.....	113
Resim 6.33. Şadırvan dar cephe.....	113
Resim 6.34. Şebekeden detay	114
Resim 6.35. Suluk	114
Resim 6.36. Şadırvan içi görünüm,su çanakları.....	115
Resim 6.37. Şadırvan içi tavan süslemesi	115
Resim 6.38. Lotus palmet frizi.....	116
Resim 6.39. Cami cephesindeki sıra abdest muslukları.....	116
Resim 6.40. Musluk ayna taşlarından detay	117
Resim 6.41. Sıra abdest musluklarından bir görünüm	117
Resim 6.42. Şadırvan genel görünüm	120
Resim 6.43. Su haznesi, şebekeler ve üst örtüdeki kalem işleri	120
Resim 6.44. Havuz, musluklar ve oturak taşları	121
Resim 6.45. Revaktan bir görünüm.....	121
Resim 6.46. Yavuz Sultan Selim Camii ve Şadırvanı	124
Resim 6.47. Yavuz Sultan Selim Camii Şadırvanı genel görünümü	124
Resim 6.48. Su haznesi, şebeke ve kafes	125
Resim 6.49. Su çanağı.....	125
Resim 6.50. Kafes, askılar, kubbe içi.....	126
Resim 6.51. Sütun, sütun başlığı, saçaklar.....	126
Resim 6.52. Ayasofya şadırvanı genel görünümü	130
Resim 6.53. Şebeke ve kafes.....	130
Resim 6.54. Tunç şebeke detayı.....	131
Resim 6.55. Musluk ve musluk ayna taşı süslemesi	131
Resim 6.56. Musluk ve su yalağı	132
Resim 6.57. Mukarnaslı sütun başlığı ve tunç bilezik	132
Resim 6.58. Kubbe ve alem	132
Resim 6.59. Kubbe iç süslemesi	133
Resim 6.60. Saçak süsleme detayı	133
Resim 6.61. Kubbe içi kalem işleri ve kuşakta kitabe	133
Resim 6.62. Şadırvan genel görünüm	136
Resim 6.63. Mukarnaslı sütun başlığı ve mermer işçiliği.....	137
Resim 6.64. Su çanağı.....	137
Resim 6.65. Şebeke detayı	138
Resim 6.66 Suluk	138
Resim 6.67. Sıra abdest muslukları genel görünümü.....	139
Resim 6.68. Musluk ayna taşları ve oturak taşları	139
Resim 6.69. Sultan Ahmet Camii ve şadırvanı	143
Resim 6.70. Mermer su haznesi ve şebeke	144
Resim 6.71. Su çanağı.....	144
Resim 6.72. Sütunlar ve kemerler	145
Resim 6.73. Mukarnaslı sütun başlığı	145
Resim 6.74. Kubbe içinde kalem işi süsleme.....	146
Resim 6.75. Friz detayı	146
Resim 6.76. Sıra abdest muslukları.....	147
Resim 6.77. Musluklar ve oturak taşları	147

Resim 6.78. Sütun başlığı	147
Resim 6.79. Şadırvan genel görünümü	151
Resim 6.80. Su haznesi ve üzerindeki cam külah	151
Resim 6.81. Musluk ayna taşı süslemesi.....	152
Resim 6.82. Sütun başlığı	152
Resim 6.83. Kasnakta kitabeler.....	153
Resim 6.84. Kubbe içi.....	153
Resim 6.85. Şadırvan genel görünümü	160
Resim 6.86. Şebeke detayı	160
Resim 6.87. Suluk	161
Resim 6.88. Çeşme, yalak ve oturak taşı	161
Resim 6.89. Mukarnaslı sütun başlığı	162
Resim 6.90. Kubbe ve alem	162
Resim 6.91. Sıra abdest musluklarının konumu.....	163
Resim 6.92. Sıra abdest muslukları genel görünümü.....	163
Resim 6.93. Musluk, ayna taşı, profiller ve oturak taşları	163
Resim 6.94. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı.....	165
Resim 6.95. Şadırvanın iskeleden görünümü.....	169
Resim 6.96. Su haznesi ve musluklar.....	169
Resim 6.97. Musluk, ayna taşı ve oturma yerleri.....	170
Resim 6.98. Sütunlar ve baklavalı başlıkları.....	170
Resim 6.99. Şadırvan genel görünümü	174
Resim 6.100. Su haznesi	174
Resim 6.101. Musluk ayna taşları,kurnalar ve oturak taşları.....	175
Resim 6.102. Saçak, sütunlar ve baklavalı başlıkları.....	175
Resim 6.103. Şadırvan genel görünüm	178
Resim 6.104. Su haznesi ve şebekeler	178
Resim 6.105. Şebeke detayı	179
Resim 6.106. Sütun başlığı	179
Resim 6.107. Su çanağı.....	180
Resim 6.108. Kubbe içi kalem işleri	180
Resim 6.109. Suluk	181
Resim 6.110. Musluk, su yalağı, oturma taşları.....	181
Resim 6.111. Ahşap saçak	182
Resim 6.112. Kubbe ve alem	182
Resim 6.113. Kılıç Ali Paşa Camii son cemaat revakı ve şadırvan eski fotoğrafı ..	184
Resim 6.114. Kılıç Ali Paşa Camii avluda şadırvan eski hali	185
Resim 6.115. Şadırvanın avludaki konumu	185
Resim 6.116. Şadırvan genel görünüm	186
Resim 6.117. Su haznesi, şebekeler	186
Resim 6.118. Musluk ayna taşında istiridye kabuğu motifi.....	187
Resim 6.119. Su çanağı.....	187
Resim 6.120.Şebeke ve piramidal cam örtü.....	188
Resim 6.121. Kurşunla kaplanmış kubbe ve alem	188
Resim 6.122. Sıra abdest muslukları genel görünüm.....	189
Resim 6.123. Musluklar, oturma yerleri, sütunlar	189
Resim 6.124. Küçük Ayasofya Camii Şadırvanı eski hali	191
Resim 6.125. Küçük Ayasofya Camii Şadırvanı eski fotoğraf	192
Resim 6.126. Küçük Ayasofya Camii ve şadırvanı	192
Resim 6.127. Şadırvan genel görünüm	193

Resim 6.128. Su haznesi	193
Resim 6.129. Üst örtü	194
Resim 6.130. Revak	194
Resim 6.131. Laleli Camii Şadırvanı eski fotoğrafı	197
Resim 6.132. Şadırvanın genel görünüşü.....	198
Resim 6.133. Mermer havuzda istiridye kabuğu ve akantus yaprağı motifleri	198
Resim 6.134. Şebeke ve kafes.....	199
Resim 6.135. Su çanağı.....	199
Resim 6.136. Barok tarzda sütun başlığı.....	199
Resim 6.137. Kubbe içinde kalem işleri	200
Resim 6.138. Saçakta kalem işleri ve kasnak	200
Resim 6.139. Nuruosmaniye Camii sıra abdest muslukları	203
Resim 6.140. Nuruosmaniye Camii musluklu cephe	204
Resim 6.141. Cami yan duvarında sıra muslukları	204
Resim 6.142. Ayna taşları	205
Resim 6.143. Su yalağı	205
Resim 6.144. Su haznesi, musluklar, oturak taşları	208
Resim 6.145. Sütun ve kemerler	209
Resim 6.146. Su çanağı ve üzerindeki cam kapama	209
Resim 6.147. Kubbe içi.....	209
Resim 6.148. Su yalağı	210
Resim 6.149. Baklavalı sütun başlığı.....	210
Resim 6.150. Sinan Paşa Camii ve şadırvan genel görünümü.....	213
Resim 6.151. Şadırvan üst örtüsü.....	214
Resim 6.152. Su haznesi geniş cephe.....	214
Resim 6.153. Su haznesi dar cephe.....	215
Resim 6.154. Su haznesinin üstten görünüşü.....	215
Resim 6.155. Kitabe, rozet ve selvi motifleri.....	215
Resim 6.156. Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Camii Şadırvanı eski hali	217
Resim 6.157. Sümbül Efendi Camii şadırvanı genel görünümü.....	218
Resim 6.158. Su haznesi	218
Resim 6.159. Revak ve Sütunlar	219
Resim 6.160. Su çanağı.....	219
Resim 6.161. Musluk, musluk ayna taşı	219
Resim 6.162. Üsküdar Atik Valide Camii Şadırvanı eski hali	222
Resim 6.163. Şadırvan genel görünüm	223
Resim 6.164. Mermer havuz	223
Resim 6.165. Oturak taşları ve yalak	224
Resim 6.166. Musluk ve bombeli ayna taşı	224
Resim 6.167. Suluk	225
Resim 6.168. Revak ve kubbe içi kalem işleri.....	225
Resim 6.169. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Şadırvanı genel görünüşü	228
Resim 6.170. Mermer hazne üzerindeki bitkisel motifler.....	228

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Fatıma Zehra YÜTER
Anabilim Dalı : Mimarlık
Programı : Mimarlık
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Onur ALTAN
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Ocak 2014

ÖZET

Su, hayat için en önemli maddedir. Eski çağlarda insanlar sudan en kolay bir şekilde yararlanmak için su kenarlarına yerleşmişlerdir. İnsanlar suyu içmek ve temizlenmek gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için su kaynaklarından çeşitli yöntemlerle ve çeşitli yapılar yaparak yaşadıkları alanlara ulaştırmayı başarmışlar, su ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Gün geçtikçe ihtiyacın karşılanmasından da öte, suyun sesiyle görsel etkisinden, insan psikolojisine sağladığı faydadan ötürü çok farklı su yapıları yapmışlardır. Su, kimi dinlerce kutsal sayılmış, her millet için sosyal, kültürel, psikolojik ve dini açıdan önem arz etmiştir.

Asya ile Avrupa kıtalarının birleştiği noktada bulunan, su güzeli İstanbul'da su sorunu her dönem yaşanmış; su kaynaklarının bulunmasına rağmen suyun yaşama alanlarına getirilmesi ve dağıtılması konusunda sıkıntılar oluşmuştur. Bu problemin aşılması adına Roma- Bizans ve Osmanlı dönemlerinde çok çeşitli su yapıları yapılmıştır. Roma-Bizans döneminde suyun kaynağından kullanım alanına getirilmesi ve dağıtımı isale hatları, su kanalları, maksemeler ve su kemerleri ile olmuştur. Bu dönemde kapalı ve açık sarnıçlar yapılarak su depolanmış, su ihtiyacı giderilmiştir. Roma- Bizans döneminde anıtsal, heykellerle süslü, genellikle mermer çeşmelere de rastlanır. Bu dönem için en önemli su yapıları, yıkanma işlevlerinden de öte günlük yaşamın bir parçası haline gelen hamamlardır.

Osmanlı döneminde eski su yolları, kemerler tamir ettirilmiş, su sistemi daha kapsamlı ve daha iyi bir şekilde ele alınarak yeni isale hatları, bentler, maksemeler, su kemerleri ve köprüler inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde su yapılarının yapılma sebebi, insanların su ihtiyacını karşılamının yanı sıra İslam dininin suya verdiği önemle ilgilidir. İslam dinine göre susayan birinin su ihtiyacını gidermek en büyük ibadet sayılmıştır. Bu dönemde çok sayıda hayır amaçlı çeşmeler, sebiller,

şadırvanlar yapılmıştır. Ayrıca, su sesinin insanı dinlendirmesi, rahatlatması nedeniyle de iç ve dış mekanlarda havuzlara, selsebillere rastlanır. Yine hamamlar sosyal açıdan önemleri ile su mimarisinin en önemli yapıları arasındadır.

Osmanlı su mimarisinin en önemli yapılarından biri şadırvanlardır. Şadırvan Farsça (şad: çok) ve (revan: akar) sözlerinden meydana gelmiştir. Şadırvan; suyun depolandığı su haznesi, haznenin içinde bir su çanağı, suya ulaşmamızı sağlayan musluklar, abdest almak veya sudan yararlanmak üzere oturuşta oturak taşları, kirli suyun giderildiği bir yalaktan oluşur. Kimi zaman bir kubbe gibi mimari elemanla üstü örtülü, kimi zaman ise üzeri açık olmaktadır. Suyun dış etkenlere karşı korunması açısından üzeri genellikle şebeke ve kafeslerle kapatılmakta, korunmaktadır. Genellikle cami avlularında bulunup avlunun tamamlayıcısı olan şadırvanlar; abdest almak, insanların su ihtiyacını karşılamak, suyun sesi ve görsel etkisinden yararlanmak için yapılmış mimari yapılardır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Fatıma Zehra YÜTER
Field : Architecture
Program : Architecture
Supervisor : Prof. Dr. Onur ALTAN
Degree Awarded and Date : Master of Science – January 2014

ABSTRACT

The most significant substance for life is water. In ancient civilizations, people located in waterfronts in order to benefit from it in the easiest way. Human being achieved to transform the water sources into their places that they lived by constructing various systems and implementing various methods in order to meet their needs such as drinking and cleaning. Beyond meeting needs they constructed day by day many different water structures due to its profits such as psychological, visual effects and its relaxing voice. Water was regarded as holy by some religions and has social, cultural, psychological and religious importance for every nationality.

In aqua- bestowed Istanbul placed in area that Asia and Europe come together, the water became a problematic issue in all the times and particularly, transforming and distributing water to living spaces have been problem although there are water sources enough in Istanbul. Many water structures were constructed to solve this problem in Ottoman and Byzantine era. In Roman-Byzantine era, water was transformed and distributed by transmission lines, water-channels, aqueducts and storage tanks. In this era, by building the open and closed underground tanks, water was stored and water need was met. In Roman-Byzantine period, monumental marble fountains which were ornamented by statues can be encountered. The most important water structures of this period are Roman-Byzantine baths which becomes the daily life's part rather than having a bath.

Old waterways, arches was repaired, bridges, arches, storage tanks, barrages, water-distribution lines were built by observing in a better way and detailed in Ottoman period. The reasons of water structures in Ottoman time were meeting the water needs of people, as well as the importance that Islam paid attention to water. According to the Islam, meeting someone's water need who is thirsty was considered as the biggest prayer. In this period, fountains, free-public fountains, and water tanks

near to mosques were built with charity purpose. Besides, free-public fountains and pools are encountered in inside or outside places due to chilling and relaxing effect of water sound. Turkish bath, takes place among the aqua architecture's the most important structures due to its social importance.

Water-tanks fountain (Shadervan) is one of the most important structures of Ottoman aqua architecture. Shadervan consists of Farsi words "shad" means "much" and "ervan" means "flowing". Water-tank fountain consists of a water tank where water is stored, a basin where it takes place in tank, taps which allow us to reach the water, sitting stones which are sit on them to use water and perform ablution and a sink which dirty water goes through. Sometime it is covered with an object like a dome, while sometimes its top is open air. To protect the water against the external factors, its top is closed and protected via frames. Usually found in mosques' yards as a being complementary part of yard, shadervan are architectures to perform ablution, meet the water need of people, and to benefit from water audial and visually.

GİRİŞ

Bu çalışma yedi bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümde; en önemli ihtiyaç maddesi olan suyun hayat için önemi anlatılıp, suyun temininin sağlanması için yapılan mimari yapılar ile suya nasıl ulaşıldığı ve kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Farklı coğrafyalarda çeşitli milletlerde suyun mimaride kullanımı, yapılan su yapılarından bahsedilerek dünyada su medeniyeti ve su kültüründen bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; Türklerde su mimarisi konusu anlatılmıştır. Türklerin su ihtiyacını karşılamada yaptıkları su yapıları, temizliğe verdikleri önemden bahsedilmiştir. Türkler İslamiyeti tanıdıktan sonra temizlik ve inanç bir bütünlük göstermiş olup, susayanlara su vermenin sadakanın en üstünü olduğu inancından hareketle yerleşim merkezinde ve gittikleri her yerde, kuyu, bent, köprü, suyolu, şadırvan, çeşme, sebil, hamam gibi sayısız su tesisleri kurdukları anlatılmıştır. Selçuk ve Osmanlı ülkelerinde her eserle beraber muhakkak bir su yapısı görülmekte idi.

Üçüncü bölümde; İstanbul'da su mimarisinin tarihsel gelişimi konusu ele alınmıştır. Roma-Bizans ve Osmanlı dönemlerindeki su tesisleri ve su yapılarından bahsedilmiştir. Bu su yapılarının hangi amaçlarla yapıldığı, ne için ve nasıl kullanıldığı hakkında bilgi verilerek, İstanbul'daki örneklerle anlatım zenginleştirilmiştir.

Dördüncü bölümde; dinler içinde suyun önemi konusu işlenmiştir. Musevilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyette suyun öneminden bahsedilmiş, bu dinlerin kutsal kitaplarında geçen ve peygamberlerin bu konuyla ilgili sözlerine yer verilmiştir. Ayrıca, suyun ilahi olmayan dinlerde de kutsal olduğundan, dinler tarihi içinde hangi din olursa olsun suyun büyük önem taşıdığından bahsedilmiştir.

Beşinci bölümde; su yapılarından biri olan 'şadırvanlar' konusu anlatılmıştır. Şadırvan yapısının tanımı verilmiş; Anadolu'da Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde şadırvan mimarisinin gelişimi üzerinde durulmuş, şadırvanın işlevleri anlatılmıştır. Şadırvanı oluşturan mimari unsurlar verilmiş, şadırvanda malzeme ve süsleme sanatından bahsedilmiştir. Şadırvanlar; konumlarına göre, bir yapıyla

beraber yapılan şadırvanlar, havuzun plan özelliklerine göre ve tipolojik olarak şadırvanlar olmak üzere sınıflara ayrılarak anlatılmıştır.

Altıncı bölümde; İstanbul'da seçilen örnek cami şadırvanları anlatılmıştır. Şadırvanların tarihçesi, yapısal özellikleri, malzeme ve süsleme sanatı, işlevleri anlatılmıştır. Şadırvanların mevcut durumu analiz edilerek, yapısal ve işlevsel özelliklerini koruyup korumadığı incelenmiştir. Çizim ve fotoğraflarla anlatım desteklenmiştir.

Yedinci bölümde; sonuç kısmı yer alır ve çalışma ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. İncelenen şadırvanların hemen hepsinin yalnızca yapısal olarak bulunduğu, abdest alma işlevini devam ettirseler de suyun sesinin verdiği insanı rahatlatan, ferahlatan, avluya sükun veren işlevlerini kaybetmekte oldukları kanısına varılmıştır. Bu çalışma ile, günümüzde su yapılarının susuz kaldığı ve işlevlerini kaybettikleri görülmüştür.

1 SU VE MİMARİ

Su insan oğlunun yaşaması için nasıl en gerekli ihtiyaç maddelerinden birisi ise, yerleşip bir iskan merkezi kuran insan topluluklarının da en önemli problemlerinden biri olmuştur. Bu problem, toplumun içilecek ve kullanılacak suyunun temini ile zaman zaman iskan merkezlerini tehdit eden afet haline gelebilen sudan korunma olarak iki ayrı konudan ibarettir.

Yerleşme merkezini bir akar veya durgun su kenarında kurmak, eski toplulukların su temini için bulduğu en kolay çare olmuştur. Nitekim Anadolu'nun en eski iskan merkezlerinin, bu düşünce ile ve mecbur kalınmadıkça genellikle bir akar veya durgun su kenarında tesis olduğu görülmektedir. Ancak emniyet sebebi ile ulaşımı düşmanlar için nispeten güç, sarp ve yüksek yerlere yerleşmek zorunda kalan toplumlar ise su temini için en yakın kaynaktan faydalanmak zorunda kalmışlardır. İşte bu mecburiyet insanları, su temini için en basit şekilde sarnıçlar, kuyular veya su yolları tesis etmek suretiyle bazı tedbirler almaya sevk etmiştir. Zamanla medeniyet seviyeleri yükselen topluluklarda, ilkel tedbirlerin yetersiz kalması karşısında, mevcut tabii imkanlarla, tecrübe ve bilgiye dayanan yeni çarelerinin araştırıldığı ve neticede, sosyal gelişmeye, ekonomik refaha ve siyasi üstünlüğe paralel ileri bir su medeniyetinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Yeryüzüne düşen kar ve yağmur sularını sarnıç ve depolarda, mevcut akar suları bendlerde toplamak, toplanan suları uygun meyillerle kanallar veya tüneller içinde, kemerler üzerinde belli yerlere sevk etmek; şehirlere gelen suları maksemelerden, maslaklardan gereğince terazilerden geçirerek çeşitli yerlere dağıtmak; şehirlerde havuzlar, şadırvanlar, çeşmeler yapmak; alçak seviyedeki zemin sularını dolaplarla yükseklerle çıkartmak; yeraltı sularından istifade için kuyular

açmak gibi, çeşitli tesisler, Anadolu'da oldukça eski devirlerden beri düşünülmüş ve uygulanmıştır.¹

Tarihten önceki devirlerde derin bir tenhaliğin boşluklarından gelip geniş toprakları verimli vadilere çeviren Dicle-Fırat sahillerinde, Türk ırkından Sümerlilerle, Akadların kurdukları pek eski bir medeniyet bulunuyordu. Buralara sonradan gelen Gildaniler, Akad ve Sümerlilerin tesiri altında, onların medeniyetini benimsemişlerdir. Gildanilerden doğuya doğru yayılan Asuriler de, kısa bir zaman sonra, Dicle'nin kollarının çok mahsuldar bir hale getirdiği geniş yapraklı ağaçlarla gölgeli bu suların kıyılarında kuvvetli bir devlet kurmayı başarmışlardır. Her iki medeniyette su işleri çok önemli ilerlemeler göstermiştir. Gildaniler nehirlerin kabarmalarına karşı sedler, suları biriktirmek için hazneler ve bu birikmiş suları dağıtmak için hesaplı kanallar açmışlardı. Dinleri de, suya ayrı bir kıymet ve mevki veriyor; göğe, toprağa ve yer altı sularına tapılıyordu. Gildanilere daima düşman kalmış Asuriler de, su işlerinde çok çalışmışlardır.²

Eski Mısır'ın milli birliğinde düşmanlarının hücumlarını önleyişlerinde, Nil'in, halkın refahına tesiri ölçüsünde gücü hissedilmişti. Bahar sabahları, çöllerin sonsuz kum tepeleri üzerinde gezinirken, yavaş yavaş kabararak, geniş sarı bir etek gibi bütün etrafını altına alan, sonra tekrar derin bir sükun içinde, derlenip toplanarak, durulup mavileşen Nil'in, mevsimlerle tekrarladığı bu hareketler, Mısırlılara verimli bir toprak verirken, kıyılarında kolonize olmuş insanların düşüncelerinde de büyük kuvvetlerle uğraşmak için kanallar açmak, sedler yapmak gibi bir takım hendesi şekillerin doğmasına sebep olmuştur. Eski Mısırlılarda nereden geldiğini bilmedikleri Nil de, mabutlar sırasında idi. Firavunlar daima bu büyük nehrin akışları ile meşgul olmuşlar, etrafına sedler yapmışlar havuzlar açmışlar ve suyun çok olduğu zamanlarda buralarda topladıkları sularla kuraklıkları önlemeye uğraşmışlardır.³

Hititler de su işlerinde çalışmalar yapmışlardır. Beyaz ve kırmızı taşlarla tunçtan kaldırım mozaikleri yapan Hititlerden kalma Anadolu'da ve Suriye'de toprak altından çıkarılan muntazam su yolları, hazneleri ve büyük bir zevkle oyulmuş havuzları bugün Etiler İmparatorluğu'nun büyük eserlerini ortaya koyuyor. Bu

¹ (ÖNGE, 1997, s. 1)

² (NİRVEN, 1946, s. 29-30)

³ (NİRVEN, 1946, s. 30-31)

keşifler Anadolu ve Suriye'de muhtelif kavimleri medeni kültürleri altında yetiştirmiş bu imparatorluğun da, su işleri ile çok meşgul olduğunu gösteriyor.

Eski İran'da da, din dolayısıyla ateşe yakın, suyun da seçkin bir yeri vardı. Toprağa büyük bir bağlılığı olan eski çağın bu medeni milleti, ekip biçebilmek için suyun ne kadar gerekli bir vasıta olduğunu anladığından, toprağı verimli tutabilmek için bu suları bentler içine almışlar ve buralardan açtıkları kanallarla kendilerine refah veren büyük bir ziraat sonu elde etmişlerdi. İran işçi ve sanatkarlarının su işlerinde gösterdikleri bu ilerlemeler ordularının Mısır'ı istilasında hükümdarları Daraya Nil kanalını açtırarak, Kızıldenizle Nili birleştirmek gibi muazzam bir işi de başartmıştı.⁴

Hindistan'da on beşinci asırda ve sonraki devrelerinde ise, sular yalnız çimenlerin yeşillikleri, ağaçların esmer gölgeleri arasında parlak akışları aynalanmaya kalmamış, ipek kumaşlar, dibadan perdeler gibi, mermer sarayları süsleyen bir ziynet vasıtası halini aldığı, gölgeli renklerle dolu dehlizleri sırmadan bir halı gibi süslediği, geniş yaldızlı salonlarda billur parıltılarla serpildiği görülürdü.⁵

Yunanlılar doğu sanat ve medeniyetini kendi görüşlerine uydurarak asırlarının sanat ve medeniyetinde büyük bir yenilik meydana getirmişlerdir. Yeşil ağaçların sessizliği içinde şiir ve güzelliğin uyuduğu gölgeliklerde cam pırıltıları ile akan menba sularını perilerle takdis eden eski Yunanlılarda sular, milli hislerine göre çok önemli bir mevki almış; Işık-Hava-Ateş gibi mabut olmuş, yemyeşil çayırların koytuluklarında ince bir musiki ile kaynayan suların başına bembeyaz mermerden heykellerini koymuşlardı. Yunanistan geniş nehirlerle sulanan yüksek ağaçlarla süslü bir toprak değildi; belli başlı Tasalya tepelerinden gelen nehirden ve bir iki ırmaktan başka suyu yoktu. Bundan eski Yunanlılar yağmurla dağlardan gelen sulardan birikme bataklıklara ve gölcüklere kanallar açarlar, toprağı ve yetiştirdikleri ağaçları sularlar, jimnazyonlarına, hamamlarına bulabildikleri menba sularını akıtırlardı.⁶

Roma vilayetlerinde her şehir etrafındaki arazisiyle beraber bir "site" teşkil ederdi ve bunlar bütün kuruluşuyla, dini abideleri, halk toplantı yerleri, hamamları, su kemerleri, çeşmeleri gibi tesislerle tıpkı Roma şehri gibi organize edilmiş bulunurdu. Bundan dolayı Romalılar tutundukları yerlerde böyle siteler teşkil etmelerinden birçok yerlerde onların eski kalıntılarına hala rastlanır; sulara ait bu

⁴ (NİRVEN, 1946, s. 31)

⁵ (NİRVEN, 1946, s. 32)

⁶ (NİRVEN, 1946, s. 33)

tesislerden günümüze kadar sağlam kalabilen Pont du Gard burada hatırlanabilir: Nimes şehrine su getirmek için Auguste zamanında yaptırılmıştır. Roma tarihinde ve bilhassa Auguste devri su işlerinin en ilerlediği bir devri teşkil eder. Roma'ya menba suları akıtmak için yolların birçok kısmı akadükler üzerinden geçirilmişti. Romalıların istila harplerinden sonra yaşayışlarında husule gelen değişiklikler, suyu Romalının hayatında içmek ve temizlik vasıtalığından çıkararak, hamamlarda bir zevk vasıtası haline getirmiş, bunun neticesi Roma mimarisinde suya ait tesisler daha büyük önem taşımıştır. Roma hamamları yüzlerce kişi alabilecek derecede büyük ve ısıtma, eğlence cihetinden de, devrin bütün konforuna sahipti, şehirde bu hamamlara su veren büyük hazneler yapılmıştı.⁷

Resim 1.1. Trevi Çeşmesi, Roma

İberya yarımadasında Arapların VIII. asırdan XIV. asır sonlarına kadar devam eden parlak varlıkları, Endülüs'te Kurtuba ve Gırnata gibi gerçekten ziynet ve

⁷ (NİRVEN, 1946, s. 34)

servet abidelerini ortaya koymuştu. Saraylarda büyük Arap evlerinde su, bahçelerin yeşil glgelikleri kadar bol ve zengindi.

Araplar suyu böyle yalnız i açıcı sesi ve manzarasıyla bir zevk tattırıcı vasıta olarak görmemişlerdi. Mezopotamya medeniyetinden öğrendikleri su dağıtım ve taksim yöntemlerini geniş bir ölçüde uygulamışlardır. Saraylar, camiler bir yığın abide ve binalarla süslü şehirlerinin etrafında daima, iyi hesaplanmış su dağıtma kanalları ve düzenekler mevcuttu. Akan suları bend ederler, toplanan bu geniş suları kanallarla, sifonlarla, akadklerle sulamak istedikleri sahalara götürürler; Endlsn sıcak güneşi altında uzanan yabani yeşilliklerle örtülü geniş vadilerde bahçeler ve rengarenk çiçekler yetiştirirlerdi.⁸

⁸ (NİRVEN, 1946, s. 35)

Resim 1.2. El Hamra Sarayı, İç Avlu

Resim 1.3. El Hamra Sarayı Avlu, Aslanlı Havuz

Resim 1.4. El Hamra Sarayı, İç Mekanda Havuz

Resim 1.5. El Hamra Sarayı, iç mekanda suyun estetik öge olarak kullanımı

Resim 1.6.El Hamra Sarayı, Avluda Su Ögesi

Resim 1.7.El Hamra Sarayı, Açık Alanlarda Suyun Kullanımı

Resim 1.8.El Hamra Sarayı, eşme Örneği

Resim 1.9. Endülüs Bahçeleri, El Hamra Sarayı

Resim 1.10. Kordoba Camisi Avlusu, Suyun Mimari Bir Öge Olarak Kullanımı

Resim 1.11. Kordoba Camisi, Estetik Su Kanallarından Detay

Resim 1.12. Kordoba Camisi, Avluda Etkili Su Ögesi

Resim 1.13. Kordoba Alcazar Bahçeleri

Resim 1.14.Kordoba Alcazar Bahçeleri, Havuzlar

Resim 1.15. Kordoba Alcazar Bahçeleri; Yapı - Portakal Ağaçları - Su Ögesi Ahengi

Resim 1.16. Kordoba Alcazar Bahçeleri, Fıskiyeli Havuzdan Görünüm

Roma imparatorluğu batı ve doğu olarak parçalandıktan sonra, doğu Roma imparatorluğu, Orta Kurunun sonuna kadar devam edebilmişti. Konstantin, Bizans şehrine yerleşince, bütün tesisleri yenilemiş, büyütmüş; bunların arasında su yollarına ve kemerlerine önem vermişti; kalanlar arasında en tanınmışları Jüstinien ve Valens su kemerleridir.

Bizanslılar istilalar karşısında şehirlerine kapandıkları zaman aylarca su ihtiyaçlarını önleyecek, üstü açık ve kapalı olmak üzere, iki tarzda inşa edilen, su biriktirme yerleri yapmışlardı. Üstü açık sarnıçlar (çukur bostanlar), Bonus sarnıcı (Sultanselim'de), Aspar sarnıcı (Edirnekapi'da), Sancte mocu, Exakionion (Macuncu'da).

Üstü kapalı sarnıçlar; Jüstinyanus'un Basilikası (Yerebatan sarayı), Philoxenus (Binbirdirek), XI. Martyrs de Sebaste (Kırk eza çekenler kilisesi sarnıcı, Saraçhane'de), Nymhoeum Maximum (Üniversite meydanı altında, buraya Halkalı tarafından su gelirdi). Bu sarnıçlardan başka Sultanahmet'te, Fatih'te, Yedikule'de, Laleli'de, Nuruosmaniye'de kapalı sarnıçlar vardı. ⁹

2 TÜRKLERDE SU MİMARİSİ VE GELİŞİMİ

Tabiatla beraber yaşamaktan zevk duyan Türk; tabii hayatında, evinde, yolunda sudan ayrılmamış, cenkten cenge atının üstünde koşarken yorgun argın bir susamış için bir tas suyun kıymetini daha kolay anlamış ve suya kıymet vermeyi ihtimal ki bu sebep doğurmuştur.

Türkler için su; sadakanın en ileri manasında aziz ve mukaddestir. "Su gibi aziz ol", "Su içene yılan bile dokunmaz" gibi atalar sözleri bugün bile yaşamaktadır.

İslam dininin beş şartından birinde abdest yani temizlik farzdır.

⁹ (NİRVEN, 1946, s. 35)

Selçuk ve Osmanlı ülkelerinde her eserle beraber muhakkak bir su yapısı görülüyor. Suyun meskenlerimizdeki kıymetini de düşünüp netice olarak Türk'lerin cemiyet ve aile hayatında maddi ve manevi yerinin büyüklüğünü anlayabiliriz.¹⁰

Türklerin özellikle İslamiyeti tanıdıktan sonra suya verdikleri önem, temizlik ve inanç ile beraber bir bütünlük sağlamaktadır. Çünkü, İslamiyet'te su ve temizlik ile özdeşleşmiştir. Cennetteki sular ise ab-ı hayat ile açıklanmaktadır. "Su ile her şeye hayat veren Allah münezzehdir" deyişi de bu tanımlamayı güçlendiren bir ifadedir. J. Strzygowski'nin kitabının başlangıcına koyduğu, Enbiya Suresi'nin 30. ayetinde, "Biz her şeyi diri sudan yarattık" denir ki, bu suyun aynı zamanda yaradılış ile de ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri Şaman inançları İslamiyet içinde erimiş ancak tamamen kaybolmamıştır. İnanç çizgisi ile birlikte suya verilen önem kendisini doğal olarak mimari unsurlarda göstermiştir. Geçmişten günümüze ulaşan tarihi eserler Türk- İslam düşünce hayatında suyun ne derece önemli bir yer tuttuğunu bize kanıtlarlar. Gerek şadırvanlar, gerekse havuzlar ve çeşmeler bu düşüncenin bir uzantısı olarak görülmektedir. Açık bir şekilde bellidir ki, Orta Asya'dan itibaren gelen bu düşünce tarzı kesintisiz olarak bir süreç halinde Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devirlerinde de devam etmiştir.¹¹

Türklerde görülen ilk su sistemleri Maveraünnehir'de ortaya çıkmaktadır. Burada şehrin ihtiyacı olan su dere ve nehirlerden kanallar ve su yolları açmak sureti ile getirilmiştir. Büyük su kanalları ise ziraat sahaları için kullanılmıştır. Gazne'de görülen su yolları ve Ürkenç'te inşa olunan su bentleri devrin büyük eserlerindedir. Timur devrinde Türkistan'da Zerefşan, Sirderya ve Cu Havzalarında büyük sulama yapıldığı gibi Azerbaycan'daki Mugan'da iki büyük kanal inşa edilip, bu kanallar boyunca şehir ve kasabalar kurulmuştur. Anadolu'da ise Selçuklu ve Anadolu Beylikleri devrinde su tesisleri ile ilgili inşa faaliyetleri çok sayıda artmış, bu alandaki imar hareketleri zenginlik kazanmıştır. Büyük bahçeler içinde kurulan Alaiye, Keykubadiye gibi şehirlerde Horosan ve İslam tarzında inşa edilen ve kanallarla su teminini sağlayan su yolları şebekeleri yapılmıştı. Gerek Selçuklu, gerekse Beylikler ve Osmanlı devirlerinde yapılan ve yukarıda da bahsettiğimiz

¹⁰ (TOKAY, 1951, s. 4)

¹¹ (Selçuk Üniversitesi, 1993, s. 279)

mimari eserlerin ya önüne ya da avlusundaki sebil, çeşme, şadırvan ve havuzlar böyle bir su sevgisinin sembolüdür. ¹²

Su, Türklerin sosyal ve kültürel hayatında maddi ve manevi bir hayat unsuru idi. XI-XIII. yüzyıllarda Konya, Tokat, Sivas ve Kayseri gibi dönemin önemli Selçuklu şehirlerinde mimari eserlerin yanında örülmüş su yolları üzerinde süslemeleri ile dikkat çeken çeşmeler ile havuzlara rastlanır. Bu tesisler yalnız mimari eserlerin bütünü içinde değil, şehir içinde ve şehirlerarası yollar üzerinde de yapılmıştır. 1271'de inşa edilen Sivas Gökmedrese'nin çeşmesi ve havuzu Anadolu'da devrimize kadar gelebilmiş en eski Selçuklu eserlerinden biridir. Medrese'nin sağ-dış cephesini süsleyen çeşme yonca yaprağı bir niş içindedir. Bu tarz düzenleme özellikle ilgi çekicidir. Ayrıca Konya Karatay Medresesi içinde bulunan mevcut havuz ise suyunu döşeme üzerindeki açık bir kanaldan elde eder. Bu kanal, döşeme mermerleri üzerine dekoratif olarak yılankavi bir desenle işlenmiştir. Sade bir kompozisyon içindeki su kanalı orijinalliği bozulmadan günümüze kadar gelmiştir. ¹³

Geleneksel medeniyetlerde su, içerisinde mistik bir arıtma ve temizleme gücü barındıran saflığın, sadeliğin, bilgeliğin sembolüdür. Osmanlı su medeniyetinde su kullanılan tüketilen bir sıvı değil, aynı zamanda sebiller, fiskiyeler, havuzlar, selsebiller, sarnıçlar, kuyular vs. ile şehrin içerisine tabiatın hareketli ve hür havasını getiren bir temaşa unsurudur. ¹⁴

Osmanlıyı su medeniyeti olarak adlandıran medeniyet tarihçileri Osmanlı coğrafyasına bugün bile baktıklarında su medeniyetinin izlerini Osmanlıdan kalma şehirlerde: İstanbul'da, Bursa'da, Konya, Şam, Bağdat, Kahire, Belgrat, Kosova, Bosna, Selanik, Üsküp, Sofya, Kırım, Malatya, Trabzon ve daha nice Osmanlı şehirlerinde görmek mümkündür. Su medeniyetinin şehirlerdeki en güzel örnekleri cami avlularının vazgeçilmez bir unsuru olan şadırvanlar, yolların kenarlarında yoldan geçenlere su sağlayan ve her şehirde belki de her yerleşim yerinde görülen çeşmelerdir. ¹⁵

Osmanlıların, İstanbul'daki su sistemlerinde Anadolu kültüründen etkilendikleri açıkça belli olmaktadır. Fakat bu etkilenmede ulaşma bilgileri özümleyip, geliştirerek daha iyi bir sisteme doğru gitmişlerdir. Kendilerine has bir

¹² (Selçuk Üniversitesi, 1993, s. 279-280)

¹³ (Selçuk Üniversitesi, 1993, s. 280)

¹⁴ (TEMEL, 2006, s. 402)

¹⁵ (TEMEL, 2006, s. 403)

isale, taksim ve şebeke sistemi ortaya çıkarmışlar, bütün bu sistemlerin mükemmel olabilmesi için de ayrıntılı bir çalışma ortaya koymuşlardır. Su nazırlığı ise İstanbul başkent olur olmaz gerçekleşmiştir. Ancak Bursa ve Edirne'de benzer bir kuruluş olması gerekmektedir. Osmanlılar su işlerine önem vermişler. Su yollarının yanına suya zarar verir düşüncesi ve korumak gayesiyle inşa izni vermemişlerdir. "Su yolcular teşkilatı" adıyla bir teşkilat kurulmuştur. Kazım Çeçen 1984 yılına kadar 1553 çeşme tespit etmiş, ancak bunların yarısından fazlasının günümüze ulaşamadığını belirtmiştir.¹⁶

Türkler fethettikleri eski şehirlerin mimarî açıdan Türk-İslâm kimliğine dönüştürülmesine özel bir önem veriyorlardı ve su mimarisi de bunun içinde yer almaktaydı. Çünkü Müslüman bir toplumun imgeleminde su, yaşamsal gerekliliklerin dışında çok daha farklı anlamları ve gereklilikleri çağırır. Yıkama, daha genel bir ifade ile temizlik, en önemli dinsel gereklilikler arasındadır. İşte bu nedenle, Osmanlı toplumunda "*çeşme açılması ve hamam inşası, cami yapımı kadar önemli kabul edilirdi.*" Yüzyıllar içinde, İstanbul'da, her açıdan mükemmele erişecek olan su mimarisinin ruhuna yön veren fikir budur.¹⁷

"Her şeye su ile hayat verdik" ayetinden de anlaşılacağı üzere yeryüzünde her şeyin kaynağı sudur. "Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, o su ile insan ve hayvanların yiyeceği bitkiler yetişip birbirine karışmıştır." (Yunus, 24) "Sonra dünya hayatının misalini de ver: O tıpkı bir su gibidir ki, biz onu gökten indiririz ve yeryüzünün bitkileri onunla karışıp yeşerir. Sonra da o bitkiler kuru birer çöp haline gelir ve onu da rüzgar savurur. Allah'ın kudreti her şeye yeter." (Kehf, 45)¹⁸

Tarih içinde su, Müslüman Türk'ün hayatında, bir ihtiyaç maddesi olmaktan çıkmış, edebiyattan mimariye, hatta musikiye kadar, günlük hayatlarında en mutena yeri almıştır. Padişahından sade vatandaşına kadar, susayanlara su vermenin sadakanın en üstünü olduğu inancından hareketle zamanlarının imkan, şart ve usulleri çerçevesinde buldukları her yerleşim merkezinde ve gittikleri her yerde, kuyu, bent, köprü, suyolu, şadırvan, çeşme, sebil, hamam gibi sayısız su tesisler kurmuşlardır.¹⁹

İslam kaynaklarında suyun vakfedilmesi ile ilgili tespit ettiğimiz ilk kayıt, Hz. Peygamberin, sebil düşüncesinin doğuşu olarak kabul edebileceğimiz bir Hadis-i

¹⁶ (Selçuk Üniversitesi, 1993, s. 281)

¹⁷ (<http://abihayatsergisi.com/>)

¹⁸ (TABAKOĞLU, ÇELİK, CİHAN, ŞENSOY, & YORULMAZ, 2006, s. 36)

¹⁹ (ŞERİFOĞLU, 1995, s. 18)

Şerifleridir. Efendimiz (a.s) buyurmuşlar: "Rume Kuyusu'nu, (kendi kovası da Müslümanların kovası gibi bu kuyunun içinde, kendisine bir meziyet ayırmaksızın müşterek faaliyette bulunmak üzere) kim satın alır da Müslümanlara karşılıksız hediye ederse, onun için cennet va'd edilmiştir." Bunun üzerine Hz. Osman(r.a.) kuyuyu satın almış ve vakfetmiştir.²⁰

İstanbul bir su şehridir. Bu nitelemeyi denizle lebaleb veya dört bir tarafının suyla çevrili olmasından dolayı hak etmiyor sadece. Düne kadar her köşe başında suyu gürül gürül akan çeşme ve faal sebilleri ile bir su şehri idi İstanbul. Günümüze kadarki yayınlardan, kitabeleri veya yaptırınları vesilesiyle tespit edilebildiği kadarıyla, Osmanlı İstanbul'unda bini aşkın çeşme ve sebil yapıldığını öğreniyoruz.²¹

Resim 2.1. Hırka-i Saadet Çeşmesi, Topkapı Sarayı²²

²⁰ (ŞERİFOĞLU, 1995, s. 17)

²¹ (ŞERİFOĞLU, 1995, s. 20)

²² (ORTAYLI, 2007, s. 163)

Resim 2.2. Fatih Köşkü Sofası, Topkapı Sarayı ²³

²³ (ORTAYLI, 2007, s. 121)

Resim 2.3. Mukaddes Emanetler Dairesinde Bulunan Şadırvanlı Sofa, Topkapı Sarayı ²⁴

Resim 2.4. Hamam, hastane içinde tedavi edici amaçlarla da kullanılmaktaydı, Topkapı Sarayı ²⁵

²⁴ (ORTAYLI, 2007, s. 140)

²⁵ (ORTAYLI, 2007, s. 232)

Resim 2.5.Çifte Kasırlar Pencere Detayı, Topkapı Sarayı ²⁶

Resim 2.6. 17. yüzyılda sarayda moda haline gelen pencere içinde çeşmeler yapılması Çifte Kasırlar'da da görülür. Pencere içindeki şirin çeşmeler ve muslukların önlerindeki kurnalarla mekanda su sesinin oluşmasına çalışılmıştır, Topkapı Sarayı ²⁷

²⁶ (ORTAYLI, 2007, s. 286)

²⁷ (ORTAYLI, 2007, s. 284)

3 İSTANBUL'DA SU MİMARİSİ

3.1 Tarihsel Gelişim

3.1.1 Roma Ve Bizans Dönemi Su Mimarisi

İstanbul'un tarihi yarımadasının en doğusunda bulunan Byzantion, M.Ö. 750-550 yılları arasında Grek göçleri sırasında kurulmuştur. Roma devrinde şehir batıya doğru genişlemiş, 330 yılında Roma İmparatorluğu'nun başkenti olduktan sonra büyük önem kazanmış; 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun Batı ve Doğu diye ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak kalmıştır. Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında ortadan kalkmış. Doğu Roma ise 1453 yılına kadar devam etmiştir.

Roma devrinde İstanbul'da büyük bir imar faaliyetleri başlamış, Hadrianus (117-138) zamanında, bugünkü Sultanahmet civarında bulunan şehre su getirilmiştir.

Septimius Severus (193-211) zamanında şehir batıya doğru genişlemiş, 203 yılında Hipodrom'un inşaatına başlanmış ise de, Konstantinus (324-337) zamanında tamamlanmıştır. Konstantinus şehri çeşitli yön ve sebeplerden dolayı çok beğenerek 11 Mayıs 330 yılında Roma İmparatorluğu'nun başkenti ilan etmiş, abideler ve binalarla süslemiştir. Konstantinus zamanında şehrin batıdaki hududu Çemberlitaş olmuştur.

I.Konstantinus zamanında, Mısır'da III. Tutmosis namına M.Ö. 1500 yıllarında dikilen Obelisk (Dikilitaş) yerinden sökülmüş ve I. Theodosius (379-395) zamanında bugünkü yerine dikilmiştir. Dikilitaş'ın yanında Burmalı Direk veya Yılanlı sütun ise M.Ö. 476 yılında Yunanlıların İranlılara karşı kazandıkları Platea Deniz Savaşı'nın anısına dikilen abidedir ve IV. yy. da Delfi'deki Apolon Mabedi'nin önünden sökülerek buraya dikilmiştir. I.Konstantinus'un heykeli de 328 yılında Konstantinus Forum'undaki kırmızı porfir sütun üzerine dikilmiştir (Çemberlitaş).

Bunlardan başka IV. yy. da çok sayıda bina, su yolu, su kemeri yapılmıştır. Byzantion'un etrafını çeviren surlardan 300 m batıda Septimus Severus surları, 2500 m batısında ise I. Konstantinus surları yapılmış ve her iki surun da izleri bugün tamamen kayıp olmuştur. Bugünkü 5630 m uzunluğundaki surlar ise II. Theodosius zamanında 412 yılına doğru inşa edilmeye başlanmıştır.²⁸

İstanbul'un ilk yerleşim alanı olan Topkapı Sarayı'nın surlarının biraz daha dışını da içeren bölgede akarsu bulunmadığından, su kaynakları az olduğundan ve yazın küçük dereler kurduğundan sürekli bir su problemi bulunmaktaydı. Romalılar kenti ele geçirdikten sonra su sorununu çözmek için kente su getiren büyük su yolları ve tesisleri kurmuştur. Gelişmiş su mimarisi tekniklerine sahip olan Romalıların ilk dönem Bizans su mimarisi üzerinde özellikle büyük sarnıç ve kemerler bakımından etkileri büyüktür.²⁹

3.1.1.1 İsale Hatları

İstanbul'un bulunduğu tarihi yarımada'nın doğu tarafındaki Byzantion'un su ihtiyacı kuyular ile küçük kaynaklardan ve sarnıçlardan sağlanıyordu. İstanbul'un bu bölgedeki ilk isale hattının Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) zamanında yapıldığı bilinmekte ise de, isale hattının nereden geldiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Geç Roma devrinde İstanbul'a, Konstantinus (324-337), Valens (364-378), Theodosius I (379-395) tarafından, uzaklardan su getirilerek, şehir bol suya kavuşmuştur. Daha sonraki dönemlerde önemli bir isale hattı yapılmamıştır.

İstanbul'da Roma devrinde yapılan bu dört önemli isale hattı hakkındaki kısa bilgiler aşağıdadır:

Hadrianus'un yaptırdığı isale hattının üzerinden yaklaşık 1870 yıl geçmiş, şehir çeşitli istihaleler geçirmiş, önce de yazıldığı gibi IV. yy'ın başında Konstantinus'un surları, V. yy'ın başında ise bugün görülen surlar yapılmıştır. Bu sebeplerden şehrin içerisindeki Hadrianus'un yaptırdığı galerileri arayarak bulmak artık mümkün değildir. Ancak İstrancalar'dan İstanbul'a kadar gelen isale hattının şehre girdiği yer araştırılırken, Edirnekapı'daki Mihrimah Camii'nden 200 m kadar güneyde, surların devrilmiş olan ön duvarlarının üzerindeki delikten bakılınca bir galeri görülmüş, ve bunun 10 m doğu tarafında yapılan kazılar sonunda Hadrianus'a

²⁸ (ÇEÇEN, 2000, s. 21)

²⁹ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 47)

ait olduğu tahmin edilen bir galeri bulunmuştur. 50 cm eninde olan bu galerinin yanları sıvanmış, üzeri tonoz şeklinde kapatılmış ve çok sert bir harç ile örülmüştür. Galerinin bulunduğu yerin deniz seviyesinden yüksekliği 63-64 m dir. Bu galeri Fatih ile Bayezid arasındaki Saraçhanebaşı'nı bir kemer ile geçtikten sonra, o devirde şehrin bulunduğu tarihi yarımadanın doğu bölgesini besleyebilecek yüksekliktedir. Zaten birçok bölgede de bugünkü Bozdoğan (Valens) Kemerinin yerinde bulunduğu sanılan Hadrianus Kemerinden bahis edilmektedir. Bozdoğan Kemerinin yerinde Hadrianus'a ait bir kemerin mevcut olup olmadığı incelenmeye muhtaçtır.

Şehrin suyunu sağlamak için yapılan ikinci önemli isale hattı Istrancalar'dan gelmektedir. Bu hattın, büyük Konstantinus tarafından 324- 337 yılları arasında inşaatı başlatılmış daha sonra gelen imparatorlar tarafından tamamlanmış olması ihtimali büyüktür. Bu isale galerisi, 242 km uzunluğuyla Romalılar'ın bütün dünyada yaptıkları su yollarının arasında en uzunudur.

Konstantinus'un başlattığı tahmin edilen bu önemli isale hattından sonra üçüncü bir isale hattının Valens tarafından yaptırıldığına dair çeşitli kayıtlar vardır. Ancak Valens'in yaptırdığı isale hattının da yeri belli değildir. Bazı kaynaklarda Valens'in yaptırdığı isale hattının Belgrat Ormanları'ndan geldiği ve Büyükbend'in de Valens tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Bu hususu doğrulayan başka bir belge bulunamamıştır. Ancak Belgrat Ormanları'ndan gelen isale hattı şehrin en çok 34 m yüksekliğindeki yerlerine su verebildiğine ve Valens Kemerini diye bilinen kemerin üst seviyesi de 62-63,5 m olduğuna göre, Belgrat Ormanları'ndan gelen suların bu kemerin üstünden geçmiş olması imkansızdır.

Roma devrinde yapılan dördüncü bir isale hattı şehrin kuzeyindeki Belgrat Ormanları'ndan gelmektedir. Dalman bu tesisin Theodosius I tarafından yaptırıldığı kanaatindedir. VII. yy'dan itibaren şehri kuşatan çeşitli kavimler bu tesisin bütün kemerlerini temeline kadar yıkmıştır. P. Gyllius, 1542-1550 yılları arasında bölgeyi gezmiş, kemerlerin tümünün harap durumda olduğunu görmüştür. Fatih Sultan Mehmet 1453 yılından hemen sonra bu isale hattının Cebeciköy kolu ile Bozdoğan Kemerini arasındaki 20 km uzunluğundaki bölümünü yeniden yapılıp gibi onartmış ve Cebeciköy kolundan gelen suyu şehre akıtmıştır.

Sonradan Kanuni Sultan Süleyman, aynı bölgede ve Belgrat Ormanları'ndan daha şumullü bir isale hattını Mimar Sinan'a yaptırarak şehri bol suya kavuşturmuştur. Sinan'ın yeniden yaptığı bu isale hattında, yalnız üç katlı Kovukkemer'in en alt katı ile Uzunkemer'in gözlerinin bazılarının temele yakın

bölgeleri Roma devrinden kalmıştır. Kırkçeşme denen bu tesisin iki kolunun birleştiği Başhavuz'dan itibaren 14. km deki Balıklıhavuz denen yeraltı sularını çeşitli galeriler ile toplayarak isale hattına katan kaptaj da aynı isale hattının Roma devrinden kalan bir parçasıdır.³⁰

3.1.1.2 Büyük su toplama havuzları ve sarnıçlar

İstanbul'da Bizans döneminde olduğu gibi Roma döneminde de sarnıçlar bulunmaktadır. Bu su hazneleri, yağmur sularından, göl ve akarsu sularından çatlaklardaki sızıntılardan ve kemerler aracılığıyla gelen sulardan dolmakta, sular kanallarla evlere ve çeşmelere dağılmaktaydı. Bizans dönemi İstanbul sarnıçları 3 grupta toplanmaktadır:³¹

3.1.1.2.1 Açık su hazneleri

Bu haznelerin su toplama ve dağıtma yeri olarak yapıldıklarına ihtimal verilebilir. Trakya tarafından kanallarla şehre dökülen sular bu haznelerde biriktiriliyor ve fazla durdurulmaksızın şehrin çeşitli bölgelerine yine kanallardan akıtılıyor olmalıydı. 5. yy. başlarında geç Roma çağında şehrin şimdiki kara tarafı surlarının inşasından sonra yapılan üç büyük hazne dikkat çeker. Bunlardan biri Sultan Selim Camii'nin hemen yanında, ikincisi Edirnekapı'nın iç tarafında Karagümrük semtinde, üçüncüsü ise Cerrahpaşa'nın ilerisinde Altımermer semtindedir. Aralarında tuğladan kuşaklar olan kalın taş duvarlarla çevrili bu haznelere Türk devrinde Çukurbostan denilmiştir. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki bu su toplama havuzlarının içleri Bizans çağında da kurumuş idi. İstanbul'a gelmiş bazı seyyahlar bunların içlerinde bağların bulunduğunu yazarlar. Türk devrine de kurumuş olarak gelen haznelerin fetihten sonra da günümüze kadar bu durumlarını muhafaza ettikleri bilinir.³²

Bugün futbol sahası olarak kullanılan, 421 yılında Praefectus Aetius tarafından yaptırıldığı kabul edilen Karagümrük Çukurbostanı / Aetius Açıksu haznesi 244 m uzunluğunda 85 m genişliğinde, 13-15 m derinliğindedir. 459 yılında imparatorluk hizmetinde bulunan Got komutanı Aspar tarafından yaptırıldığı sanılan Aspar Açıksu haznesi 152x152 m ölçüsünde olup Sultan Selim Camii yanındadır.

³⁰ (ÇEÇEN, 2000, s. 21-22-23)

³¹ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 49)

³² (EYİCE, Eski İstanbul'dan Notlar, 2009, s. 37-38)

Üçüncü havuz ise Altımermer Çukurbostanı olarak tanınan Hagios Mokios Açık su haznesi olup 170x140 m ölçüsünde olup İmparator Anastasius (491-518) yaptırmıştır.³³

Resim 3.1. Karagümrük Çukurbostanı'nın günümüzdeki hali³⁴

Resim 3.2. Sultan Selim Çukurbostanı

³³ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 49)

³⁴ (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Vefa.stadi1.jpg>)

Resim 3.3. Sultan Selim Çukurbostanı duvarları

Resim 3.4. Altımermer Çukurbostanı duvarları ³⁵

5. yy. içinde yapıldıkları bilinen bu dev boyutlu haznelerin Altımermer'de olanının yakınında Ayas Mokyos Kilisesi bulunduğundan bu adla anıldığı bilinir. Ancak Aspar ve Aekyos su haznelerinin Karagümruk ve Sultan Selim'dekilerden biri

³⁵ (<http://wikimapia.org>)

için teşhisi bazen tersine kabul edilmektedir. Hemen hemen kareye yakın olan Altımermer Çukurbostanı 170x147 m ölçülerinde olup tabanı toprak dolmuştur. Kısa zaman öncesine kadar bostan olarak kullanılan bu haznenin içinde yakın tarihlerde bir rehabilitasyon merkezi kurulmuştur. Çok eskiden, dış cephesinde ve duvarlarının üstünde kahvehanelerin sıralandığı, buralarda bulunan fincan kırıklarından anlaşılmıştır. Haznelerin ikincisi sayılan Karagümrük'tekiye, Fatih'ten Edirnekapı'ya giden caddenin sağında olup dikdörtgen biçimindedir ve 244x85 m ölçüsündedir. Türk devri boyunca bostan halinde kullanılan, 1940'lara doğru Vefa Stadyumu adıyla top sahasına dönüştürülen sarnıçın ön cephesine tribünler yapıldığından çevre duvarları kaybolmuştur. Yine kare bir planı olan Sultan Selim haznesi ise 152x152 m ölçüsündedir. Bu eski Çukurbostan'ın en ilgi çekici tarafı fetihden az sonra içinde küçük bir mahallenin kurulmuş olmasıdır. Basit, mütevazî evlerden oluşan bu mahallenin ortasında, 973 (1565-66) tarihinde vefat eden Bayezid Camii imamı, Sultan Selim ile Süleymaniye Camileri hatibi Hatip Muslihiddin Mustafa Efendi tarafından vakfedilen Çukurbostan Mescidi bulunuyordu. Bunların dışında Bakırköy'de, Fildamı adında dördüncü bir hazne bulunmaktadır.³⁶ Bakırköy'de Fildamı diye anılan açıksu haznesi ise 127x76 m ölçülerindedir.

3.1.1.2.2 Kapalı sarnıçlar

İstanbul'da bulunan kapalı sarnıç sayısı J. Strzygowski ve Ph. Forchheimer'in 1893'te yayımlanan kitabına göre 34 tane, Semavi Eyice'nin 1983'te yayımlanan çalışmasına göre 60-65 kadar, Özkan Ertuğrul'un 1989'da tamamladığı doktora tezine göre ise 200'ün üzerindedir.³⁷ Kapalı sarnıçlar tek başlarına bağımsız oldukları gibi, bazen teras teşkil etmek için bir yapının altını meydana getirmiş, bazen de yapının dışında sadece teras için kullanılmıştır. Teraslama için daha çok meyilli arazilerde inşa edilmişlerdir. İstanbul gibi topoğrafyası çok hareketli bir şehirde teraslama yapmak zorunluluğu kesinlikle kendini göstermektedir.³⁸

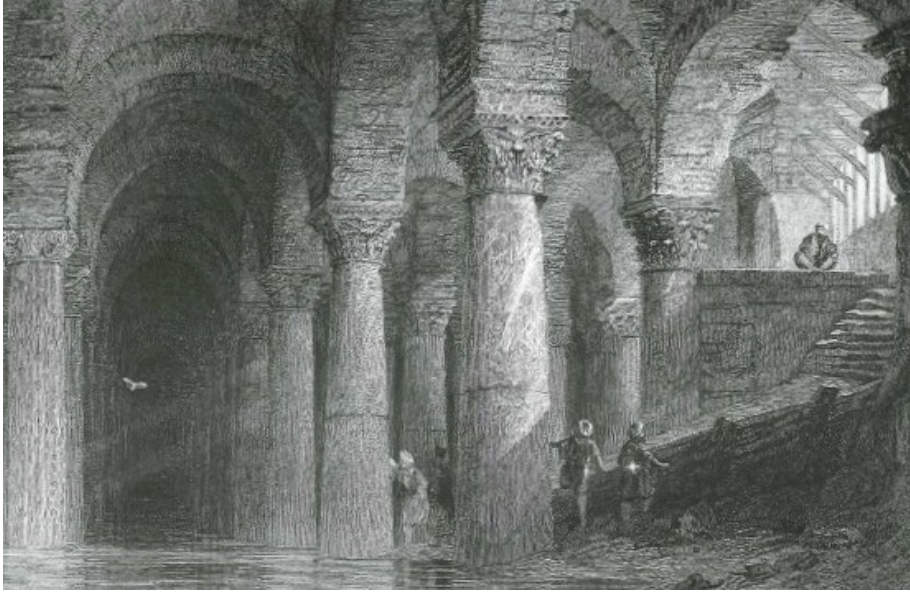
İstanbul'da bulunan üstü kapalı sarnıçların en büyüğü Yerebatan Sarayı da denen Basilika sarnıcıdır. İmparator Justinianus (527-569) zamanında yaptırılan bu sarnıçın iç boyutları 138x64,5 m dir. İçerisinde 12 sıra 28'erden 336 kolon vardır. Bu arada Roma'dan göç ettirilen Philoxenus'un Hipodrom civarındaki sarayına ve

³⁶ (EYİCE, Eski İstanbul'dan Notlar, 2009, s. 38)

³⁷ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 49)

³⁸ (ERTUĞRUL, 1989, s. 75)

civarına su sağlamak amacı ile yaptırdığı Binbirdirek veya Philoxenus sarnıcı ise, büyük sarnıçların en eskisidir. İç boyutları 64x54 m ve kolon sayısı 224'tür. Kolonları iki parçadan oluşur. Taban taşının üstünden, kolon başlığı üstüne kadar olan yükseklik 11,8 m; su depolama kapasitesi ise 40.000 m³'tür. ³⁹

Resim 3.5. Yerebatan Sarayı, Robert Walsh, Constantinople and the scenery of the seven churches of Asia Minor; London, 1839, c.1. , Milli Kütüphane, 1951 B 344. ⁴⁰

Resim 3.6. Yerebatan Sarnıcı ⁴¹

³⁹ (ÇEÇEN, 2000, s. 26-27)

⁴⁰ (KAPLAN, 2006, s. 131)

⁴¹ (<http://www.yerebatan.com/resimler.php>)

Resim 3.7. Binbirdirek Sarnıcı ⁴²

3.1.1.2.3 Emprovize Sarnıçlar

Bu tip sarnıçların planı üstlerinde taşıdıkları yapının planlarını olduğu gibi aksettirmeleridir. Bu ise statik açıdan üstteki yapıya hem büyük bir destek sağlamakta hem de susuz olduğu zaman bir depo veya ardiye teşkil etmektedir. Bütün sarnıçların en büyük özelliği köşelerinin yuvarlatılarak suyun basıncını azaltma yoluna gidilmesidir. ⁴³ Emprovize sarnıçlar, su ihtiyacının yeterli olmadığı dönemlerde yapı altlarında bulunan mahzenlerin su geçirmez sıva ile kaplanarak sarnıç haline getirilmesiyle oluşmuştur. Özellikle Bizans döneminde şehrin içinde neredeyse her evin bodrumu sarnıça dönüştürülerek uzun süreli kuşatmalarda şehrin su ihtiyacı karşılanmıştır. ⁴⁴

3.1.1.3 Su yolları ve kemerler

Roma-Bizans döneminde İstanbul'a dışardan su gelmesini sağlayan su yollarını Özkan Ertuğrul iki gruba ayırarak, bu su yollarına Halkalı Suları ile Kırkçeşme Suları adını verilebileceğini öne sürmektedir. Eldeki bulgular Roma devrine ait su yollarının güzergahını ve katmalarını ortaya çıkarmakta yetersiz

⁴² (http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Istanbul_cistern_Binbirdirek.jpg)

⁴³ (ERTUĞRUL, 1989, s. 75)

⁴⁴ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 50)

kalmaktadır. Trakya civarından ilk kez Romalılar zamanında İmparator Hadrianus (113-124) tarafından su yolları yapılarak su getirildiği kabul edilmektedir. II. Theodosius (408-50) ise bu sistemi sarayın su ihtiyacını karşılayacak şekilde geliştirmiştir. I. Constantinus (324-337) zamanında ise Istranca dağlarından Vize, Saray, Aydınlar, Gümüşpınar, Kalfaköy, Toyakadın, Arnavutköy ve Cebeciköy üzerinden Edirnekapı'nın kuzey ya da güneyinden kente giren bir su yolu yapılmıştır. 242 km uzunluğundaki bu su yolunun Constantinus (337-361), I.Theodosiusi Arkadios ve Theodosius tarafından geliştirildiği anlaşılmaktadır. I. Theodosius'un (379-395) Belgrad Ormanlarından su getirmek için Kırkçeşme su yolu ile kemerlerini yaptırdığı kaynaklarda geçmektedir. Osmanlı döneminde de yeniden yapılarak, geliştirilerek, genişletilerek kullanılan bu su yollarından suların kemerler vasıtasıyla İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Bugün Bozdoğan Kemerı olarak tanınan kemerin yerinde Hadrianus ve Constantinus'un kemerinin olduğu ve bu kemerin yerine İmparator Valens'in (364-378) 368 yıllarına doğru kendi adıyla da anılan kemer yaptırdığı kabul edilmektedir. Kemer Justinian (527-65) tarafından yenilenmiş, V. Konstantinos (740-45) zamanında genişletilmiş ve Osmanlı döneminde birçok kez tamir ve ihya edilmiştir. Gurlitt'e göre kemerin alt katının yüksekliği 10 metre, üst kısmının 8,5 metre, uzunluğu 626 metredir. En yüksek kısmı 25 metredir ve inşaatında Roma yapı malzemesi kullanılmıştır. Forchheimer ve Strzygowski, Andreossy'e dayanarak uzunluğunu 612 metre ve yüksekliğini 22,94 metre olarak vermektedir. İlk uzunluğunun 1170 metre olduğu ve XVI. yüzyılın ortalarında yanındaki Şehzade Camii'nin ortaya çıkması için bir kısmının yıkıldığı kaydedilmektedir. Valens kemerinin getirdiği su, bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının yerinde olduğu kabul edilen kalıntıları XVI. yüzyıl ortalarında da rastlanan Nymphaeum Maximum denilen bir baş çeşmeye veya makseme boşalarak buradan şehre dağılmaktaydı. Kemerin 6. yüzyılda eski sarayları, Ahilleus Hamamı'nı ve Yerebatan Sarayı'nı beslediği ancak 11. yüzyıldan sonra kuşatmalardan uğradığı zarar dolayısıyla çalışmadığı bilinmektedir. Halkalı su yolu bölgesinde Atışalanı yakınındaki Uzuncaova (Pandeniçe) Deresi üzerinde bulunan yaklaşık 104 metre uzunluğunda ve 14 metre yüksekliğindeki Ma'zul Kemer'in Geç Roma devrine ait olduğu ve Bizans döneminde de tamirler yapılarak kullanıldığı sanılmaktadır.⁴⁵

⁴⁵ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 48)

Resim 3.8. Bozdoğan Kemer⁴⁶

Resim 3.9. Ma'zul Kemer⁴⁷

⁴⁶

(http://www.treearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Marmara/Istanbul/Sarachane/photo534818.htm)

⁴⁷ (<http://istanbulium.blogspot.com/2011/10/istanbulun-su-kemerlerini-gezelim.html>)

Trakya'da Çiftlikköy civarında arazi ile Terkos Gölü'nün güneybatısında rastlanan IV-V. yüzyıl kemerlerinden İmparator II. Theodosius (408-50) ve Marcianus (450-57) zamanlarında İstanbul'a su getirildiği tahmin edilmektedir.

Ancak Roma döneminde bu su yolları, depremler ve şehre yapılan akınlar sırasında harap olmaları, bakım ve onarımlarının masraflı olması yüzünden Orta Bizans döneminden itibaren devreden çıkmış, şehrin su ihtiyacı başka yollardan sağlanmaya başlanmıştır.⁴⁸

3.1.1.4 Maksemeler

Maksemeler kendilerine ulaşan suyu dağıtmak istedikleri yöne doğru suyu veren mimarilerdir. Bunların mimarisi kare bir mekan olabildiği gibi, yuvarlak olanları da mevcuttur.⁴⁹ Özkan Ertuğrul, Bizans döneminde şehre gelen suların Nymphoeum Maximum, Tezgaççılar Kubbesi Maksemi, Balıklı Maksemi, Sultanahmet Maksemi, Valens Maksemi kanalıyla şehre dağıtıldığını ileri sürmektedir.⁵⁰

3.1.1.5 Kanallar

Kanallar bir menbadan alınan suları taşınmak istenen noktaya taşırken aynı zamanda onun koruyuculuk görevini de üstlenmektedir. Kanallar, günümüzde metalden veya sıkıştırılmış çimentodan yapılmasına rağmen geçmiş yüzyıllarda kökenini tuğla ve harçtan almıştır. Bu kanallar kemerlerin bittiği noktada suyu almakta ve tepe çevrelerini dolaşmakta ancak küçük tepeleri tünel şeklinde geçerek yoluna devam etmektedir. Kanallar genellikle dikdörtgen mekanların bir beşik tonozla örtülmeleri sonucunda tamamlanmaktadır. Bu kanalların iç yüzeyleri horosan harcı ile kaplanarak tuğla geçirmezliğine katkıda bulunulmuştur. İstanbul ve çevresinde aslı Roma devrine ait olmakla beraber açık ve kapalı kanallar görülmektedir. İstanbul ve çevresindeki kanalların yüksekliği genellikle 1.80-2 metre, enleri ise yaklaşık 60 cm'dir.⁵¹

⁴⁸ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 49)

⁴⁹ (ERTUĞRUL, 1989, s. 196)

⁵⁰ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 49)

⁵¹ (ERTUĞRUL, 1989, s. 153)

3.1.1.6 Kuyular

Kuyu, su katmanına varıncaya değin derinliğine kazılan, genellikle silindirik biçiminde, çevresine duvar örülen suyundan yararlanan çukur demektir. Bu kuyular genellikle ağız kısmını örten bir de kuyu bileziğine sahiptirler. Kuyular genellikle evlerin bahçelerinde görülmesine rağmen bazen de sarnıçlara yakın olarak ve onlarla bağlantılı olarak görülebilir. İstanbul'da Bizans devrinde kuyuların fazla rağbet görmediğini, çünkü sarnıçların bu açığı kapattığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

3.1.1.7 Su terazileri

Osmanlı döneminde su basıncını ayarlamaya ve suyu ölçerek dağıtmaya yarayan kule biçiminde yapılar olarak su dağıtım şebekesinde yerini alan su terazilerinin Roma dönemindeki biçim ve iç düzeneğine ait kesin bir bilgi yoktur. Romalı Vitruvius *De Architectura'* da, Roma'daki su yapıları ile ilgili bilgi verdiği VIII. Kitap "Terazileme ve Terazileme Araçları" adlı V. bölümde, suyu konutlara ve kentlere taşıma yöntemlerini anlatırken, önce terazileme yönteminin geldiğini, terazilemenin *su terazileri* ve *dioptrae, chorobates* adlı araçlarla yapılabileceğini belirttikten sonra, bunların içinde en sağlıklı yöntemin *chorobates* adı verilen bir çeşit düz cetvel ile yapılan terazileme olduğundan söz etmekte ancak su terazileri hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir.⁵²

3.1.1.8 Çeşmeler

Romalılar'ın ve Bizanslılar'ın günlük yaşantısında büyük önemi olan su ve su yapılarından günümüze çok fazla kalıntı ulaşmamış olsa da kaynaklardan, özellikle Romalılar döneminde zengin örneklerine rastlanan çoğunlukla sütunlu caddeler, forumlar gibi kentin silüetine katkıda bulunan noktalarda konumlandırılan *nymphaeum* / anıtsal çeşmelerin, Byzantion / İstanbul'da da var olduğu anlaşılmaktadır.⁵³ Büyük abidevi çeşmeler olan *Nymphaeum*'lar isimlerini *Nymphae*'lerden almaktadırlar. Bunlar doğada yaşayan tanrısal varlıkların dışı olanlarıdır ve Zeus'un kızlarıdır. *Nymphaeum*'ların abidevi ve olgun bir mimariye ulaşması Roma devrinde olmuştur. İstanbul'da aslında bir maksem olan ve en büyük

⁵² (KARA PİLEHVARİAN, URFALIOĞLU, & YAZICIOĞLU, 2000, s. 13-14)

⁵³ (KARA PİLEHVARİAN, URFALIOĞLU, & YAZICIOĞLU, 2000, s. 15)

çeşme diye adlandırılan Nymphaeum Maximum ise İstanbul Üniversitesi Merkez Binası yerinde XVI. yüzyıla kadar görülüyordu diye belirtilmektedir.⁵⁴ Antik Yunan'a kadar inen ve kentin kamuya açık alanlarını hareketlendiren su anıtları olarak karşımıza çıkan, nympheumların yanısıra kaynaklarda zengin Roma ve Bizans evlerinin bahçelerinde anıtsal görünüşlü, kolonlu, heykellerle süslü, genellikle mermerden, kimi zaman bronz ve porfir örneklerine de rastlanan çeşmelerden söz edilmektedir. Bu çeşmelerin büyük çoğunluğu yıkılmış, tahrip olmuş, bir kısmı Osmanlı döneminde dönemin mimari beğenisi ve biçimine göre yenilenirken özgün karakterini kaybetmiş, bir kısmının da yerine zaman içinde yenileri yapılmıştır.⁵⁵

3.1.1.9 Ayazmalar

Ortodoks Hristiyanların kutsal su kabul ettikleri ve şifa bulduklarına inandıkları su kaynakları üzerine inşa edilen bina olan ayazmalar, Bizans döneminde sadece su içilen bir yer değil aynı zamanda ibadet de edilebilen yerlerdir.⁵⁶

Ayazmalar, boyutları değişken ve mimarî anlamda belirgin özellikleri olmayan yapılardır. Esas olarak, kilise ya da dinî yapılarla bütünleşik, onların bir parçası olanlar ve müstakil ayazmalar olarak iki ayrı gruba ayrılacakları görülmektedir. Kilise ya da başka bir dinî yapının içinde yer alan ayazmalar; genel olarak, üzeri uzun bir beşik tonozla örtülü merdivenli bir koridor ile bu koridorun nihayetindeki mahzen bölümünden meydana gelmektedir. Bazılarında bu koridor da bulunmamaktadır. Gelen suyun miktarına bağlı olarak bir aktarma sistemi yapıldığı anlaşılmaktadır. Suyun şiddetli geldiği yerlerde önce sarnıçlarda toplanıp verilmekte, suyu az olan yerlerde ise doğrudan hazneye akmasını sağlayacak şekilde boru ve künkler döşenmektedir.

İstanbul'da halen çok sayıda ayazma olmakla beraber Bizans döneminde inşa edilmiş olduğu bilinen ayazmaların sayısı pek fazla değildir. En eski örnek, Suriçi'ndeki Studios Manastırı'nın (Osmanlı döneminde imrahor Camii) yanındaki kompleksin içinde yer almakta olup, 5. Yüzyıla tarihlenmektedir. Günümüzde varlığını devam ettirenler ise çok daha az sayıdadır. Az sayıdaki bu ayazmalar arasında, şüphesiz ki en bilinenleri; Silivrikapı'nın dışında bulunan ve 5.-6.yüzyıla tarihlenen "Balıklı Ayazması" (Zoodohos Piyi Ayazması) ile,bugün bir Ermeni

⁵⁴ (ERTUĞRUL, 1989)

⁵⁵ (KARA PİLEHVARİAN, URFALIOĞLU, & YAZICIOĞLU, 2000)

⁵⁶ (AYNUR & KARATEKE, 1995)

kilisesi olmasına rağmen fetihten önce Rumlara yani Ortodokslara ait olduğu bilinen ve “Sulu Manastır” olarak adlandırılan Surp Kevork Kilisesi’nin ayazmasıdır.⁵⁷

3.1.1.10 Hamamlar

Roma hamamlarının önünde ve arkasında genellikle etrafı revaklarla çevrili bir avlu bulunuyordu. İçeride ise havuz ve sıcaklık bölümleri ile terlemek için bölümler de mevcuttu. Roma hamamlarında kabartma ve freskler vardı. Roma hamamlarının hem içleri hem de dışları tezyin edilmişti.⁵⁸

Bizans döneminde, şehre getirilen suyun en çok kullanıldığı yerler arasında ilk sıralarda halk hamamlarının bulunduğu bilinmektedir. Kalenderhane Camii kazılarında ortaya çıkarılan yapılar dışında, hamamlarla ilgili geriye pek fazla şey kalmamış olmasına rağmen, Roma döneminden itibaren gelişen hamam yapılarının değişmediği kabul edilmektedir. Bizanslılar arasında, Romalılar’da ve Türkler’de olduğu gibi halk hamamlarının günlük yaşamın bir parçası olduğunun ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Bunun açık bir göstergesi olarak, Konstantinopolis’te, 5. yüzyılda henüz sadece 14 kilisenin olduğu, buna karşılık 8 halk hamamı ve 153 özel hamamın bulunduğu kaydedilmiştir. 7. yüzyılda isale hatlarının harap olmasının ardından hamamlar da birer birer terkedilmeye yüz tutmuş, antik çağdan bu yana gelişmiş olan bu kültür Konstantinopolis’te sona ermeye başlamıştır.⁵⁹

Bizans hamamları da Roma hamamları gibi genelde üç ayrı bölümden meydana gelmekte idi. Bunlar; frigidarium, tepidarium ve caldarium’dur. Hamamlarda ayrıca soğuk ya da sıcak suya sahip yüzülebilen havuzlar mevcuttu. Hamamlar yarım küresel planlı kubbeli idiler. Ana mekan hariminde elbiselerin özel görevlilerce korunduğu mekanlar ile tuvaletlerden meydana gelen yan mekanlar da mevcuttu. Hamam kapıları çeşitli kıymetli ağaçlardan yapılırdı. Büyük hamamların duvarları mermer olup, çeşitli mozaik süslemeler ile bezenirdi. Kornişlerde çeşitli bitkisel süsleme ile sütunlar ve hamam dahilindeki çeşitli heykeller hamamlarda en dikkat çekici elemanlar olarak verilebilir. Duvarları genelde çeşitli imparatorların resmi yanı sıra yaprak ve çiçeklerden meydana gelen kompozisyonlar, manzara resimleri, Yunan mitolojisi ile ilgili sahneler, ayrıca şair ve bilginlerin resimleri ile süslenmekte idi.⁶⁰

⁵⁷ (<http://abihayatsergisi.com/>)

⁵⁸ (DEMİRAG, ERTEN, & ŞEN, 2008, s. 144)

⁵⁹ (<http://abihayatsergisi.com/>)

⁶⁰ (ERTUĞRUL, 1989, s. 416-417)

3.1.2 Osmanlı Dönemi Su Mimarisi

3.1.2.1 İstanbul'da Osmanlı Devri'nde Yapılan Su Tesisleri

Osmanlılar, İstanbul'da yaptıkları su sistemleri için Anadolu kültüründen etkilendiklerini yaptıkları mimarilerde açıkça belli etmişlerdir. Fakat bu etkilenmede bilgileri özümleyip, daha iyi bir sistem geliştirmişlerdir. Kendilerine has bir isale, taksim ve şebeke sistemi ortaya çıkarmışlardır. Su nazırlığı ise İstanbul başkent olur olmaz gerçekleşmiştir.⁶¹

Fetihten itibaren nüfusu hızla artan İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere Fatih'in Roma ve Bizans devrinden kalan eski su şebekelerini onartıp yeniden hizmete soktuğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak bu konuda köklü çözümlere Kanuni döneminde ulaşılmış, bu çalışmalar da Mimar Sinan tarafından gerçekleştirilmiştir. Zaman zaman tekrar eden deprem, yangın ve sel felaketleri sonucunda bozulan şebekeler anında onarılarak hizmette tutulmuştur.⁶²

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u ele geçirdiğinde şehrin su yolları ve kemerleri harap durumda olup su ihtiyacı sarnıçlarla karşılanmaktaydı. Hem dini temizlik açısından akarsuyu durgun suya tercih eden şehrin yeni sahiplerinin su ihtiyacını karşılamak üzere Fatih Sultan Mehmet hemen harekete geçmiştir. Roma-Bizans döneminde şehre su getiren su yollarından olan Halkalı su yolunu ve Mazulkemer'i tamir ettirerek sarayına su akıtmıştır. Bu suyun şehir içinde dağıtım sırasında eski Roma galerilerinin içine künkler döşenerek kullanılmış olabileceği sanılmaktadır. Daha sonra II. Mahmut tarafından yeniden yaptırılan bu su yolu Beylik su yolu adını almıştır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet, Turunçluk/Turunçlu su yolu adı verilen su yolunu onarıp geliştirmiş, Fatih ve Şadırvan su yolunu yaptırarak şehrin su sorununu çözmeye yönelmiştir.⁶³

Fatih'ten sonra oğlu Sultan II. Bayezid dönemi (1481-1512)'nde Bayezid Suyolları olarak anılan suyolları, Yavuz Sultan Selim dönemi (1512-1520)'nde de çeşitli su tesisleri yapılmış olmasına karşın XVI. yy'a gelindiğinde İstanbul'un en önemli sorunlarından biri yine şehrin gereksinimini karşılayacak yeterli su olmayışıdır. Su sorununun çözümü için Kanuni Sultan Süleyman, Hassa Başmimarı Mimar Sinan'ı görevlendirmiştir. Büyük bir olasılıkla dönemin Su Nazırı Hasan Ağa ile birlikte çalışan Mimar Sinan, Roma- Bizans döneminde ve fetihten sonra yapılmış

⁶¹ (ERTUĞRUL, 1989, s. 85)

⁶² (EREN, 1999, s. 180)

⁶³ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 51)

olan su yollarını incelemiş, yeni kaynaklar araştırmıştır. 1554 yılında Kırkçeşme tesislerinin inşaatına başlanmış, 1560'da bitirilmiştir. ⁶⁴

Fatih Sultan Mehmet'in 856/1452 yılında Rumelihisarı'nı yaptırırken inşa ettirdiği çeşmeler Osmanlı'nın İstanbul'da yaptırdığı ilk çeşmeler olma özelliğine sahiptir. Tanışık'ın kitabına göre İstanbul'da Osmanlı döneminden kalan en eski kitabeli çeşme 890/1495 tarihli *Davut Paşa Çeşmesi'* dir. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre Fatih Sultan Mehmet 200 çeşme, II. Beyazıt 70, Kanuni Sultan Süleyman 700 çeşme yaptırmıştır. ⁶⁵

İstanbul'daki sayısız çeşmeler, Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Mimar Sinan'a yaptırılan su yoluna bağlı idi. Daha Valens zamanında (364-378) Roma devrinde, aqueduct'le uzaklardan şehre su getiren yollar ve kemerler, zamanla harap olmuş, şehrin nüfusu da çok arttığından, Mimar Sinan (1554-1564) on yılda, Bend kemeri, Uzun kemer, Muğlava kemeri, Güzelce kemer, Müderris köyü kemeri olarak su kemerleri ve bir de baş havuz olarak su tesislerini yapmış, şehir bol suya kavuşmuş, fakat bunlara hazineden Süleymaniye külliyesi masraflarına yakın akçe harcanmıştır. Muğlava kemerinin yüksekliği 35 m., uzunluğu 257 m. yi bulmaktadır. Bir defa kasırgadan yıkılıp, yine Mimar Sinan tarafından tekrar yapılan bu kemer, teknik ve mimari bakımdan bir şaheserdir. Kırkçeşme şebekesi suları, Belgrad Ormanları ve Kemerburgaz'dan, Eyüp sırtlarından akıtılıp Eğrikapı'ya getirilmiştir. Beyoğlu semtinin suyu, Sultan Mahmud I. tarafından, Bahçeköy'de yaptırılan bentlerden alınıp, Maslak üzerinden getirilerek, Taksim'deki büyük savaktan dağıtılmış, semtin adı da bundan alınmıştır. Boğaziçi Rumeli yakası ve Beyoğlu semtinin ihtiyacını karşılayan sonuncu tesis, 1904'te Abdülhamid II. tarafından, demir borularla yaptırılan Hamidiye (Kağıthane) suyu şebekesi olmuştur. ⁶⁶

Osmanlı dönemi İstanbul'un içme suyu tesisleri yaptıran padişaha göre değil genellikle geldikleri ya da dağıtıldıkları yerlere göre adlandırılmaktadırlar:

- 1- Halkalı Suları
- 2- Kırkçeşme Suyu Tesisleri
- 3- Üsküdar Suları
- 4- Taksim Suları ve Hamidiye Suları'dır. ⁶⁷

⁶⁴ (KARA PİLEHVARIAN, URFALIOĞLU, & YAZICIOĞLU, 2000, s. 19)

⁶⁵ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 51)

⁶⁶ (ASLANAPA, Türk Sanatı, 2003, s. 303-304)

⁶⁷ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 51)

3.1.2.1.1 Halkalı Suları

Halkalı Köyü ile Cebeciköy arasındaki alandan gelen ve İstanbul Surlarının batı ve kuzeybatısında, tarihi yarımadanın suyunu temin eden isalenin hepsi Halkalı sularıdır. İstanbul'un en eski su tesisleridir.

Halkalı Suları, 1453-1755 yılları arasında yapılan 16 bağımsız isaleden oluşur. Halkalı Suları; vakıf suları olup, her isale aynı zamanda bir camiye de su vermektedir. Bundan dolayı bu sulara Cevami-i Şerife (Kutsal Camiler) suları adı da verilmiştir.

Halkalı suları tesislerinden şehrin sur içindeki dörtyüzotuzbeş mahalline su verilmekteydi. Zamanla yeni yapılan bina temelleri açılırken bu büyük şebeke tamamen tahrip edilmiş ve sistemin beslediği camii, sebil ve çeşmeler de fonksiyonlarını yitirerek bir çoğu ortadan kalkmış olup günümüze gelememiştir.⁶⁸

3.1.2.1.2 Kırkçeşme Suyu Tesisleri

Bu tesisin yerinde, Roma İmparatoru Theodosius I (379-395) tarafından yaptırıldığı tahmin edilen bir tesisin mevcut olduğu bilinmektedir.

Tesisin bütün kemerleri, su yolları, su alma sistemleri VII. yüzyıldan itibaren yıkılmış ve Bizans döneminde onarılamamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in emri üzerine yeni yapılan sistemden ve yeni yapılan Kırkçeşmeden su akıtılmış, bu çeşmelere de daha sonra Kırkçeşme denmiştir.

Bozdoğan kemerinin alt tarafında; Kovacılar Caddesi hizasındaki bölümünde bulunan bu çeşmeler, Atatürk Bulvarı açılırken yıkılmıştır.

Kırkçeşme tesislerinden sonra Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), şehrin su ihtiyacını karşılamak için araştırmalar yaptırmış, Belgrat Ormanlarından su getirilmesine karar vermiş ve bu iş için Mimar Sinan'ı görevlendirmiştir.

Kağıthane suyu denilen tesislerin yapımına 1554'te başlanmış, tesis 1563'te tamamlanmış, 1564 yılında şehre ilave olarak bu tesisten de su verilmeye başlanılmıştır.⁶⁹ Fakat o sene çok fazla yağın yağın yağmurdan dolayı 3 büyük kemer yıkılmış ve tekrar su 1564 yılında verilebilmiştir. Mimar Sinan'ın su toplama

⁶⁸ (ÖZDENİZ, 1995, s. 29)

⁶⁹ (ÖZDENİZ, 1995, s. 31)

ve isalesinden oluşan bu muazzam eserinin 55 km uzunluğunda isale galerisi, 5 tanesi çok katlı ve gözlü olmak üzere (Mağlova kemeri, Uzunkemer, Güzelcekemer, Kovukkemer, Paşakemer) 33 kemeri, dağıtım kubbeleri, dağıtım şebekesi, 300 çeşmesi bulunmaktadır.⁷⁰

Resim 3.10. Mağlova kemeri⁷¹

Resim 3.11. Uzun kemer⁷²

⁷⁰ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 53)

⁷¹ (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/447170.asp>)

⁷² (<http://www.panoramio.com/photo/49212814>)

Resim 3.12. Güzelcekeşer ⁷³

Resim 3.13. Kovuk kemer ⁷⁴

3.1.2.1.3 Üsküdar Suları

Tarih boyunca Üsküdar yerleşim birimi olarak küçük bir yer olduğundan gerek Bizans döneminde gerekse XVI. yüzyılın ortalarına kadar isale hattı yapılmamıştır. Su gereksinmesi kaynak sularından karşılanmıştır. Kanuni Sultan

⁷³

(http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Marmara/Istanbul/cebecikoy/photo1187584.htm)

⁷⁴ (<http://www.sinanasaygi.org/en/icerik.asp?ID=13>)

Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından kurulan ilk büyük isale hattıyla birlikte 19. yüzyılın sonuna kadar toplam 18 büyük, 17 küçük isale hattı yapılmıştır. ⁷⁵

3.1.2.1.4 Taksim ve Hamidiye Su Yolları

Tarihi yarımadaıyla karşılaştırıldığında su tesisleri bakımından gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde en çok ihmal edilen yerler arasında Taksim ve civarı ile Boğaz kıyıları yer alır. Kaynaklar Taksim ve civarı için ilk isale hattının II. Bayezid tarafından yaptırıldığı ve kaynağının Levent Çiftliği olduğu ve Galata suyu adını aldığını belirtmektedir.

Taksim suyu tesisleri 3 bent ve çeşitli katmalardan alınan sular ile 25 km uzunluğunda olup bu hattın ayrılan kollar Kasımpaşa'dan Yeniköy'e kadar olan bölgenin su gereksinmesini karşılamaktaydı.

Ancak Yıldız Sarayı 'nın yapılması ve Taksim Maksemi'nden buraya su verilmesi üzerine bölgede su sıkıntısı ortaya çıkmış. Bunun üzerine özellikle bölgenin kaliteli içme suyu gereksinmesini sağlamak üzere II. Abdülhamid, Hamidiye tesislerini kurdurmak üzere çalışmalar başlatmıştır.

1925 yılında Sular Müdürü Nazım'ın yayınladığı kitaba göre Hamidiye Suyu Tesisleri'nin yapılış tarihi 1318 (1990-01) olup, su yolunda 86, Yıldız Sarayı'nda 30, Beşiktaş Sarayı'nda 10 ve isale hattı üzerinde 7 çeşme olmak üzere toplam 133 yere su dağıtıldığı ortaya çıkmaktadır. ⁷⁶

3.1.2.2 Osmanlı Dönemi Su Mimarisi Yapıları

İşlevlerini görmek için, suyu kullanmak zorunda olan veya suyu kullanabilmek için yapılmış yapılar su mimarisi yapılarıdır. ⁷⁷

Osmanlı mimarisi bütünlüğünde yer alan su yapıları başta, su yolları, su terazileri-mahzenler, su kemerleri, bendler, sarnıçlar ile suyun kullanım yapıları başta hamamlar-kaplıcalar, çeşmeler, sebiller olduğu günümüze ulaşan örneklerden bilinmektedir. ⁷⁸

Osmanlı mimarisinde çeşme mimarisi ise su tesisleri içinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar; meydan çeşmeleri, mahalle çeşmeleri, oda çeşmeleri gibi

⁷⁵ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 54)

⁷⁶ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 55)

⁷⁷ (TAYLA, 2007, s. 25)

⁷⁸ (GÜZEL, ÇİÇEK, & KOCA, 1999, s. 98)

isimler almaktadır. Ayrıca çeşme mimarisi içinde, sebil, selsebil, şadırvan gibi biçim olarak ayrı, ancak kullanım olarak aynı olan su ile ilgili organları da saymak mümkündür. İstanbul'un en önemli çeşmeleri içinde III.Ahmet Çeşmesi, Tophane Çeşmesi, Azapkapı Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi; sebiller içinde ise, Hekimoğlu Ali Paşa Sebili, Dolmabahçe Emin Ağa Sebili, Sultanahmet Sebilleri en ön sıralarda bulunmaktadır.⁷⁹

Cami ve medrese avlularında bulunan şadırvanlar, dört veya çok köşeli etrafi sütunlar veya payelerle çevrili, araları mermer veya madeni şebekelerle kapalı, zarif, cana yakın küçük köşkler olup, üstleri kubbe veya çatı ile örtülüdür. İlk örnekleri XIV. yüzyılda, Türk Memlûkleri Devri'nde Kahire'de Sebil Küttap adı ile, mekteplerin altında görülen sebiller, ayrı binalar, külliyelere veya meydan çeşmelerine bağlı, aynı zamanda bina cephelerinde mimariyi canlandıran madeni şebekelerle çevrili kemerlerle pencere veya paviyonlar şeklindedir. Bunun içinden gelen geçene su ve belirli günlerde şerbet, bakır taslar içinde dağıtıldı. Selsebil denilen, çok zengin süslemeli diğer bir çeşme şekli, bahçeleri ve parkları canlandırmak için kullanılırdı. Bunlarda, birbiri üzerine sıralanmış mermer çanaklar şeklindeki küçük yalıklardan birbirine akan su, küçük çağlayanlar gibi önlerindeki havuza veya büyük yalağa dökülmektedir. Boğaziçi'ndeki yalı ve köşkların bahçelerinde, ağaçlar ve çiçekler arasında, çok cazip şekiller alan selsebiller, bilhassa Barok devrinden sonra artmıştır.⁸⁰

Su mimarisi içinde karşımıza çıkan köprülere ise Osmanlılar büyük önem vermiştir. Köprülerde köprü ayakları, kitabe, köşkler, balkonlar, odacıklar, kapılar ve korkuluklar gibi mimari organlar mevcuttur. Osmanlılar da diğer uygarlıklar gibi sudan kurtulabilmek yani onu geçebilmek için köprüler inşa etmişler, ancak köprülere belki de daha fazla olarak askeri mimarinin yanında sivil mimari olarak da büyük çapta ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle İstanbul'da karşılaştığımız köprülerden en önemlileri; Gebze Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü, Bostancı Köprüsü, Küçükçekmece Köprüsü, Halkalı'da Odabaşı Köprüsü, Büyükçekmece Köprüsü ve Haramidere Kapağası Köprüsü en bilinen köprülerdir.⁸¹

Müslüman bir toplumun gereklilikleri üzerine hareket eden Osmanlıların temizlik ve ibadeti bir arada düşündüklerini gösterir şekilde, çok sayıda camii ve

⁷⁹ (ERTUĞRUL, 1989, s. 87-88)

⁸⁰ (ASLANAPA, Türk Sanatı, 2003, s. 304)

⁸¹ (ERTUĞRUL, 1989, s. 88)

küllüye ile birlikte yeni hamam da yapılmıştır. Osmanlı mimarisi ve toplumsal hayatı için son derece önemli oldukları biliniyor olmasına rağmen, İstanbul'da inşa edilmiş olan hamamların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Evliyâ Çelebi'ye göre kendi döneminde (17.yüzyıl) İstanbul'da 151 hamam vardır ve kendisi seyahatine devam ederken 17 hamam daha yapılmıştır. Yine Evliyâ Çelebi'ye göre, yaşadığı dönemde İstanbul'da saray ve konaklardaki hamamlarla, halk hamamlarının toplam sayısı 14526'yı bulmaktadır.⁸²

3.1.2.2.1 Hamamlar

Mimari açıdan su mimarisinin en önemli yapıları hamamlardır. Bu durum hem yapıların görkeminden hem de sosyal hayattaki öneminden kaynaklanmaktadır. Hamam mimarisinde Selçuklu ve XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlılar döneminden çok önemli örnekler bilinmektedir.

Hamamlar içe dönük olmaları sebebiyle dış görüntülerinde oldukça yalın, iç dekorasyonunda ise çok zengin ve görkemli etkiye sahiptir.

Külliyelerde bulunan hamamlar daha çok medrese öğrencilerine hizmet verirken, mahalle hamamları halkın ihtiyacını karşılamaktaydı.

Hamamların büyük bir kısmı "yakma hamamı" idi. Bu hamamlar "külhan" denilen büyük ocaklarında yakılan ateşle sularını ısıtırdı. Hamam döşemelerinin altındaki **cehennemlikten** geçen sıcak hava ve duman, cehennemlik ayakları arasındaki boşlukları örten, ateşe dayanıklı taşları ve üzerlerindeki mermer döşemeyi ısıtır.

Duvarların içine döşenmiş olan ve cehennemlikten itibaren hamamın üst örtüsünden 20-25 cm yükselen (künklerden oluşan baca şeklindeki) tüteklikler içinden geçtiği duvarları da ısıtır. Hamamın istenilen bölümü veya halveti çevreleyen duvarların içinden yükselen tüteklikleri örten mermer veya tuğla kapaklar kaldırılarak dumanın bu tütekliklerden çıkması sağlanır. Bu işlemle hamamın duvarlarındaki sıcaklık arzu edildiği gibi ayarlanabilir.

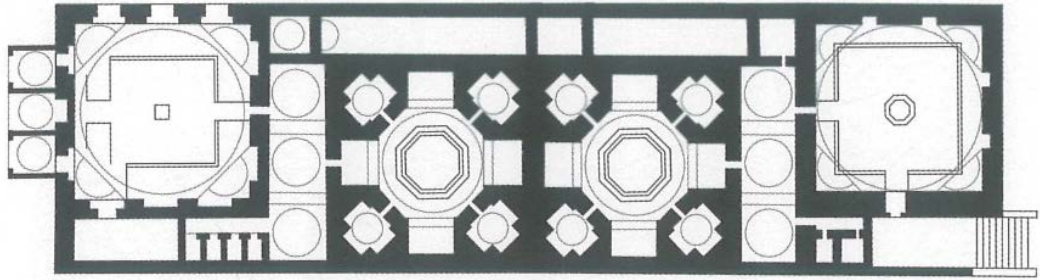
Cehennemlikten geçen sıcak hava ve duman döşemeyi ısıttığı gibi, tütekler de içinden geçtikleri duvarları ısıtarak iç mekanın ısınmasına katkıda bulunur. Aynı şekilde kurnalara su getiren künkler de çevresindeki duvarı ısıtarak yıkananların dayandıkları bölümleri ısıtır.⁸³

⁸² (<http://abihayatsergisi.com/>)

⁸³ (TAYLA, 2007, s. 25-26)

Resim 3.14. Haseki Hürrem Sultan Hamamı

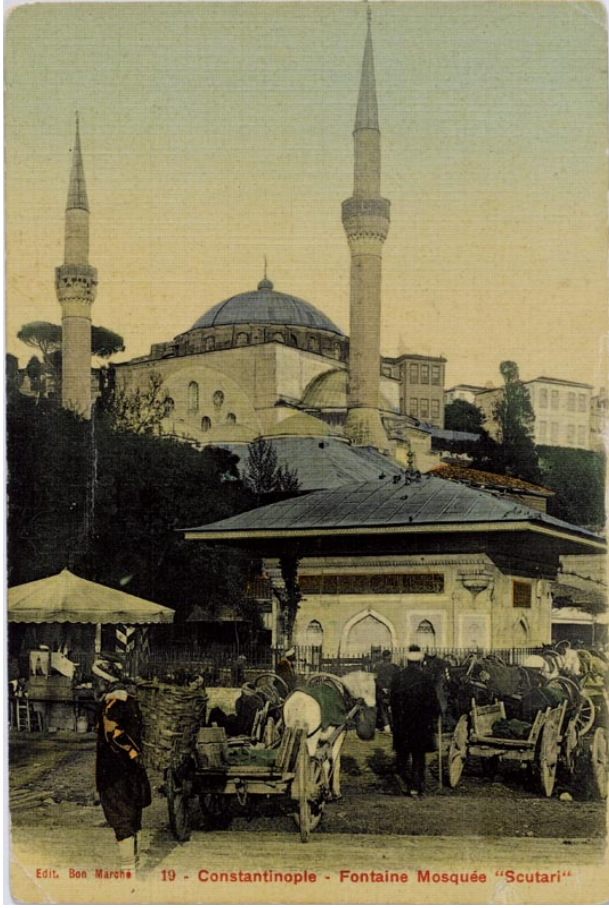
Şekil 1. Haseki Hürrem Sultan Hamamı Planı ⁸⁴

3.1.2.2 Çeşmeler

Eskiden şehirdeki evlerde genellikle akan su ve çeşme bulunmadığı için mahallelerde halkın su ihtiyacını karşılamak üzere devrin mimari üslubuna uygun çeşmeler yapılmıştı. Ayrıca şehrin önemli meydanlarında **meydan çeşmeleri** bulunmaktaydı. ⁸⁵

⁸⁴ (CANSEVER, 2005, s. 192)

⁸⁵ (TAYLA, 2007, s. 27)

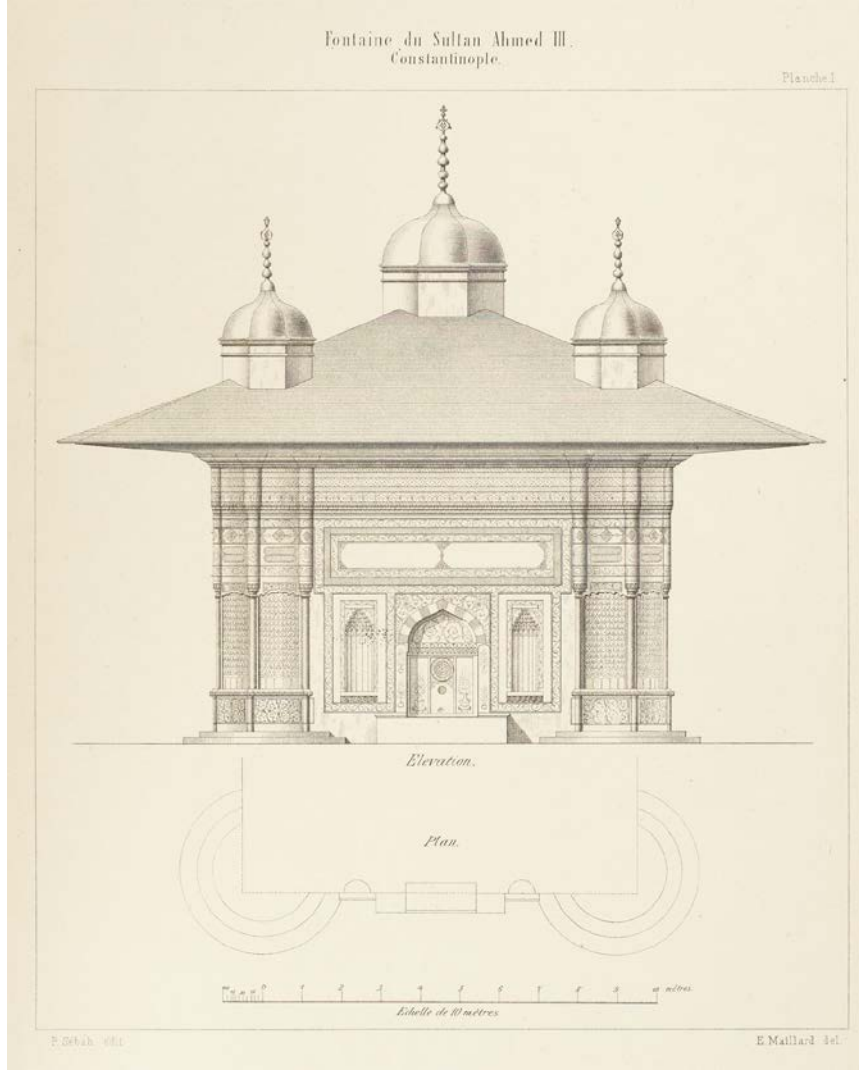
Resim 3.15. Üsküdar Meydan Çeşmesi 19.yüzyıl Adell Armatür Koleksiyonu ⁸⁶

Resim 3.16. Namazgahlı çeşme gravürü Farrio(Giulio) 2. Custome Antico E Modrno isimli kitaptan bakır baskı gravür, 1827, Adell armatür koleksiyonu ⁸⁷

⁸⁶ (<http://abihayatsergisi.com/>)

⁸⁷ (<http://abihayatsergisi.com/>)

Resim 3.17. III. Ahmed Çeşmesi 1873 yılındaki dünya sergisi için hazırlanmış olan, *L'Architecture Ottomane-Die Ottomanische Baukunst, Constantinople, 1873* adlı eserlerden. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Envanter No:2254⁸⁸

Çoğunlukla bir yapının duvarına yaslanan çeşmelerin arka kısımlarında su hazneleri mevcuttu.

Bursa'da bahçelerde bulunan bir tür çeşmeye, komşu bahçelerden geçen künklerle su gelmekte ve yine künklerle diğer komşuya gitmekteydi. "Pınarbaşı suyu" denilen bu su içilmez, daha çok bazı yemişleri ve suları soğutmada kullanılırdı. Zenginlerin ev, konak ve yalılarında, bahçelerde; bazen de sofalarda çok zengin süslemelere sahip çeşmeler olurdu.⁸⁹

⁸⁸ (<http://abihayatsergisi.com/>)

⁸⁹ (TAYLA, 2007, s. 27)

3.1.2.2.3 Selsebiller

Selsebiller saray, yalı ve konakların bahçe ve su mimarisinin en zevkli örnekleridir. Selsebiller ilk bakışta süslü bir çeşme görüntüsü verir. Selsebillerin suyu en üstteki bir lüleden akar. Su selsebilin yüzündeki kademe kademe yapılmış çanaklara küçük çağlayanlar halinde akarak en alttaki tekneye dökülür.

Resim 3.18. Eyüp Sultan Selsebili

Suların çanaktan çanağa dökülürken meydana getirdiği güzel görüntünün yanında kulaklara hoş etkiler veren su sesi ile selsebiller hem göze hem de kulağa hitap ederler.⁹⁰

⁹⁰ (TAYLA, 2007, s. 28)

3.1.2.2.4 Sebiller

Çoğunlukla külliyelerde cami dış avlusu duvarına bağlı olarak yapılmış küçük yapılardır. Bu yapıların dışa dönük, dışa açık bir görüntüleri vardır. Dış yüzleri devrinin özelliklerini taşıyan metal parmaklıklarla örtülüdür. Sebiller bir odadan ibaret olup buralarda halka hayrat olarak ücretsiz su ikram edilirdi. Hatta bayramlarda ve önemli günlerde şerbetler ikram edildiği de bilinmektedir. Eminönü Turhan Sultan Sebili güzel bir örnektir. ⁹¹

Resim 3.19. Hatice Turhan Sultan Sebili ⁹²

Resim 3.20. Süleymaniye'de Mimar Sinan türbesi ve sebili ⁹³

⁹¹ (TAYLA, 2007, s. 29)

⁹² (<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=87622>)

⁹³ (<http://abihayatsergisi.com/?portfolio=denem>)

3.1.2.2.5 Şadırvanlar

Camilerin son cemaat avlularında hem güzel görüntüleri hem suyun doğal etkisiyle buldukları yere değer kazandıran bazen de müminlerin abdest almalarını sağlayan mimari yapılardır. Çoğunlukla mermerden yapılmışlardır.

Şadırvanlar havuzlu veya üstü kapalı etrafı şebekeli yapılardır. Havuz şeklinde olanların üstleri, etrafındaki çoğunlukla sekiz sütuna oturan ahşap kubbe ile örtülüdür. Fatih, Süleymaniye, Ayasofya şadırvanları çok güzel örneklerdir.⁹⁴

Resim 3.21. Fatih Camii şadırvanı

3.1.2.2.6 Havuzlar

Saray, konak ve yalıların çoğunlukla bahçelerinde yapılmış olan havuzlar, gerek mimari ve süslemeleri gerekse fiskiyeleri ile devrinin özelliklerini yansıtan, insana huzur veren çok etkili su mimari elemanlarıdır. Birçok saray, yalı ve köşkün iç mekanını da havuzlar süslemektedir.⁹⁵

⁹⁴ (TAYLA, 2007, s. 30)

⁹⁵ (TAYLA, 2007, s. 31)

Resim 3.22. Harem, Joseph Mery, Constantinople et la mer Noire, Paris, t.y. , Milli Kütüphane, 1951 B 438 96

Resim 3.23. Şerifler yalısı, iç mekanda havuz ⁹⁷

⁹⁶ (KAPLAN, 2006, s. 105)

⁹⁷ (<http://www.tarihkentlerbirligi.org/hakkimizda/tkb-merkezi-serifler-yalisi/#.UoIKTcQ5nIU>)

Resim 3.24. Safranbolu Havuzlu Konak ⁹⁸

Resim 3.25. Safranbolu Havuzlu Konak ⁹⁹

⁹⁸

(<https://www.google.com.tr/search?q=karab%C3%BCK+safranbolu+havuzlu+konak&tbm=isch&tbo=>
)

⁹⁹

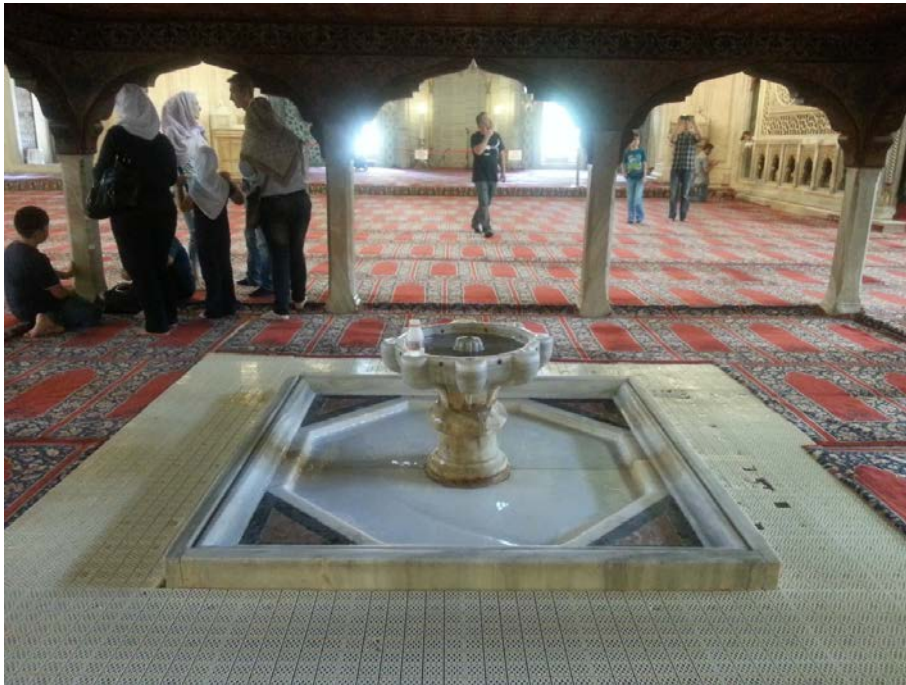
(http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Black_Sea/Karabuk/Safranbolu/photo984334.htm)

Cami avlusundaki şadırvan havuzları bu bölümde de ele alınabilir. Bursa Ulucami içindeki havuz ise iç mekanlardaki havuzların en görkemlilerindedir.

Güney ve güneydoğudaki bahçeli evlerin avlularındaki, özellikle eyvanlarındaki havuzların serinlemedeki rolleri çok önemlidir. ¹⁰⁰

Resim 3.26. Bursa Ulucami Şadırvanı ¹⁰¹

Resim 3.27. Edirne Selimiye Camii iç mekanda havuz

¹⁰⁰ (TAYLA, 2007, s. 31)

¹⁰¹ (<http://www.bursaulucamii.com/tarihce.html>)

Resim 3.28. Eyüp Sultan Camii ve su ögesi

Resim 3.29. Eyüp Sultan Camii önündeki fiskiyeli havuz

3.1.2.2.7 Bentler

Şehirlerin su ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çevre derelerinden akıp giden suları toplamak ve şehrin mahallelerine dağıtmak üzere kurulan yapılara bent denilmektedir.¹⁰²

Resim 3.30. Topuzlu bent¹⁰³

Günümüzde su yalnız içmek ve kullanmak için değil, başka alanlarda da, belki de en önde sanayi ve ziraat için çok önemlidir. Bu sebeple de ihtiyaç duyulan su miktarı artmıştır. Bunun için de bent değil baraj yapılmaktadır.

Bentler derenin arasında aktığı iki yamacı birleştiren ve arkasında suyun toplanmasını sağlayan duvarlardır.

3.1.2.2.8 İsale hattı

Bentlerde toplanan suların şehre ve mahallelere ulaşmasını sağlayan su yollarına isale hattı denir. İsale hattı bentlerden çıkışta başlangıçta kagir galeriler halinde yapılmıştır. Bu hatlar daha sonra toprak künkler ve kurşun borular halinde devam etmektedir.¹⁰⁴

¹⁰² (TAYLA, 2007, s. 31)

¹⁰³ (<http://hmellows.blogspot.com/2012/12/mushrooms.html>)

¹⁰⁴ (TAYLA, 2007, s. 31)

3.1.2.2.9 Maksemler

Bir veya birkaç koldan gelen suyu muhtelif mecralara taksim etmeye yarayan oda veya binalardır. Yeraltı ve yerüstü maksemleri olarak iki tipi vardır. Kubbe veya tonozla örtülü odalar halinde olan maksemelerde bir taksim sandığı bulunur. Maksemelerden çevreye dağıtılan sular ve miktarları, taksim sandığı içindeki lülelerle ölçülür.¹⁰⁵

Resim 3.31. Taksim maksemi

3.1.2.2.10 Maslaklar

Maslaklar, ana mecranın uygun noktalarında yapılan küçük hücrelerdir. Maksemelerde olduğu gibi bir lüleli taksim sandığı ile maslaktan ayrılan şube kollarına aktıtılan su miktarını ayarlarlar.

¹⁰⁵ (TAYLA, 2007, s. 32)

3.1.2.2.11 Teraziler

Su terazileri mecralardan gelen yüksek tazyikli suların tazyikini düzene ve istenilen disipline sokarak gereken yerlere dağıtır.¹⁰⁶

Resim 3.32.Şehzade Camii su terazisi

Teraziler yükseldikçe daralan kuleler halindedir. Kulelerin üstte genişliği 0,6 -1 m kadar olur. Burada yine mermerden bir taksim sandığı bulunur. Bu kulelere su toprak künklerle çıkar ve yine künklerle gideceği yere dağılır.

3.1.2.2.12 Hazneler

Şehirlere gelen suyun depolandığı tonozlu kagir büyük hazneli yapılardır. Taksim su deposu en bilinendir. Bu büyük depolardan başka, çeşmeler bahsinde belirtildiği gibi meydan çeşmeleri ve mahalle çeşmelerinde daha küçük depoları vardır.¹⁰⁷

¹⁰⁶ (TAYLA, 2007, s. 33)

¹⁰⁷ (TAYLA, 2007, s. 33)

3.1.2.2.13 Su kemerleri

Bentlerden şehre su ileten isale hattı mecralarının önüne gelen vadileri aşabilmesi için, vadinin derinlik ve genişliğine göre değişen sayı ve büyüklükte kemerlerden oluşan bir yapı türüdür.

Köprülere benzeyen bu yapıların üstünden ne araç ne de insan geçer. Bu kemerlerin üstünden su galerileri geçmektedir.¹⁰⁸

Resim 3.33. Mağlova su kemeri¹⁰⁹

3.1.2.2.14 Köprüler

Yolların suların üstünden geçmesini sağlayan yapılardır. Bu köprüler çok eskiden beri çeşitli medeniyetlerde de kullanılmıştır. Kagir köprüler büyüklüklerine göre bir veya çok sayıda kemerin taşıdığı, iki tarafında korkulukları olan yapılardır.

110

Resim 3.34. Büyükçekmece köprüsü¹¹¹

¹⁰⁸ (TAYLA, 2007, s. 34)

¹⁰⁹ (http://www.sinanasaygi.org/i/eserler/b/65_54593470.jpg)

¹¹⁰ (TAYLA, 2007, s. 35)

¹¹¹

(http://www.mimarsinan eserleri.com/fotograf_albumu/Istanbul_Buyukcekmece_Koprusu/slides/Istanbul_Buyukcekmece_Koprusu_2.html)

3.1.2.2.15 Kaskatlar

Farklı seviyelerde yapılan havuzlar ile su yollarında yapılan, küçük çağlayanlar meydana getiren süslü mermer oluklardır. En meşhur ve görkemli kaskat, günümüze çok az bir bölümü kalabilmiş olan Kağıthane'deki Cetvelisim Kanalı üzerindeki Çağlayan kaskatıdır. ¹¹²

3.1.2.2.16 Kuyular

Özellikle bahçelerde gördüğümüz su kuyuları, su ihtiyacını karşılamının yanında mimari açıdan da değerlendirilmesi gereken niteliklere sahiptir. Kuyu bilezikleri ve çıkırıkları ilginç yapı elemanlarıdır. Kuyular çoğu zaman hamamlara su sağlamak için de kullanılmakta idi. ¹¹³

¹¹² (TAYLA, 2007, s. 35)

¹¹³ (TAYLA, 2007, s. 36)

4 DİNLER İÇİNDE SUYUN ÖNEMİ

Su, evreni meydana getiren dört ya da beş unsurdan biridir. Söndürdüğü ateşle zıt anlamlı olan su, (ocağın üzerine su dökmek yasaktır) ateş de kendisiyle büyüyen bir ağaçtan geldiği için, aynı zamanda onun tamamlayıcısıdır. Verimlilikteki rolü, çok iyi bilinmektedir ve bazı köken mitlerine (su ile dolan insan biçiminde çukur, dolu tanesi), bazı cenaze ritlerine (bir akarsuyun altında, bir kaynağın yakınında cenaze töreni) girmesini sağlar. Su aynı zamanda, ayrıcalıklı içki olarak, süt ile kıyaslanabilir özel bir değer de kazanır. Türkiye'deki Alevi-Bektaşî tasavvufunda, *ab-ı hayat'* a ermek isteyenlerce içilmelidir. Ama, Türkleri ve Moğolları çarpan, özellikle onun saflık imgesidir. ¹¹⁴

Doğadaki sonsuz çeşitliliğin temel bir özdekten çıktığı, bu özdeğin değişim ve görünümleri olduğu inancı hemen ilk inanç denebilecek kadar eskidir. Bu temel özdek Sümerler' den Amerika yerlilerine, Antikçağ Yunan felsefesinden İslam dinine kadar bütün inançlarda su' dur. Müslümanların kutsal kitabı Kur' an, din ve dolayısıyla inanç alanının sonuncu ürünü olarak, bütün inançların bu ortak varsayımını şu tanrı sözüyle özetler: Bütün varlıkların özü su' dur.(Ar. Ve minel mai külli şey'in hayy). Suyun yoğunlaşmasından toprak ve suyun buharlaşmasından gök oluşmuş. Sümer inançlarında bunlar *Ab-zu* (tatlı su)' yla *Tiamat* (tuzlu su)'ın birleşmesinden doğar. İlk su vardı varsayımı Asya tasarımlarından Amerika ilkelleri tasarımlarına kadar bütün ilkel tasarımlarda ortaktır. Altay Türkleri tasarımlarına göre de evren yaratılmadan önce salt su' ydu. Bilimsel bilginin başlangıcı sayılan Antik Yunan felsefesinin ilk düşünürü Thales de böyle der: Her şeyin başı, kökü, kaynağı su'dur. ¹¹⁵

¹¹⁴ (BONNEFOY, 2000, s. 1020)

¹¹⁵ (HANÇERLİOĞLU, 2004, s. 469)

Tek tanrılı dinlerin, pagan dinlerin ve panteistik dinlerin ortak yanlarına baktığımızda hepsinin de aşkınlık derecesinde, kutsalın tezahür etmesi olarak sulara, suların insan zihninde, ruhunda bıraktığı izlere kutsalın kendini dışa vurumu ekseninde baktığını görürüz. Ancak, bu ortak yanın dışında bu dinlerin suyu ele alışları ve kutsalı yaşantıları içinde konumlandırışları farklıdır. Pagan dinlerde su kutsalın tezahürü iken; panteistik, hatta tek tanrılı dinlerin batını yorumlarında su bir sembol olarak kutsalın, aşkın olanın, insanın iç evrenini farklılaştırmasının bir unsurudur. Tek tanrılı dinlerde ise unsurun bir kutsallığı yoktur, unsur ancak dolayım olarak yer alır, bir sembole dönüşür ve tek kutsal olarak Tanrı'ya gönderme yapar. Öte yandan tüm dinlerde su, kozmolojinin yani kutsal evrenbiliminin bir parçasıdır da. Genellikle kozmolojik unsurlar inancının bir parçası olarak su dört temel unsurdan biri sayılır. Ancak, tek tanrılı dinlerde ahlaki olan, kozmolojik olana baskın olduğundan suyun sembolik değeri ve bu sembolik değerini ilettiği ahlaki mesajlar öne çıkar. Su simgeciliği, su kozmolojisi olarak adlandıracağımız bu yaklaşım kendini çeşmelerde, pınarlarda denizlerde ya da bahçe sanatlarında tüm kutsal sanatın bizatihi kendisinde dışa vurur. ¹¹⁶

Suyla temas etmek her zaman yenilenmeyi temsil eder. Çünkü, eriyip giden daha sonra yeniden doğacaktır. Çünkü, suya bakış, yaşamın ve yaratıcılığın potansiyelini çoğaltır, geliştirir. Erginlenme ritüellerinde su bir yeniden doğum bahşeder, büyüsel ritüeller de iyileştirir, cenaze törenlerinde ölümden sonra doğumu garantiler. ¹¹⁷

Tevrat, İncil ve Kurân-ı Kerim gibi kutsal kitaplardaki bilgilere göre, “yaratılışın anlatımı” birbirine çok benzemektedir. Genel olarak bu anlatımlarda Tanrı, önce suyu yaratmış ve daha sonra tüm gerekenleri oluşturmuştur. ¹¹⁸

4.1 Musevilikte Suyun Önemi

" Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu, ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allah'ın Ruhü suların yüzü üzerinde hareket ediyordu."

¹¹⁶ (DEMİRAG, ERTEN, & ŞEN, 2008, s. 80)

¹¹⁷ (DEMİRAG, ERTEN, & ŞEN, 2008, s. 81)

¹¹⁸ (TALİ, 2009, s. 16)

" Ve Allah dedi; suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı. Ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı, ve böyle oldu. "

" Ve Allah dedi; Gök altındaki sular bir yere biriksin ve kuru toprak görünsün ve böyle oldu. Ve Allah kuru toprağa ver dedi; ve suların birikintisine denizler, dedi; ve Allah iyi olduğunu gördü."

" Ve Allah dedi; Sular canlı mahlukların sürüleri ile kaynaşsın ve yerin üstünde, gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsunlar; Ve Allah büyük deniz canavarlarını ve suların kendileri ile kaynaştığı cinslerine göre hareket eden her canlı mahluku ve cinsine göre her kanatlı kuşu gördü. Ve Allah: semereli olun ve çoğalın, ve denizlerde suları doldurun, ve karada kuşlar çoğalsın, diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu, beşinci gün."

Anlaşıldığı üzere Musevilik' te su, diğer dinlerdeki gibi önemli bir yere sahiptir. Dünyanın yaradılışı ile ilgili olarak doğrudan bağlantılıdır. Ancak kayıtlara geçmemesine rağmen yaptığımız inceleme sonucu Kudüs'te bulunan Ağlama Duvarı yanındaki çeşmenin bir dini varlığının olduğunu anlamaktayız. Ağlama Duvarındaki ibadetten sonra inananların bölgeyi terk etmeden önce çeşmeden içtikleri su kayda değer bir husustur. Diğer milletlerde ortak olarak Yahudiler arınma maksadıyla su ile vaftizle tanıştırlar. Ancak ilk yüzyıldan sonra bu tip vaftizin kalmadığı görülür. Sıkıntı ve yas sırasında yüz ve elbise yıkanmalıdır. İyi bir ev sahibi misafirin ayaklarını yıkamak için su bulundurmalıdır. Doğumdan sonra bebekler ise yıkanmalıdır. Yine öldüğü takdirde bebekler gömmeden önce mutlaka yıkanmalıdır. Rahipler ve levililer sunağa veya diğer seromonal olaylara katılmadan önce elbiselerini, ellerini ayaklarını yıkamak zorundadırlar. ¹¹⁹

Musevi ahalisinin fazla olduğu mahallelerdeki hamamlarda kargir büyük bir su teknesi bulundurmamak adet olup, genellikle ılıkığa bitişik bir halvet buna tahsis edilmiştir. Museviler yıkandıktan sonra Müslümanların guslü gibi bu tekneye girip, çıkarlar. Su birikintilerinin (havuz) genellikle çok önemli olayların olduğu yerde yapıldığına dair gelenekler vardır. Havuzların iyileştirici fonksiyonu olduğu inancı yaygındır. ¹²⁰

¹¹⁹ (ERTUĞRUL, 1989, s. 35-36)

¹²⁰ (ERTUĞRUL, 1989, s. 37-38)

Yahudiler, tarihlerinde çok önemli olan suyu sembolik olarak canlı ve diri tutmak için zaman zaman açtıkları kuyulara, başlarından geçen olayları hatırlamak için isimler vermişlerdir.¹²¹

4.2 Hıristiyanlıkta Suyun Önemi

Hıristiyanlıkta su, kutsal bir unsurdur. Hz. İsa “Vücudunuzu yıkamakla kalbinizi temizleyemezsiniz” demiştir. İsa’nın vaftizinden Ayazmaya kadar olan zaman dilimine kadar su, kutsallığını hiç kaybetmemiş ve hala da bu kutsallık devam etmektedir. İsa’nın vaftizi, şekil olarak İslamiyet’teki abdesti hatırlatmaktadır. Hıristiyanlıkta su, İslamiyet’te olduğu gibi, aynı zamanda bir arınma görevini de üstlenmiştir. İncil vasıtası ile Hıristiyanlıkta çok bilinen su, İsa’nın sular üzerinde batmadan yürüebilmesi de su ile ilgili en önemli mucizesidir.¹²²

Vaftiz; suya batırmak veya yıkamak anlamında olan Grekçe "vaftizo" kelimesinden gelmektedir. İlk Mesih imanlılarının ilk gününden beri vaftiz normal olarak kişiyi suya batırmak veya onu bir ırmakta yıkamaktır. Hıristiyanlara göre vaftiz kişinin;

-Mesih'i kendi Rab ve kurtarıcısı olarak benimsediğine herkesin gözü önünde tanıklık etmesidir.

-Gözle görülen imanlılar topluluğuna katılmasının sembolüdür.

-Günahlarından arınmasının simgesidir.¹²³

Hıristiyanlıkta çok sık olarak Balıkçı imgesi Hz. İsa' yı çağrıştıracak biçimde kullanılır, hatta balık imgesi de. Bunun kaynağı Hz. İsa'nın "Bir kimse sudan ve Ruh'tan doğmadıkça, Allah'ın melekutuna erişemez" sözüdür. Bir anlamda Hıristiyan olmak ikinci kez doğmaktır. Bunun da simgesi suydur. Balık ile temsil edilen Hz. İsa balığın karnında ikinci kez doğan Yunus Peygamberle benzeşiyordu. Böylece, İsa'nın kendine mensup olanları yeniden doğarak geçmişlerinin günahlarından temizlendiğini, bunu sembolize ettiğini anlıyoruz. Bu, kadim su simgesi ile de çok güzel uyuşmaktadır.¹²⁴

Suyun tefekkür sağlayıcı, arıtıcı yönlerinden dolayı Bizans'ta Azizlere adanmış ayazmalara rastlarız. Ayazmalar, şifa verdiği inanan ve kutsal sayılan su kaynaklarıdır. Belki de, bu kaynaklar Hıristiyanlık' tan önce de kutsal sayılıyordu.

¹²¹ (TEMEL, 2006, s. 396)

¹²² (TALİ, 2009, s. 16)

¹²³ (TEMEL, 2006, s. 398)

¹²⁴ (DEMİRRAĞ, ERTEN, & ŞEN, 2008, s. 84)

Ayazmaların halk arasında kişinin dileklerinin gerçekleşmesini olanaklı kıldığına, hastalıklara şifa olduğuna, onunla temas eden kişiyi günahlarından arındırdığına da inanılır.¹²⁵

4.3 İslamiyette Suyun Önemi

Tek tanrılı dinler içinde Tevhid inancı noktasında tavizsiz olan, kendisini nübüvvet ve vahiy zincirindeki hem ilk hem son halka olarak takdim eden İslam dini suyu temizlik, arınma, kevnîyat, medeniyet ve tefekkür ögesi olarak değerlendirmiştir. Bu bakımdan su İslam'da çok yönlü bir nesne olarak alınmıştır. Kur'an yaratılışı su ile başlatır ve canlı olan her şeyi su ile ilişkilendirir. "Biz canlı olan her şeyi sudan yarattık." Öte yandan, Hz. Muhammed'in "Temizlik imandandır" sözünde hayat bulan bu medeniyet, imandan gelen temizliği sudan geçirmiş ve suyu adeta medeniyetinin harcı kılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de onlarca ayette su konusuna temas edilir. Kitap, insanlara su üzerinden seslenirken onları yaratılışın gizemine davet eder. Bir ayette Allah şöyle demektedir: "Hem O'dur ki, Gökleri ve yeri altı günde yarattı, Arşı su üstünde idi."

Kur'an'da suyla ilgili ayetlerin bir kısmı insanın yaratılışı ile alakalıdır. Bunlardan en meşhurlarını bazı çeşmelerin kitabelerinde de görmek mümkündür. "...Ve her şeyi sudan canlı kılıp hayat verdik..."; "Allah canlıların hepsini sudan yaratmıştır..."; "(insan) atılan bir sudan yaratıldı."¹²⁶

Suyun çeşme ve sebil gibi dini vakıflarla halka sunulmasının esas dürtülerini peygamberin hadislerinde sezme daha kolaydır. Su vermenin, susamış insanları suvarmanın zaman zaman insanın günahlarından açık bir af vesilesi olduğu şu hadislerden belli oluyor: "... günün birinde bir fahişe kadın, kuyu başında susuzluktan dili sarkarak soluyan bir köpeğe rast gelmiş. Kadın hemen pabucunu çıkarmış ve onu yaşmağıyla sıkıca bağlayarak, kuyudan su çıkar(ıp köpeği sula)mıştır. Bu sebeple bu kadın affolunmuştur." Yine buna benzeyen başka bir hadisin devamında Hz. Peygamber'in "kendisinde hayat eseri olan her canlıyı sulamakta ecir vardır" dediği rivayet olunur. Yine ashab, bir seferinde "hangi sadaka senin daha çok hoşuna gider" diye sorduklarında, Hz. Peygamber "su" diye cevap

¹²⁵ (DEMİRAG, ERTEN, & ŞEN, 2008, s. 85)

¹²⁶ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 34)

vermişti. Ölenlerin ruhlarına kuyu, çeşme vs. gibi su vakıfları yaptırmak da Peygamber'in tavsiyeleri arasında yer alıyor. ¹²⁷

Bunlardan başka bu çeşit hayır vakıflarını teşvik eden diğer önemli hadis de şudur: "Bir insan öldüğünde onun ameli(nin sevabı) kesilir (ameller defteri kapanır); yalnız, devam eden sadakası (hayır hizmeti), faydalı ilmi bir eseri, Allah'a onun için dua eden bir evladı olan kimsenin defteri kapanmaz." Bu hadise, aslen İslam'da vakıf müessesesinin meşruiyeti dayandırılmaktadır. ¹²⁸

İslam inancı Kur'an temellidir ve Müslümanlar onun ilim olarak her şeyi çepeçevre kuşattığına inanırlar. Mitolojik anlatıların çoğunda yer alan ve Nuh Tufanı olarak bilinen olay da bunlardan biridir. Kur'an-ı Kerim bu tefekkür hadisesine büyük bir ibret ve imtihan vesilesi olarak temas eder. Tufanın anlatıldığı ayetlerden birinde su ile ilgili olarak şu muhteşem belagete yer verilir: "...Bir de denildi: Ey Arz! Yut suyunu ve ey Sema açıl. Su çekildi, iş bitirildi..."

Bu bahis içinde değinilmeden geçilemeyecek olan bir konu da zemzemdir. Manevi semboller bakımından bir hayli zengin, metafizik ve ahlaki dönüşüm açısından da namaz ve zikir kadar tesirli olan hac ibadetinin tali bir parçası olan zemzem, mübarek bir su olduğu kadar aynı zamanda Allah'ın sıkıntıda olan kulunu mutlaka darlıktan genişliğe çıkaracağı yönündeki vaadinin de bir sembolüdür. ¹²⁹

İslam kültüründeki meşhur sulardan birisi de efsanevi Ab-ı hayat'tır. Efsaneye göre bu su, içeni gençleştirir ve ölümsüzlüğe kavuşturur. İskender-i Zülkarneyn ile Hızır'ın beraber aradıkları bu suyu, yalnız Hızır bulabilmiş ve sudan içerek ölümsüzleşmiştir. Efsanelerden başka, bu su, Kur'an'da el Kehf (18:60-82) suresinde geçen bir kıssa ile ilgili de anılır. Bu kıssada Hz. Musa'nın yanında ismi verilmeyen genç arkadaşının Hızır olduğu, yanlarındaki balığın canlanıp suya atlamasına sebep olanın da orada bulunan bir su kaynağı (Ab-ı hayat) olduğu hadislerle dayanılarak açıklanır. ¹³⁰

Osmanlıda su hayratı İslam'ın suya ve temizliğe verdiği önem, öldükten sonra geride kapanmayan (cari) bir hayır defterini bırakma ve hemen bir çok çeşmenin kitabesinde gördüğümüz "ve canlı olan her şeyi sudan yarattık" vb. moral ve kültürel

¹²⁷ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 35)

¹²⁸ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 36)

¹²⁹ (DEMİRAG, ERTEN, & ŞEN, 2008, s. 86)

¹³⁰ (AYNUR & KARATEKE, 1995, s. 42)

desteğini bulmuş olmalarıdır. Özellikle su tesisleri yapıp vakfetmek en büyük dini ibadet olarak sayılmış, Osmanlı toplumunda bu nedenle su tesisleri hızla artmıştır. ¹³¹

Su, kutsallığını ilahi olmayan dinlerde de sürdürmektedir. Animizm (ruhçuluk) ve Natürizm (tabiatçılık)'de, su ile birlikte tabiat kuvvetlerine tapınılmaktadır. Totemizm'de, kutsallık yağmur dolayısı ile görülmektedir. Çin dinlerinden Sinizm'de, suyun ruhu olduğuna inanılır, Şintoizm'de ise su, doğrudan yaratılışla ilgilidir.

Ön Asya dinlerinde de su, yine önemini korumaktadır. İran dinlerinde yer alan Mitraizm'de, vaftiz konusu ve suyun anlamı, Hıristiyanlığın temel ilkelerinden biri olarak görülmektedir. Hint dinlerinde özellikle Budizm de, Buda'nın ölmeden önce nehirde yıkanması da Hıristiyan vaftizlerini hatırlatmaktadır.

Yunanların ise, hastalıkları iyileştirdiklerine inandıkları su tanrıları bulunmakta idi. Kuzey Avrupa dinleri içinde Keltler'in dininde, ırmaklarla, çeşmeler de ilaheler şeklinde canlandırılmış öğelerdir. Dinler tarihi içindeki su, hangi dine ait olursa olsun hep kutsal olarak kabul görmüştür. ¹³²

¹³¹ (TEMEL, 2006, s. 403)

¹³² (TALİ, 2009, s. 19)

5 ŞADIRVANLAR

5.1 Tanımı

Camilerde abdest almak için yapılmış, genellikle iç avluda yer alan, havuz biçiminde bir haznenin çevresinde bulunan musluklardan oluşan, üstü kapalı ya da açık çeşme.¹³³

Farsça (şad: çok) ve (revan: akar) sözlerinden meydana gelen şadırvan kelimesini Şemseddin Sami "Yüksek bir havuzun içine fıskiye halinde akıp oradan müteaddit yerlerden dökülen su ki, ekseriya cami avlularında bulunur" diye tarif etmektedir. S. Kemal Yetkin ise "Camilerinde, umumiyetle avluda, abdest almak için yapılan, üstü çadır veya kubbe tarzında örtülü, havuz şeklindeki haznesinin etrafında çepeçevre musluklar bulunan çeşme" demektedir.

Üstü çadır şeklinde bir dam ve yahut bir ahşap kubbe ile örtülü yüksek bir mermer havuz olup içinde bir fiskiyeden veya bir lüleden akan sular toplanarak dış tarafına firdolayı sıra ile takılmış musluklardan akar suretinde tarif olunan şadırvan için Sanat Ansiklopedisi'nde şu izahat da verilmiştir: "Şadırvanların Türk Mimarisinde mühim bir yeri vardır. Üslupları da ait olduğu caminin mimari üslubunda olur. Şadırvanların damları direkler veya sütunlar üzerine tutturulmuş olup ileriye taşkın saçakları olur. Muslukları önünde firdolayı tahtadan sabit oturacak sıralar ve ayak koyacak taşlar vardır. Musluktan akan suyun sıçramaması için derince olarak yapılmış yalakları olur. Bazı şadırvanlarda kuşların suyu kirletmemesi için hazne denilen yüksek havuzun üstü tel kafesle örtülmüştür.¹³⁴

¹³³ (Larousse, 1986, s. 10980)

¹³⁴ (ÖNGE, 1997, s. 8)

5.2 Gelişimi

Anadolu'da bulunan en eski şadırvan 8. yüzyılda yapılan caminin ve 12. yüzyıldan kalan şadırvanı ile Harran Ulu Camii Şadırvanıdır.¹³⁵

Mevcut örneklerden anlaşıldığına göre, Anadolu'da Selçuklular devrinde yapılmış ilk şadırvanlar, alçak kenarlı hazneleriyle daha çok fiskiyeli havuzları hatırlatırlar. Bunları fiskiyeli havuzlardan ayıran en belirgin özellik, haznelerinin zemin seviyesi üstünde yapılmış olmasıdır. Genellikle dış kenarları dilimlenmiş bu haznelerin iç kenarları ve ortadaki fiskiyeli göbek çanakları da dilimlerle veya mukarnaslarla süslenmiştir. Bu devrin dini yapılarındaki şadırvanlarda da abdest muslukları yoktur; tıpkı havuzlarda olduğu gibi, maşrapaları veya ibrikleri kullanarak haznedeki su ile şadırvan kenarında abdest alınmaktadır.

Beylikler devrinden itibaren, özellikle abdest şadırvanlarında hazne kenarlarının yükseldiği ve bunlara musluklar takıldığı dikkati çeker. Bunların yanı sıra, kenarlarına musluklar yerleştirilmiş sebil teknesi gibi, suyu doldurularak kullanılan abdest şadırvanları görülür.¹³⁶

Anadolu'da 12. yüzyıldan başlayarak devam eden, altta şadırvan ile üzerinde sütun veya ayaklara oturan fevkani bir yapıdan oluşan farklı bir kompozisyon örneği ortaya çıkmıştır. Demirtaş Mescidi Minaresinin altında (14. yy), Sultan Han (13. yy.) ve Bursa Koza Han (15. yy.) köşk mescidinin altında, İzmir Şadırvanaltı Camii (17. yy.) kütüphanenin altında ve Harran Ulu Camii (12. yy.) beyt-ül mal odasının altında yer alan şadırvanlar gibi örnekleri bulunmaktadır.¹³⁷

14. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl sonlarına kadar şadırvan haznelerinin plan ve dış cephelerinde genellikle bir sadelik görülmektedir. Şadırvan haznelerinin yükselmesi ile daha önce tek parça tastan oluşan yıldız planlı Konya Türbe Hamamının erkekler kısmı soyunmalık kısmında bulunan şadırvan (14. yy.) örneğinde olduğu gibi dekoratif öğeler görülmeyeceği için havuz ve göbek çanağının dış yüzlerinin süslenmesi önem kazanmıştır. Bolu Orta Hamamı erkekler kısmı soyunmalık kısmında bulunan şadırvan (1388) bu değişikliği gösteren ilk örnekler arasında yer almaktadır.¹³⁸

¹³⁵ (GEYİK, 2007, s. 19)

¹³⁶ (SÖNMEZ, 1988, s. 189)

¹³⁷ (GEYİK, 2007, s. 19)

¹³⁸ (GEYİK, 2007, s. 19-20)

Klasik Osmanlı döneminde ise, fonksiyonlarına göre şadırvan mimarisinde birçok yenilikler ortaya çıkmış, ilgi çekici detaylarla farklı biçimler tatbik edilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapımı sürdürülen geleneksel şadırvan tiplerine rağmen, bilhassa Mimar Koca Sinan'ın eserlerinde rastladığımız örnekler, o zamana kadar görülmemiş kompozisyonları, enteresan detayları ile Osmanlı dönemi Türk şadırvan mimarisindeki yenilikleri göstermeleri bakımından çok önemlidir.¹³⁹

Şadırvan haznelerinin üzeri kirlenmeye karşı korumak için şebekelerle kapatılmıştır. Fatih Camii Şadırvanı (1470) üzerinde bulunan pirinç şebekeden Evliya Çelebi “görölmeye değer” şeklinde övgü ile bahsetmektedir. Şadırvanların üzerinin güneş ve yağmura karşı kapatılması 15. yüzyılda uygulanmaya başlanmıştır. Fatih Camii Şadırvanı kubbeye kapatılmış ilk şadırvan örneklerinden biridir.

16. yüzyılda cami şadırvanlarının, mimari kuruluş ve fonksiyon bakımından mükemmel şeklini aldığı dönemdir. Mimar Sinan'ın 1501 tarihli İstanbul Beyazıt Camii Şadırvanı su deposu vazifesini görmektedir. Üst örtü, havuzun köselerine yerleştirilmiş sütunlarla desteklenen şadırvanlar, havuz görünümünden çıkıp mimari hacim haline gelmiştir. Bu tip şadırvan örneklerinden biri 1571 tarihli Sokullu Camii Şadırvanıdır. 16. yüzyılın farklı bir uygulaması kübik yapısıyla, üzerinde muslukları olmayan, künklerle gelen suyun havalandırıldığı 1557 tarihli İstanbul Süleymaniye Camii Şadırvanıdır. Su köşkü veya kapalı şadırvan olarak isimlendirilen bu şadırvan tek uygulamadır.

18. yy.da Barok üslubun tesiri kavisli hatların hakim olduğu plan semaları şadırvanlara da uygulanmakla beraber mimarisine önemli bir değişiklik getirmemiştir. 1740 tarihli Barok üsluplu Ayasofya Camii Şadırvanı süslemeleri arasında friz rölyeflerinin kıvrımlı boğumlu oldukça serbest natüralist kompozisyonları dikkat çekicidir. Şadırvan haznelerinin göbeklerinde, çanak adedini artması ve çanakların farklı şekillerde işlenmesi bu dönemin başlıca karakteristik özellikleri arasındadır. 18. yüzyılda Aydın Cihanoğlu Camii Şadırvanında iki, 19. yüzyılda Bursa Ulu Camii Şadırvanında üç kademeli göbek çanağı görölmektedir.¹⁴⁰

Cami şadırvanları, 18. yüzyılın sonlarından itibaren, yavaş yavaş mimari şahsiyetlerini kaybederek küçölmeye, hatta yok olmaya başlar. Nitekim, 1763 tarihli Laleli, 1800 tarihli Eyüp Sultan ve 1826 tarihli Nusretiye camilerinin şadırvanları, zayıf kuruluşlu mimari yapıları ile yaratıcılığını kaybetmiş bir kompozisyon gücünün

¹³⁹ (SÖNMEZ, 1988, s. 189)

¹⁴⁰ (GEYİK, 2007, s. 20)

son eserlerine örnektir. 1853 tarihli Dolmabahçe ve Ortaköy camileri ile 1886 tarihli Yıldız Hamidiye Camii'nde artık şadırvan görünmez olmuştur. ¹⁴¹

5.3 İşlevleri

Şadırvanların görevi, avlusunda buldukları camide veya medresenin dersane-mescidinde ibadet edeceklerin gerekli abdesti alabilmelerine yardımcı olmaktır. Diğer bir görevleri ise tamamen estetikdir. Etrafı monoton diziler halindeki revaklar ile çevrili avlu ortasındaki boşluğu, zarif ve göz oyalayıcı mimarileri ile gidermektedir. Üçüncü bir görevi, eski Türk zevkinin her yerde aradığı bir ihtiyacı cevaplandırmaktadır. Bu da sesinin sağladığı dinlendirici huzur ve ruha sükunet veren serinletici ortam (ambiance)'dir. ¹⁴²

Türk mimarisinde şadırvan, içmek veya temizlik için kullanılan suyun, aynı zamanda sesi ve görünüşü ile zevk verecek, estetik bir biçimde hizmete sunulduğu bir tesis olarak, hemen her türlü yapının içinde veya dışında yer almıştır. Cami, mescit, medrese, tekke gibi dini yapılarda, öncelikle abdest almak için; saray, köşk, hamam gibi sivil yapılarda ise daha çok sesinden, görüntüsünden ve etrafına verdiği serinlikten faydalanmak için şadırvanlar yapılmıştır. ¹⁴³

Yapılarımızda ibadetle su, suyun temizliği ve dinlendirici özelliği birleştirilmiştir. İbadet, eğitim, hastane gibi mekanlara giren kişi aynı zamanda su sesleri içinde dinlendirici, huzur dolu bir ortama girmiş olur. ¹⁴⁴

5.4 Şadırvanı oluşturan mimari unsurlar

Abdest şadırvanları, bazı parçaların birleşmesiyle oluşan bir mimari anıt özelliği taşır. Bu parçalar hepsinde bulunmamakla birlikte; klasik mimariye sahip şadırvanların çoğunda, aşağıdan yukarıya doğru şu parçalar görülmektedir :

- Su kanalı
- Oturma yerleri
- Su haznesi

¹⁴¹ (ÖNGE, 1997, s. 35)

¹⁴² (EYİCE, Trakya'da Meydan Şadırvanları, Mansel'e Armağan'dan ayrı basım, 1974, s. 831)

¹⁴³ (TALİ, 2009, s. 37-38)

¹⁴⁴ (KILIÇ, 2008, s. 125)

- Su aynaları
- Su muslukları
- Hazne üzeri detayları
- Fıskiyeli su çanağı
- Taşıyıcı sistem (sütunlar)
- Örtü sistemi ¹⁴⁵

5.5 Şadırvanda Malzeme

Osmanlı Sanatının en önemli abidevi örneklerinin verildiği başkent camilerinde, en zengin malzeme kullanılmıştır. İstanbul cami avluları içinde yer alan şadırvan havuzlarının (buna zembil şadırvanlarda dahil), hemen hepsinde kullanılan malzeme, beyaz mermerdir. Soylu malzeme olarak adlandırılan mermer, şadırvanlarda malzemenin dışında, süsleme elemanı olarak da kullanılmıştır. Motiflerin işlenmesinde farklı tekniklerle uygulanan sert malzeme olan mermer, keskin kenarlı motifler, oyma, kabartma veya rölyef tarzında bitkisel, geometrik, yazı (hat) veya figür olarak değişik formlarda değerlendirilmiştir.

Mermerden taşıyıcılar, sütunlarda en yaygın olarak kullanılan malzemedir. İstanbul camilerinde bulunan şadırvanlarda taş malzeme kullanılmamıştır. Şadırvanlarda madeni malzeme havuzların üst kısmında şebekeler (korkuluklar), tel kafesler, musluklar, panolar üzerinde kabaralar, üst örtüde alemler, maden işçiliğinin ve süslemenin en önemli parçalarını oluşturmaktadır. Alemler, çoğunlukla hilal veya palmet şeklinde en çok uygulanan birkaç çeşitten biridir.

Şadırvanlardaki madeni şebekeler, demir, bronz veya pirinçtendir. Üst örtüleri kurşunla kaplanan şadırvanların en üst kısmında, genellikle farklı motiflerle değerlendirilmiş birer alem yer almaktadır. Bu madeni elemanlar yapıldığı dönemin üslup özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Mimari ve dekoratif zevklere uygun olarak oluşturulan madeni elemanlar, dövme veya döküm teknikleri kullanılarak şekillendirilmiştir.

Şadırvanlarda özellikle dıştan kurşunla kaplanan üst örtünün altındaki saçakta, bazen de kubbede kullanılan malzeme, ahşaptır. Bazı şadırvanlarda ahşap malzeme, taşıyıcı olarak değerlendirilmiştir. ¹⁴⁶

¹⁴⁵ (BİLALOĞLU, 1993, s. 51)

¹⁴⁶ (TALİ, 2009, s. 339-340)

5.6 Şadırvanda Süsleme Sanatı

Şadırvanlarda, Türk sanatını yaşatan çok güzel motif ve detaylar yer almaktadır. Türk sanat zevkini gösteren şadırvanlar, taş ve mermer işçiliğinin zarif örneklerini oluşturmaktadır. Bitkisel, geometrik, nesnel ve bunların bir arada işlendiği bezeme, şadırvanların su haznesini dıştan dolanan pano yüzeyinde, üzerini kapatan kubbe içinde, kemer köşeliğinde, sütun başında görülmektedir. ¹⁴⁷

Su mimarisinin en güzel örneklerinin verildiği başkent İstanbul camilerindeki şadırvanlar; mermer, ahşap, madeni şebekeler ve kalem işleri ile, Türk sanatının estetik süsleme anlayışıyla bezenmişlerdir.

Mermer işçiliği, şadırvanların birinci derecede en önemli dekorasyonlarını oluşturmaktadır. Çünkü şadırvanın esasını genellikle mermer havuz teşkil etmektedir. Şadırvan havuzunda ve havuzun üzerindeki mermer şebekelerde bu işçilik, daha çok görülmektedir. Genellikle süsleme, mermer üzerine rölyef veya kabartma tekniğinde değerlendirilmiştir.

Havuzlarda mermer kabartma ve alçak-rölyef, yoğun olarak kullanılmıştır. Bitkisel dekorların natüralistleştiği devirlerde ise, yüksek rölyef tekniğinde işlenmiş mermerlere rastlanmaktadır. Mermer işçilikte en fazla plastik kıymet kazanan unsurlar ise, lüleler ve fıskiyelelerdir. Fıskiyelelerde, bazen fantezi mimari modeller bile meydana getirilmiştir.

Mermer işçiliğinin en zengin olduğu eserler, hiç şüphesiz fonksiyonel olmayan, su köşkleri şeklinde düzenlenen şadırvanlardır. Bu şadırvanlarda, mermer süsleme, etekten saçağa kadar devam ettirilmiştir. ¹⁴⁸ Su köşkü olarak yapılan Sultan Ahmed Cami şadırvanı, Yeni Camii şadırvanı ve Yeni Valide Cami şadırvanı dekoratif mermer işçiliği ile en estetik örneklerdir. ¹⁴⁹

İstanbul camilerindeki mermer şadırvan havuzlarının cepheleri, XV. yüzyılda genellikle sade bir düzenlemeye sahiptir. Bu tip, profilli bir kaide ile zemine oturan silindirik veya çokgen planlı, sade cepheli, mermer havuzlar, Mahmud Paşa Cami şadırvanı (1463), Fatih Cami şadırvanı (1470), Bayezid Cami şadırvanı (1501-1505), Eyüp Zal Mahmud Paşa Cami şadırvanı (1551), Üsküdar Atik Valide Cami şadırvanı

¹⁴⁷ (GEYİK, 2007, s. 181)

¹⁴⁸ (TALİ, 2009, s. 324-325)

¹⁴⁹ (TALİ, 2009, s. 328)

(1583) ve Tophane Nusretiye Cami şadırvanı (1826) mermer işçiliğinin en sade örneklerini oluşturmaktadır. Bu örneklerde mermer işçiliği, sade silmelerle sınırlanmış veya tamamen yalın bir düzenlemeye sahiptir.

İstanbul camilerinde yer alan şadırvanların mermer işçiliğinde dikkat çeken unsurlar, silmeler ve çerçeve-kemer dekorları ile hareketlendirilmiş ve bu dekorların iç kısmı ise çoğunlukla kabartma tekniğinde işlenmiş, farklı formlarda oluşturulan kemer ve desenlerde rozet ve kabarıklarla süslenmiştir. Boş madalyonlar, kenger yaprakları, çarkıfelekler, çeşitli şekillerde naturalist motiflerle bezenmişlerdir.¹⁵⁰

İstanbul cami şadırvanlarında süsleme, XVIII. yüzyılda çeşme ve sebillerde görülen batılılaşma etkilerinin, şadırvanlarda uygulanmasıyla birlikte çeşme ve sebillerdeki kadar önemli değişiklikler görülmektedir.

İstanbul cami şadırvanlarında, Lale Devrinin en önemli süsleme unsurları olan vazoda çiçekler, kıvrık dallar ve özellikle naturalist bezeme; Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Cami şadırvanı (XVI. yüzyıl), Üsküdar Yeni Valide Cami şadırvanı (1710), Fatih Bayezid Ağa Cami şadırvanı (XVIII. yüzyıl) ve Galata Arap Cami şadırvanı (1868-1869) üzerindeki mermer süslemede görülmektedir.

Mermer süslemenin, havuzların üst örtülerini taşıyan sütunların başlık ve kaidelerinde de devam ettiği görülmektedir. Özellikle Klasik dönemde başlıklar, sarkıtlı mukarnaslı veya baklavalı olarak düzenlenmişlerdir. Sütun başlıkları Batılılaşma döneminde ise farklı tiplerde ve o döneme özgü başlıklarla hareketlendirilmiştir.

Mermer dekorasyonun diğer bir grubunu da şebekeler oluşturmaktadır. Mermer şebekelerde genellikle geometrik motifler uygulanmıştır. Bu geometrik motiflerin yanı sıra az da olsa bitkisel motifli şebekelerin kullanıldığı, örneklerle mevcuttur. Mermer şebekelerde geometrik motiflerin çok kompleks olmadığı bu uygulamanın, klasik üslup intibaından kaynaklandığı bilinmektedir.¹⁵¹

Şadırvanların mermer şebekelerinde, geometrik kompozisyonlarda en yaygın olarak altıgen, sekizgenler ve diğer poligonallar ile altı kollu yıldızlar, baklavalar, üçgenler ve bazen de daireler kullanılmıştır. Poligonallar ve yıldızların kesişmesi ile, farklı kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Bu geometrik motifler sonsuzluk prensibinde ele alınmıştır.

¹⁵⁰ (TALİ, 2009, s. 325-326)

¹⁵¹ (TALİ, 2009, s. 331)

Camilerde yer alan şadırvan havuzlarının genellikle ikinci bölümlerini oluşturan mermer şebekeler, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami şadırvanı (1548) , Beyoğlu Ağa Cami şadırvanı (1579), Üsküdar Eski Valide Cami şadırvanı (1583), Kocamustafa Paşa Ramazan Efendi Cami şadırvanı (1586) ve Üsküdar Çinili Cami şadırvanı (1640) önemli örneklerdir.

Şadırvan havuzları üzerinde, mermer şebekelerin dışında madeni şebekeler de hem fonksiyonel, hem de estetik olarak kullanılan öğelerdir. Bu unsurlar, şadırvan havuzunun üst çevresini kapatmaya ve bir çerçeve teşkil etmeye yaramaktadır. Madeni şebekeler, bazen geometrik bazen de bitkisel formlarda, kompleks dekorlar oluşturacak şekilde değerlendirilmiştir. Genellikle bronz malzemedeki döküm tekniğiyle yapılmıştır.

İstanbul camileri içerisinde; Fatih Cami şadırvanı (1470), Bayezid Cami şadırvanı (1501-1505), Yavuz Sultan Selim Cami şadırvanı (1522), Kadirga Sokullu Mehmed Paşa Cami şadırvanı (1571), Kılıç Ali Paşa Cami şadırvanı (1581), Sultan Ahmed Cami şadırvanı (1616), Eminönü Yeni Cami şadırvanı (1663), Üsküdar Yeni Valide Cami şadırvanı (1710), Ayasofya şadırvanı (1740) ve Laleli Cami şadırvanı (1763) havuzlarının üst kısmı madeni şebekelerle korunan örneklerdir. Bu şebekeler, farklı motif ve tekniklerle değerlendirilmiştir.

Şadırvanlarda üst örtünün altındaki saçakta, bazen taşıyıcılarda bazende kubbede kullanılan malzeme, ahşaptır. Ahşap saçaklar üzerinde genellikle dönemin üslup özelliklerine göre, çeşitli renk ve desenlerde kalem işleri vardır. Ahşap işçilik şadırvanlarda, yok denecek kadar azdır.

Osmanlı mimarisinde, özellikle Klasik dönemde süsleme sanatının en önemli bölümünü oluşturan kalem işleri, şadırvanların kubbelerinin iç kısmında ve saçakların alt yüzlerinde uygulanmışlardır.

Genellikle, Klasik dönemde kalem işlerinde rumi, bulut, hatâî, penç, gonca, sâz yolu ve yaprak gibi desenler kullanılırken, Batılılaşma döneminde kalem işleri de Avrupa'dan gelen yeni etkilerle renkler ve motiflerde; özellikle gül, lale, karanfil, şakayık ve zambaklardan oluşmuş, çiçekler yer almıştır.¹⁵²

İstanbul camilerinde; Fatih Cami şadırvanı (1470), Bayezid Cami şadırvanı (1501-1505), Kadirga Sokullu Mehmed Paşa Cami şadırvanı (1571), Beyoğlu Ağa Cami şadırvanı (1579), Üsküdar Eski Valide Cami şadırvanı (1583), Sultan Ahmed

¹⁵² (TALİ, 2009, s. 332-336)

Cami şadırvanı (1616), Üsküdar Çinili Cami şadırvanı (1640), Ayasofya şadırvanı (1740), Laleli Cami şadırvanı (1763), Eyüp Sultan Cami şadırvanı (1800), Nusretiye Cami şadırvanı (1826) ve Güzelce Kasım Paşa Cami şadırvanı (1870) kalem işi ile bezenen örneklerdir.¹⁵³

XVIII. yüzyılda İstanbul'da manzara resminin yaygınlaşarak Anadolu ve Rumeli'de benimsenen cami, ev ile şadırvanları süsleyen otuzu aşkın örneği bulunan kalem işinin farklı uygulamaları vardır. İstanbul camilerindeki şadırvanlarda manzara resmi yer almamaktadır. Sadece Nusretiye Cami şadırvanının kubbesinin içinde ve dışta eteğini süsleyen İstanbul manzaralarının olduğu bezemeler 1855 yılında Robertson tarafından çekilmiş bir fotoğrafında görülmektedir.

İstanbul dışında yer alan şadırvanlardan, Amasya Yörgüç Paşa Cami şadırvanında klasik özellikte kalem işi ile bezenmiştir, ancak bu çok yenidir. Amasya II. Bayezid Cami şadırvanı (1486), Amasya Merzifon Kara Mustafa Paşa Cami şadırvanı (1666), Urla Hacı Turan Kapan Cami şadırvanı (1834) ve İzmir Şadırvanaltı Cami şadırvan (1630) kubbeleri, farklı manzaralarla süslenmiş özellikleri yansıtan en önemli örneklerdir. Amasya II. Bayezid Cami şadırvanı (1486), Amasya Merzifon Kara Mustafa Paşa Cami şadırvanı (1666) kubbelerinde, manzara tasvirleri minyatür tarzında değerlendirilmiştir.¹⁵⁴

5.7 Şadırvanların sınıflandırılması

5.7.1 Konumlarına Göre Şadırvanlar

5.7.1.1 Cami Şadırvanları

Cami şadırvan örnekleri arasında Edirne Selimiye Camii Şadırvanı (1575), Erzurum Lala Pasa Camii Şadırvanı (1562), İstanbul Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı (1565), İstanbul Çinili Camii Şadırvanı (1640), Diyarbakır Ulu Camii Şadırvanı (1849) yer almaktadır.¹⁵⁵

¹⁵³ (TALİ, 2009, s. 337)

¹⁵⁴ (TALİ, 2009, s. 338)

¹⁵⁵ (GEYİK, 2007, s. 173)

Resim 5.1. Edirne Selimiye Camii Şadırvanı

5.7.1.2 Bir Yapıyla Birlikte Yapılan Şadırvanlar

Anadolu'da ilk olarak Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemine ait bazı yapılarda rastlanan ayak ve sütunlarla taşınan, kemerlere oturan köşk mescitlerin altına şadırvanlar yerleştirilmiştir. Bursa Koza Hanı (1491), Bursa Demirtaş Paşa Camii (XV. yüzyıl) ve İzmir Şadırvanaltı Camii (1636) gibi örneklerde şadırvanlar bir yapıyla birlikte yapılırken, İstanbul'daki camilerde, böyle bir örnek bulunmamaktadır.¹⁵⁶

5.7.1.3 Meydan Şadırvanları

Herhangi bir yapıya bağlı olmadan, bir meydanı süsleyen şadırvanlardır. İstanbul'da Sultan Ahmed Meydanı'nda yer alan Alman Çeşmesi (1901) bu tip şadırvanların, İstanbul'daki tek ve en güzel örneğini oluşturmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ (TALİ, 2009, s. 272)

¹⁵⁷ (TALİ, 2009, s. 273)

Resim 5.2. Alman Çeşmesi ¹⁵⁸

5.7.2 Havuzun Plan Özelliklerine Göre Şadırvanlar

5.7.2.1 Çokgen Planlı Şadırvanlar

Çokgen planlı şadırvan örnekleri; Ankara Hacı Bayram Camii Şadırvanı (1427), Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi Şadırvanı (15. yy.), Diyarbakır Behram Paşa Camii Şadırvanı (1572), İstanbul Sultan Ahmet Camii Şadırvanı (1617), Kocaeli Yukarı Halidere Şadırvanıdır (17. yy.).

5.7.2.2 Dairesel Planlı Şadırvanlar

Anadolu ve İstanbul'da yapılmış olan dairesel planlı bazı şadırvan örnekleri şu şekildedir; Konya Dergah Şadırvanı (1512), Kastamonu Topçuoğlu Şadırvanı (1727), İstanbul Ayasofya Camii Şadırvanıdır (1739), Aydın Cihanzade Camii Şadırvanı (1756). ¹⁵⁹

¹⁵⁸ (http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Alman_%C3%87e%C5%9Fmesi_Front.jpg)

¹⁵⁹ (GEYİK, 2007, s. 175)

5.7.3 Tipolojik Olarak Şadırvanlar

5.7.3.1 Hazneleri veya Fıskiyeli Göbekleri Değişik Biçimlerde Yapılmış Abdest Şadırvanları

Bunlar da dört ara grupta incelenebilir:

5.7.3.1.1 Kapalı hazneli şadırvanlar

Koca Sinan bazı eserlerinde abdest şadırvanı olarak geleneksel biçimleri, fakat yeni yorumlarla tekrarlamıştır. Bir kaide üzerine yerleştirilmiş, sebil gibi taşıma su ile doldurulan musluklu taş tekneler böyle örneklerdendir. 1555 tarihli İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde, büyük bir prizmatik tekne şadırvan haznesi olarak kullanılmış ve üstü de dört mermer sütunun taşıdığı ahşap bir çatı ile örtülmüştür.

Sinan'ın 1548 tarihli Şehzade Camii Medresesi ile Cağaloğlu'ndaki 1550 tarihli Rüstem Paşa Medresesi'nde, Anadolu Selçuklu kümbetlerine benzer biçimde, taştan işlenmiş abdest şadırvanlarına rastlıyoruz. Bilhassa Şehzade Medresesi'nin şadırvanı, profilli bir kaide silmesi üstünde, her yüzünde sivri kemerli bir aynayı ihtiva eden ongen gövdesi ve profilli bir saçak silmesinden sonra yükselen piramidal külahı ile adeta, minyatür bir kümbet görünümündedir. Kemerli aynalara, birer atlayarak beş adet musluk yerleştirilmiştir.

5.7.3.1.2 Hazne Kenarları Mermer Kafesli ve Taçlı Şadırvanlar

Koca Sinan'ın 1548 tarihli Üsküdar Mihrimah, 1575 tarihli Edirne Selimiye ve 1583 tarihli Üsküdar Atik Valide Camilerinin şadırvanları, klasik abdest şadırvanlarından farklı biçimlerde süslenmişlerdir. Mihrimah Camii şadırvanında oyma profillerle, kaş kemerli panolar halinde işlenmiş hazne kenarlarına, içi geometrik motiflerle ajurlanmış, kare panoların meydana getirdiği bir kafes, bunun da üstüne rumi dekorlu bir taç yerleştirilmiştir. Tacı oluşturan şeridin alt kenarı boyunca, her musluk hizasına bir askı demiri konulmuştur. Koca Sinan'ın en büyük abdest şadırvanı olan Edirne Selimiye Camii'nin şadırvanında, haznenin her kenarı, yanyana geldiğinde prizmatik bir köşe sütunçesi meydana getirecek biçimde ve bunların arasında, üst üste ikişer pano halinde işlenmiştir. Alt pano, geniş ve derin bir profil şeridiyle çerçevelenmiş olup ortasında sivri kemerli ayna taşıma ihtiva etmektedir. Üst pano ise geometrik motifli bir kafestir. Bunun da yukarısında rumi motifli bir taç bordürü hazne kenarlarında dolaştırılmıştır. Sinan, bu eserinde

haznenin oturtulduğu kaide kenarlarını, her musluk hizasında ayak dayayacak, özel şekilli bir mesnet biçiminde işlemiştir. Üsküdar Atik Valide Camii'nin şadırvanında da hazne, alt ve üst kenarları birer profil şeridiyle süslenmiş, dış bükey mermer levhalardan oluşmuştur. Bunun üstünde geometrik motifli bir kafes, daha üstte de rumi motifli bir taç yer almıştır.

5.7.3.1.3 Suluklu Şadırvanlar

Susayanların, hazneye bitişik bir çanaktan veya küçük bir çeşmecikten şadırvanın suyunu rahatça içmelerini sağlayan, suluk adını verdiğimiz tesislerin çoğu günümüzde maalesef harap, çalışamaz durumdadır. Haznelerin üst kenarları kafeslerle çevrilmiş bazı abdest şadırvanlarında, bulunduğu camiin cümle kapısına ya da ana avlu kapısına bakan cephelerinin, konsol şeklinde mermerden oyma bir çanakçığı ihtiva eden, musluklu bir aynadan ibaret suluklarla techiz edilmeleri de Koca Sinan'ın diğer bir orjinalitesidir. Üsküdar Mihrimah, Konya Karapınar'da 1563 tarihli Sultan Selim, 1564 tarihli Lüleburgaz Sokullu, 1571 tarihli Kadırga Sokullu, Edirne Selimiye ve Üsküdar Atik Valide camilerinin şadırvanları bunlara örnek gösterilebilir. Koca Sinan'ın bu suluklu abdest şadırvanı kompozisyonu, sonradan bazı öğrencilerinin eserlerinde de tekrarlanmıştır.¹⁶⁰

5.7.3.1.4 Köşk Mescid Şadırvanları

Anadolu'da ilk örnekleri Selçuklu, bilahere Beylikler dönemine ait avlulu hanlarda rastlanan, ayak veya sütunlara müstenit kemerlerle zeminden yükseltilmiş köşk mescidlerin altında yer alan, geleneksel şadırvan tipinde, bazı örnek ve belgelere rağmen Koca Sinan'ın ne gibi orjinaliteler tatbik ettiğini kesinlikle bilemiyoruz. Nitekim, Edirne Rüstem Paşa Kervan Sarayı'nda, köşk mescidin altındaki şadırvandan günümüze sadece alt ve üst kenarları profil şeritleriyle süslenmiş, poligonal planlı bir hazne ile bunun ortasında, hazne çevresindeki diğer sütunlarla birlikte fevkani mescidi taşıyan, mukarnas başlıklı, lüleli bir orta destek kalabilmiştir.¹⁶¹

¹⁶⁰ (SÖNMEZ, 1988, s. 190)

¹⁶¹ (SÖNMEZ, 1988, s. 190-191)

5.7.3.2 Üst Örtüsü Çift Destek Sırası İle Taşınan Abdest Şadırvanları

Üsküdar Mihrimah Camii'nde olduğu gibi, örtüsü son cemaat mahalli örtüsünün bir uzantısı olarak yapılmış veya Kadırga Sokullu ya da Üsküdar Atik Valide camilerindekiler gibi bazıları sivri, bazıları basık kubbeler halinde biçimlenmiş şadırvan örneklerinin yanı sıra Koca Sinan başka yenilikler de denemiştir. Kadırga ve Lüleburgaz Sokullu camilerinde şadırvanların üst örtüleri, haznenin köşelerine yerleştirilmiş, mermer sütunlarla desteklenen kemerlerin taşıdığı, geniş saçaklı birer kubbe biçiminde iken, Edirnekapı Mihrimah Camii'nde aynı tarzdaki taşıyıcı sisteme, şadırvan çevresine dizilen ve birbirlerine ahşap hatıllarla bağlanmış, kargir sütunlardan ibaret ikinci bir destek sırası eklenerek, daha geniş saçaklı bir üst örtü elde edilmiştir.

1562 tarihli İstanbul Rüstem Paşa Camii'nin şadırvanında ise hazne çevresindeki destek sırasının, aksiyal eksenlere rastlayan kemer açıklıklarının dışına ikişer sütun daha ekleyerek, bunlara bağlı birer küçük kubbe inşa etmek suretiyle, ortadaki büyük kubbe ile birlikte adeta selatin camilerindeki merkezi kubbeli plan şemasının bir benzeri ortaya konulmuştur. Böylece büyük şadırvanlarda hem üst örtünün daha sağlam bir şekilde mesnetlendirilmesi, hem de şadırvana daha abidevi bir görünüş kazandırılması bakımlarından bir yenilik yapılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda, Sinan'ın bu örneklerden alınan ilhamla çift destek sıralı örtü sisteminin, örtüsü bulunmayan veya tek sıra destek ile örtüsü taşınan bazı şadırvanlara da uygulandığını görüyoruz.

5.7.3.3 Camilerin İç Avlularındaki Su Taksim ve Havalandırma Tesisleri

Mimar Koca Sinan'ın Türk Su Mimarisi'ne getirdiği yeniliklerin şüphesiz en ilginç, ilk defa İstanbul Süleymaniye Camii'nde uyguladığı, su taksim ve havalandırma tesisidir. Bu tesiste, prizmatik on mermer sütunun aralarına yerleştirilen, dış yüzleri oluklu, alçak mermer panoların meydana getirdiği dikdörtgen planlı su haznesi, sütunlara müstenit lentoların taşıdığı mermer bir tavan ile örtülmüştür. Haznenin kenarları ile tavanı taşıyan lentolar arasında kalan boşluklara, bronz kafesleri ihtiva eden Bursa kemerli üst panolar yerleştirilmiştir. Kafeslerin alt tarafında, enli mermer kuşaklar üzerinde, mermerden oyma sebil taşı gibi kullanılan, karşılıklı dört suluk bulunmaktadır. Burada, zemin döşemesi altından borularla gelerek, ortaları delik prizmatik sütunların içinden tesisin tavan döşemesi

üzerine çıkartılan sular, tavandaki deliklerden tekrar hazneye akmaktadır. Haznenin ortasında da, silindirik kaideli fiskiyeli çanaklar taşıyan iki göbek yer almaktadır. Bir çeşit kapalı şadırvan biçimindeki bu orjinal tesis, maalesef hatalı onarımlar sonucunda, bazı özelliklerini kaybetmiş durumdadır.

Süleymaniye Camii'nin bu su taksim ve havalandırma tesisi, Koca Sinan'ın talebeleri ve takipçileri tarafından bazı İstanbul camilerinde, daha farklı biçimlerde tekrarlanmıştır.¹⁶²

5.7.3.4 Zembil Şadırvan Adı Da Verilen Sıra Halindeki Abdest Muslukları

Bir sıra abdest musluğundan ibaret bu kompozisyonu Koca Sinan, ilk defa İstanbul Süleymaniye Camii'nde tatbik etmiştir. Caminin doğu ve batı cephelerinde, geniş saçaklarla korunmuş, fevkani revakların altında ve mabedin inşa edildiği yüksek platformun cephesi boyunca eşit aralıklarla, on yedişer adet musluk sıralanmıştır. Bu musluklar, kenarları profilli dikdörtgen panoların ortalarındaki aynalara yerleştirilmiş; panoların alt kenarlarına da ayak dayamak için çıkıntılı birer mesnet yapılarak, çerçeve profili bunların eteklerinde de döndürülmüştür. Her musluğun karşısına, dikdörtgen prizma biçiminde taştan bir oturak konulmuştur. Musluklar ile oturak taşları arasında üstü açık bir pis su toplama kanalı boydan boya uzanmaktadır. Musluklu panolar arasında kalan duvar yüzleri de, daha değişik profilli çerçeveleri bulunan, daha ensiz panolarla süslenmiştir. Her musluklu aynanın sağ üst köşesinde, ucu topuzlu bir madeni askı çubuğu mevcuttur.

Benzeri biçimde sıralanmış dokuzar abdest musluğu, Edirne Selimiye Camii'nde de görülmektedir. Burada profilli bir çerçeve ile sınırlandırılmış musluklu ayna taşları kare şeklinde yapılmış ve mermer kaplanmıştır. Profiller ayak dayamak için müsait ölçüde olduğundan, ayrıca bir mesnet yapılmamıştır.

Büyük camilerde, mabedin üzerine inşa edildiği yüksek platformun yan cephelerine, zemin seviyesine sıra abdest muslukları yerleştirmek usulü de, Koca Sinan'ın eserlerinden sonra adeta alışılmış bir uygulama haline gelmiştir.¹⁶³

¹⁶² (SÖNMEZ, 1988, s. 191)

¹⁶³ (SÖNMEZ, 1988, s. 192)

6 İSTANBUL 'DA SEÇİLEN ÖRNEK CAMİ ŞADIRVANLARININ İNCELENMESİ

6.1 Fatih Camii Şadırvanı

Camiyi Fatih Sultan Mehmet yaptırmış, 1470'de tamamlanmıştır. ¹⁶⁴ Şadırvan, cami ile beraber yapılmıştır. ¹⁶⁵ Avlu ortasındaki şadırvan Fatih Camii'nin ilk yapısından günümüze ulaşan kısımlardandır. ¹⁶⁶ Mimarı Sinan-ı Atik'tir. ¹⁶⁷

Bu camiye ve şadırvana verilen sular, Rami kışlasının 2 km kadar batısından Kartaltepe'de Üçkardeşler membaından sağlanmıştır. ¹⁶⁸

Caminin sağında ve solunda zemine yerleştirilmiş abdest alma yerleri vardır. ¹⁶⁹ III. Mustafa zamanında, 1767-1771' de inşa ettirilmiştir. ¹⁷⁰

Gerek mermerden işlenmesinde gerek profillerin oranlarında çok incelik vardır. Konstrüksiyon itibariyle de çok rasyonel halledilmiştir. ¹⁷¹

Evliya Çelebi İstanbul Fatih Camii'nden bahsederken "Adı geçen güzel havuz üzerinde değerli ustanın hüner üstünlüğünü bildirip göstermek için, sarı pirinçten bir çeşit kafes örmüştür ki bu da görülmeye değer" demektedir. ¹⁷²

Fatih Camii'nin orijinal şadırvanından günümüze sadece havuzun alttan 0.63 m' lik bir kısım ile orta göbeği ve üstteki ahşap sundurmayı taşıyan sekiz adet mermer sütunun kalmış olduğu, 1771 yılında havuzun üst kısmı ve ahşap sundurmanın yenilendiği düşünülür.

Cami avlularında, havuzu çevresinde abdest alanları fazla güneş ve yağmurdan koruyan, sütunlara dayalı ahşap sundurmalar içeren ilk şadırvan

¹⁶⁴ (KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, 1958, s. 5543)

¹⁶⁵ (KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, 1958, s. 5544)

¹⁶⁶ (ÇOKDAŞ, et al., 1991, s. 41)

¹⁶⁷ (TALİ, 2009, s. 66)

¹⁶⁸ (DÖNMEZ, 2008, s. 155)

¹⁶⁹ (ÇOKDAŞ, et al., 1991, s. 43-44)

¹⁷⁰ (TALİ, 2009, s. 264)

¹⁷¹ (TOKAY, 1951, s. 9)

¹⁷² (ÖNGE, 1997, s. 32)

örneklerine XV. yüzyılda rastlıyoruz. Böyle şadırvan örtülerine en erken tarihli örneklerden biri İstanbul'da Fatih Camii'nde bulunmaktaydı. Evliya Çelebi bu sundurmayı "Dört tarafında sekiz direk üzerine düzgün levhalı kurşunlarla örtülmüş yüksek bir kubbedir" diye tarif etmektedir.¹⁷³

Caminin yapısal kademelenmesinde şadırvan camiye geçişte ilk kademe, ilk basamaktır. Şadırvanın boyutu ve insan ölçüsüne uygunluğu sebebiyle avluda camiye insana yakınlaştırır, caminin boyutsal büyüklüğünü yumuşatarak geçişi sağlar.

Şadırvan mermerden yapılmıştır. Mermer avluyla hemzemin olmayıp avludan bir kademe yükseltilmiştir. Dairesel ve çokgen kesitli, baklava dilimli başlıklı 8 adet mermer sütunu vardır. Sütunların iç yüzeyinde, abdest alanların eşyalarını asmaları için askılıklar bulunur.

Sütunların üzerinde çift katlı kasnak vardır. Kasnak iç, dış ve alt yüzeyleri beyaz zemin üzerine kırmızı, mavi ve sarı renkli rumi desenli kalem işleriyle bezenmiştir. Her iki kasnağın üzeri ahşap silme ile geçilmiştir. Silmeler sarı renge boyanıp, üzeri kırmızı renkli desenlerle süslenmiştir.

Yalak kısmına doğru genişleyen on altıgen mermer bir havuzu vardır. Havuzun en alt ve en üst kısmı silmelerle hareket kazanmıştır. On altı panonun her birinde bir musluk, musluğun altında huni şeklinde rölyefler bulunur. Her musluğun karşısında oturma yeri vardır. Bazı musluk panolarında musluğu içine alan sivri kemerli ince oymalı çerçeveler görülür.

Şadırvanın en önemli kısmı havuz içindeki geniş, bombeli ve dilimli su çanağıdır. Çanağın etrafında dairesel bir şekilde sıralanan küçük zarif borular vardır. Bu borulardan su ince ince akarak etrafa hoş bir ses ve görüntü bırakır. Çanak bir kaideye oturur ve çanağın üst kısmında da yine suyun aktığı bir tabak vardır. Böylelikle su kademe kademe akmakta, ahenkli bir görüntü oluşturmaktadır.

Şadırvanı etkili kılan önemli öğelerden biri konik şeklindeki kubbe ve geniş ahşap saçaktır. Saçak, ahşap çıtalı ve mavi zemin üzerine sarı-beyaz V şeklindeki kalem işi süslemelere sahiptir.

Kubbe; konik olan kısım iki kademeli olmak üzere, ona bağlanan saçak yani etek kısmıyla beraber üç kademelidir. Kurşunla kaplı olan kubbenin; üç boğumlu palmet motifli ve hilal şekli ile sonlanan bir alemi vardır.

¹⁷³ (ÖNGE, 1997, s. 32)

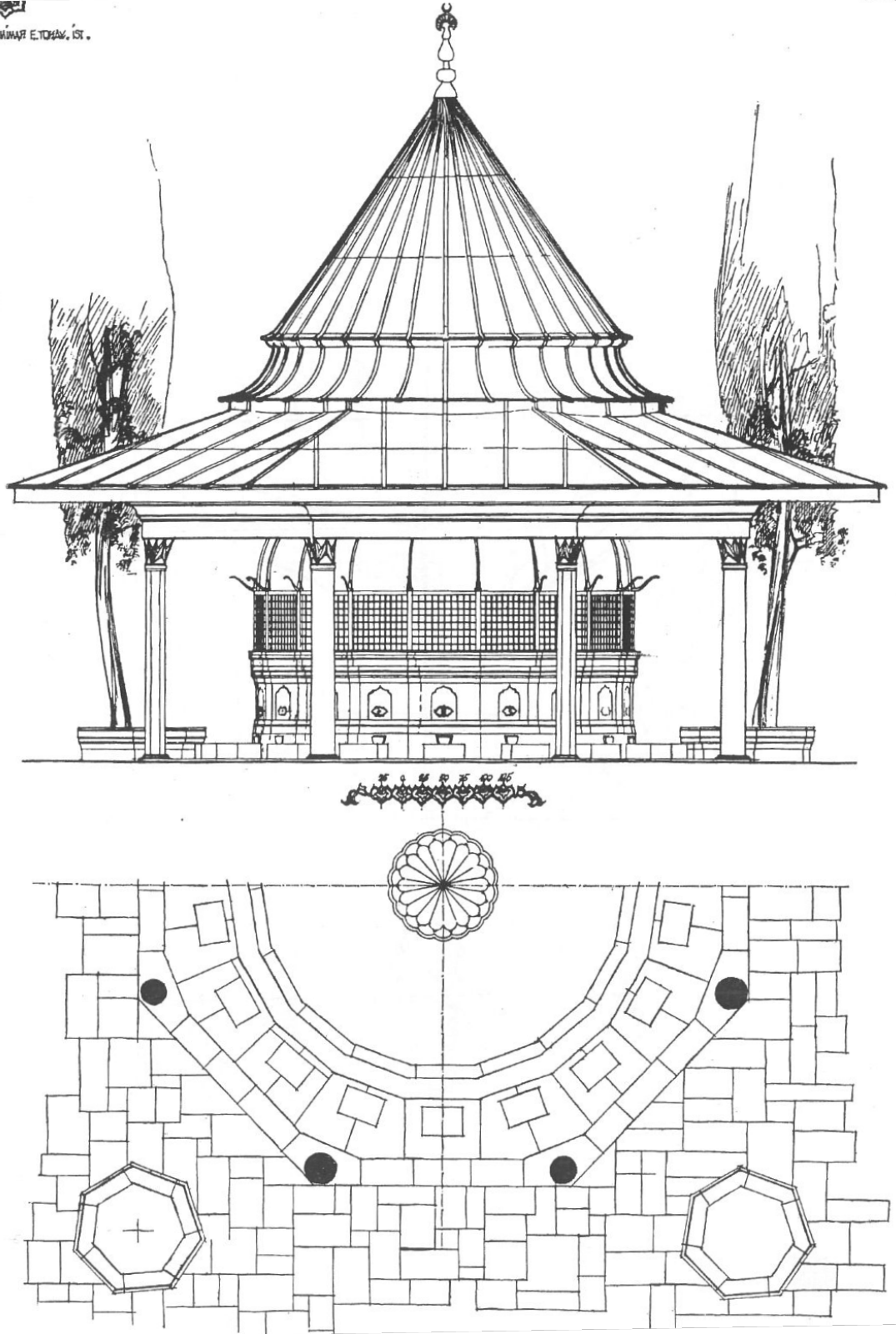
Kubbe içi bordo renkte olup, kubbenin ortasından kubbe eteğine doğru açılan, altın sarısı renk ile boyanmış ince ıtalalar bulunmaktadır. Kubbe göbeğinde bir madalyon bulunur. Madalyon, mavi zemin üzerine geometrik desenlerle süslüdür. Kubbenin tam ortasından havuza (anak) doğru bir aydınlatma elemanı sarkmaktadır.

Şadırvan günümüzde hem abdest almak, hem de suyun sesi ve görsel etkisinden faydalanmak üzere kullanılmaktadır. Yapı bakımlı olup, işlevini sürdürmektedir. Şadırvan, suyun vermiş olduğu serinlik, ferahlık, dinginlik gibi etkileri ile beraber avluda manevi bir atmosfer meydana getirir. Fatih Camii şadırvanı klasik tarzda yapılmış en güzel örneklerdendir.

Resim 6.1. Fatih Camii Şadırvanı eski fotođrafı¹⁷⁴

¹⁷⁴ (ROCHAT)

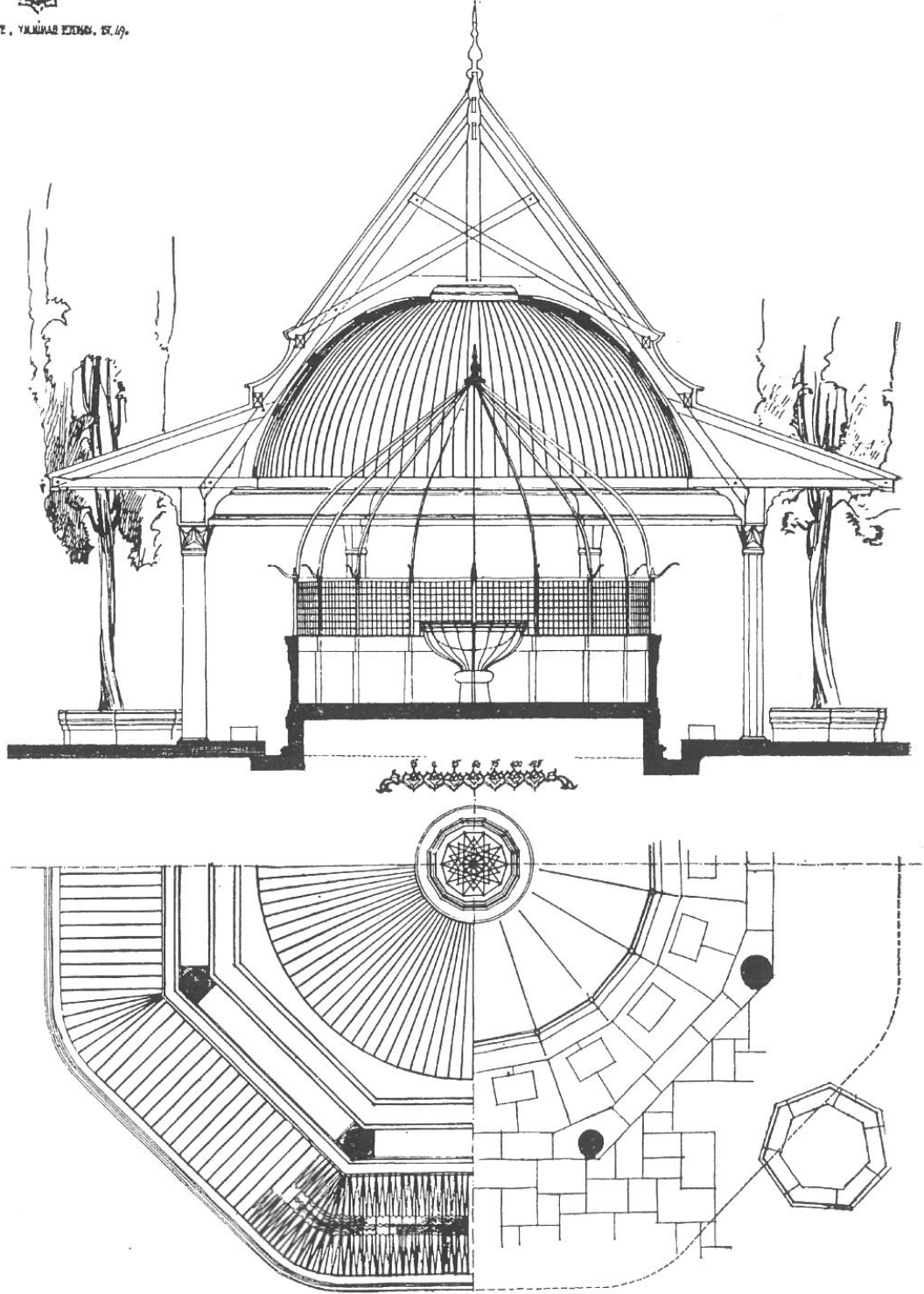

Şekil 2. Fatih Camii Şadırvanı Plan ve Cephesi¹⁷⁵

¹⁷⁵ (TOKAY, 1951)

BELVE, YALNAR EKİM, 19.

Şekil 3. Fatih Camii Şadırvanı Kesit ve Tavan Planı¹⁷⁶

¹⁷⁶ (TOKAY, 1951)

Resim 6.2. Fatih Camii ve Şadırvanı

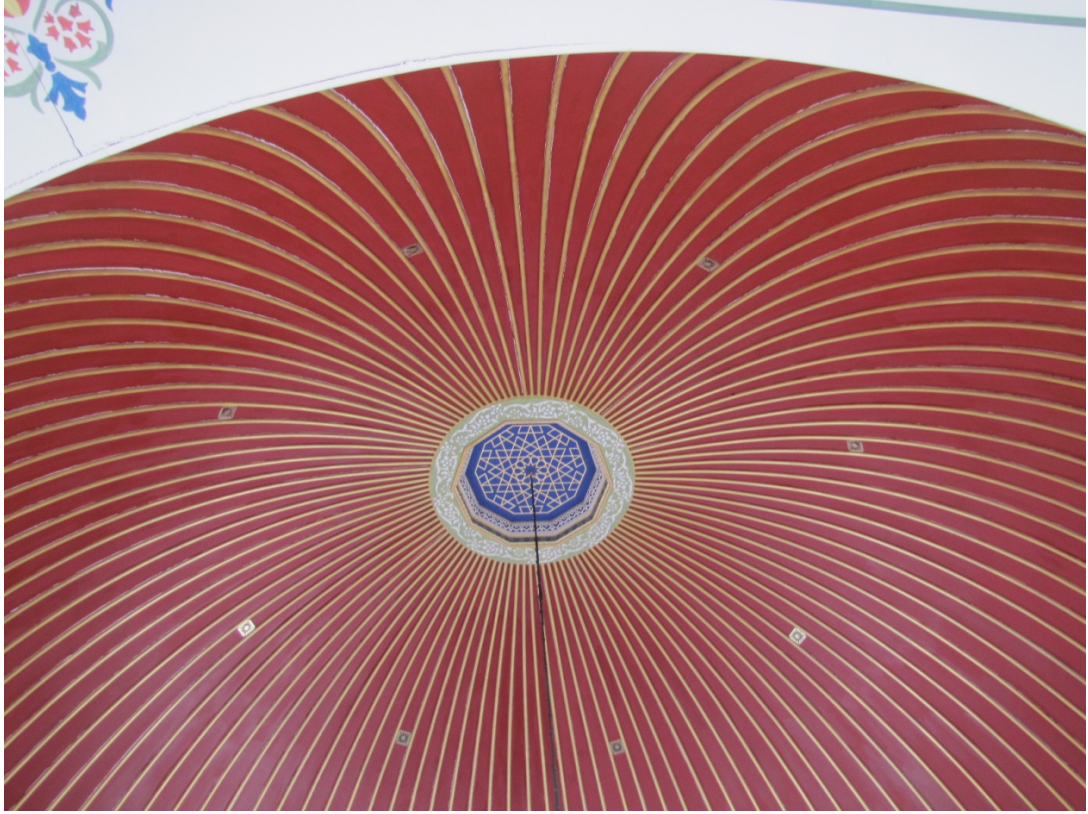
Resim 6.3. Şadırvan genel görünümü

Resim 6.4. Su haznesi, musluklar ve oturak taşları

Resim 6.5. Su çanağı

Resim 6.6. Kubbe detayı, kubbede madalyon

Resim 6.7. Saçak ve kasnakta kalem işleri

Resim 6.8. Kubbe iç yüzeydeki süsleme sanatı

Resim 6.9. Konik kubbe ve alem

Resim 6.10. Sıra abdest muslukları genel görünüş

Resim 6.11. Musluk ve oturak taşları

6.2 Şehzade Camii Şadırvanı

1543 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmet ölünce (6 Kasım 1543) Mimar Sinan' a bu genç sultanın hatırasına bir cami inşa etmesi emredilmiştir. ¹⁷⁷ Şadırvanın üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. ¹⁷⁸

Şadırvanın üst örtüsü IV. Murad tarafından, 1623-1640 yılları arasında yaptırılmıştır. Şadırvan Şehzade sularından beslenmekte ve bu suyolları 1863 ve 1873'te onarılmıştır. ¹⁷⁹

Şadırvan bir sıra taşla avludan yükseltilmiş olup 8 adet baklava başlıklı silindirik sütunlara sahiptir. Sütunların üzerinde, kubbenin oturduğu düz, sade, bezemesiz ahşap kasnaklar yer alır.

Onikigen mermer bir havuzu bulunur. Havuz önü boyunca yer alan dairesel, derin olmayan bir su yalağı vardır. Havuz yuvarlak bir kaideye oturur. Köşeler pahlanarak yumuşak bir etki oluşturulmuş, bu köşeler siyah taşlardan oluşan çerçevelerle çevrilmiştir. Havuzun alt ve üst kısmı silmelerle hareketlilik kazanmıştır. Onikigen havuzun her biriminde bir musluk ve karşısında bir oturma taşı vardır. Musluğun bulunduğu ayna taşı sivri kemerli bir çerçeve ve etrafında da profillerle etkili kılınmıştır. Bu şadırvanda Mimar Sinan'ın susayan insanların su ihtiyacını gidermek için yaptığı havuza bitişik, *suluk* formunu görmekteyiz.

Havuzun üzerinde orijinalinde dövme demirli şebekeler bulunmakta iken ¹⁸⁰, sonradan düz mermer panolar ile örtülmüş, bu panolar camekanla kapatılmıştır. Camlı bölüm alüminyum doğramalı olup, burada sonradan eklenen ve yapıya uygun olmayan askılıklar da mevcuttur. Camlı bölümün üstü konik bir örtü ile kapatılarak, hilal şeklinde bir alemlle sonlanır. Çanak yüksek, geniş ve dilimlidir. Suyun akması için etrafında küçük, ince borular vardır. Fakat günümüzde bu borulardan su akmamaktadır.

Kubbe ve saçak ahşaptır. Kubbe içi beyaz renkli olup, göbek kısmından başlayıp kubbe eteğine doğru yayılan, ışınsal, gri renkli ahşap çıtalarla süslüdür. Saçak iç yüzeyleri de beyaz zemin üzeri gri renkli çıtaların ızgara formu düzenlenmesiyle süslenmiştir.

¹⁷⁷ (TURANİ, 2007, s. 410)

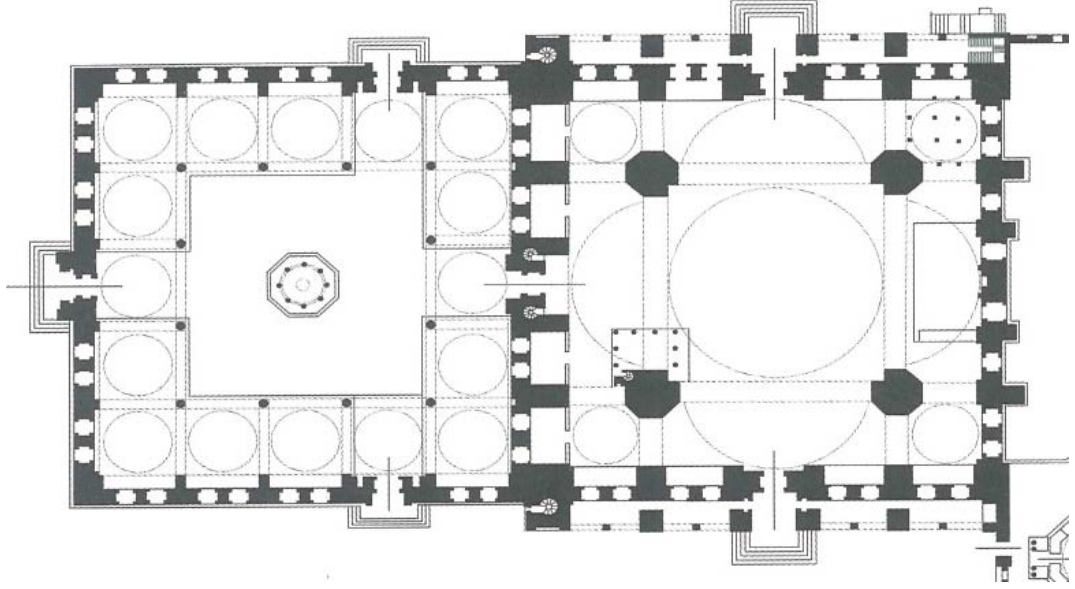
¹⁷⁸ (TALİ, 2009, s. 105)

¹⁷⁹ (TALİ, 2009, s. 106)

¹⁸⁰ (TOKAY, 1951, s. 18)

Kubbe üç kademelidir. En üst sivri bir uçla başlar, alem yoktur. Ortada şişkinleşerek genişler ve etek kısmında açılarak düzleşir. Üzeri kurşun kaplıdır.

Yapı günümüzde abdest almak için kullanılmakta olup, su çanağından su akmamakta, suyun sesi ve görsel estetiğinden faydalanılamamaktadır.

Şekil 4. Şehzade Camii ve avluda şadırvanın planı¹⁸¹

¹⁸¹ (CANSEVER, 2005, s. 138)

Resim 6.12. Şehzade Camii ve şadırvanı

Resim 6.13. Şadırvan genel görünümü

Resim 6.14. Su haznesi, musluklar ve oturak taşları

Resim 6.15. Sütunlar, sütun başlıkları ve saçak

Resim 6.16. Sütun kaideleri, su yalağı

Resim 6.17. Suluk

Resim 6.18. Havuz üzerindeki camekanlı bölüm ve kubbe içi detayı

Resim 6.19. Su çanağı

6.3 Eyüp Sultan Camii Şadırvanı

Cami, Peygamberimizin sancaktarı Eba Eyyub El- Ensari Halid bin Zeyd'in türbesi önünde, o İslam büyüğünün ruhunu şad etmek için 1458-1459 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.¹⁸²

Ayvansarayi'nin Hadikat'ül-Cavami'de Eyyüb Külliyesi özellikle cami ile ilgili bilgiler; yapının 18. yüzyıl sonlarında çok harap olduğunu, onarılmak üzere yıkım ve temizliğe başlandığını bildirmektedir. Yapı 1798-1800 yılları arasında III. Selim tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Şadırvan havuzunu Çandarlı İbrahim Paşa'nın, avlunun iki tarafındaki muslukları Bezirganbaşı İsmail Ağa'nın yaptırdığı öğrenilir.¹⁸³

Şadırvan, caminin dış avlusunun ortasında yer almakta ve Kırkçeşme sularından beslenmekte idi. Şadırvan klasik özellikler göstermektedir.¹⁸⁴

Şadırvan ve zemini mermer olup avlu ile aynı düzlemedir. 8 silindirik mermer sütunu vardır. Sütunların kaideleri dairevi, başlıkları barok tarzda süslemelidir. Sütunların üzerinde sade, ahşap, sekizgen bir kasnak bulunur.

Boyu enine oranla fazla olan, yüksek sekizgen mermer havuzu vardır. Mermer havuzun kaidesi sade, işlemsizdir. 8 yüzü olan havuzun her bir yüzünde bir musluk ve karşısında oturak taşı yer alır. Musluk ayna taşları süslemeleriyle dikkat çekicidir. Musluğun bulunduğu yüzeylerde uzunlamasına düzenlenmiş bir çerçeve, çerçevenin üst orta kısmında istiridye kabuğu motifli rölyef çalışmaları bulunur. Dik çerçevenin üst kısmında içi boş, sağ ve sol kenarları yuvarlak, düz yatay dikdörtgen kabartmalar yer alır.

Havuzun üst kısmı mermer silmelerle çevrilmiştir. Silmelere sonradan yapıya uygun olmayan askılıklar eklenmiştir. Yalak kısmı geniş, fakat derin değildir.

Havuz içindeki silindirik, kalın kaideye oturan, geniş çanağın ağzı kıvrımlıdır. Fakat günümüzde bu çanaktan su akmamaktadır.

Havuzun üzerinde üst örtüye kadar uzanan, yukarı doğru açılan cam bölümü bulunur. Üst örtü camlı bölümün sınırlarına kadar düz damlıdır. Camekanlı bölümün tam üzeri derin kubbedir. Kubbe; beyaz zemin üzeri mavi, siyah, kırmızı renkli

¹⁸² (KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, 1958)

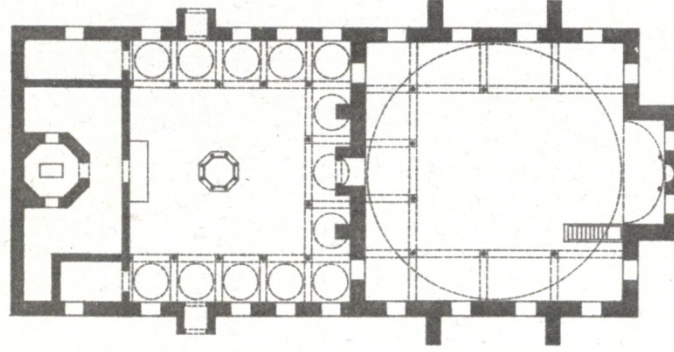
¹⁸³ (MALATYALI, 2005, s. 125-126)

¹⁸⁴ (TALİ, 2009, s. 221)

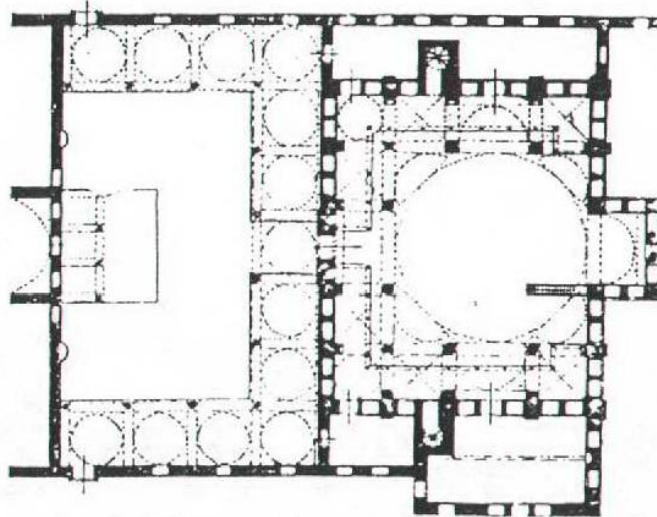
bitkisel motifli kalem işleriyle süslüdür. Ahşap saçak, iki sıra çita ile hareket kazanmıştır.

Kurşun kaplı kubbe küçük, dar ve uzundur. Kubbe eteği geniştir ve eğimli bir şekilde açılır. Kubbe üç boğumlu bir alemle sonlanır.

Şadırvan süsleme olarak, dönem özellikleri (barok tarz)¹⁸⁵ göstermektedir.

Şekil 5. Eyüp Sultan Camii Planı ve Şadırvanın önceki konumu¹⁸⁶

ÇİZİM 23 : EYÜP SULTAN CAMİİ PLANI (ÖZ'DEN)

Şekil 6. Eyüp Sultan Camii Planı ve Şadırvanın günümüzdeki konumu¹⁸⁷

¹⁸⁵ (TALİ, 2009, s. 223)

¹⁸⁶ (GURLITT)

¹⁸⁷ (BİLALOĞLU, 1993, s. 138)

Resim 6.20. Eyüp Sultan Camii Şadırvanı eski fotoğrafı ¹⁸⁸

Resim 6.21. Eyüp Sultan Camii Şadırvanı eski fotoğrafı ¹⁸⁹

¹⁸⁸ (FRERES)

¹⁸⁹ (ROCHAT)

Resim 6.22. Şadırvan genel görünümü

Resim 6.23. Su haznesi, musluklar ve oturma yerleri

Resim 6.24. Havuz üzerindeki camlı bölüm

Resim 6.25. Su çanağı

Resim 6.26. Revak ve kubbe içi kalem işleri

Resim 6.27. Sıra abdest muslukları genel görünüm

Resim 6.28. Sıra musluklarının avludaki yerleşimi

6.4 Süleymaniye Camii Şadırvanı

Yapılış tarihi 1550-1557'dir. Süleymaniye Camii şadırvanının bilinen şadırvanlardan farklı bir vazifesi vardır. Kırkçeşme suları, Edirnekapı'daki esas savağa gelir diğer savaklara taksim edilirdi. Bu da bir maksemdir.¹⁹⁰

Şadırvanda insan ölçülerinin ele alındığı görülür. Şadırvanın önünde abdest alırken veya orada dikilmiş dururken, insan, avlunun etrafını yüksekten çevreleyen medrese revakları ortasında, kendi küçüklüğünü ve hiçliğini iyice duyar. Ayrıca burada abdest alma, temizlenme işi de, saygının artmasına diğer bir sebeptir.¹⁹¹

Bu şadırvan, XVI. yüzyılda ilk defa Mimar Koca Sinan'ın İstanbul'da Süleymaniye Camii'nin iç avlusunda uygulamış olduğu, abdest musluklarını içermeyen bir tesis olup, fonksiyonu ve mimari formu bakımından diğer cami şadırvanlarından ayrılmaktadır. Bu kapalı şadırvan, künklerle zemin altından iç avluya gelip; caminin yan cephelerindeki sıra abdest musluklarına dağılan suların, yine döşeme altından caminin içine girip kollara ayrılmasından önce havalandırıldığı bir tesistir. Diğer cami şadırvanlarından ayırmak için, *su köşkü* veya *kapalı şadırvan* adını verdiğimiz bu tesisten, bir ana künk ile şadırvana gelen sular, boru şeklinde oyulmuş on sütunun içinden yükselerek tavan döşemesi üstüne kadar çıkar ve buradan da muhtelif deliklerden alttaki havuza akar. Koca Sinan'ın bu eseri o zamana kadar görülmemiş ve bir daha da yapılmamış mimari kompozisyonu ile eşsiz bir örnek olarak kalmıştır.¹⁹²

Süleymaniye Camii'nin abdest muslukları harimin iki yanında sıralıdır. Revaklı avlu ortasındaki dikdörtgen planlı ve pirinç şebekeli kübik yapı abdest almak için değil, kelimenin tam anlamıyla '*şad-revan*' olarak tasarlanmıştır. Burada abdest muslukları olmayıp, havuz içerisinde iki tane olan¹⁹³ lülelerden yukarı fişkırın ve tavandan aşağı dökülen suyun kulağı okşayan sesi ve ahenkli raksıyla, cami avlusundaki serin ve ferah bir manevi atmosfer yaratılmıştır. Bütün bu mühendislik oyunları bir yana, insanın görmek için hususi gayret sarf etmesi gereken bir noktaya, şadırvan tavanına işlenmiş yedi kollu yıldızdan gelişen hendesi ağlar ve bu ağların oluşturduğu yıldız kollarından süzülen billur sular, bu ince ruhlu tasarımı ortaya koyan Osmanlı sanatkarının manevi inceliğini, ayrıntıya ve zarafete verdiği

¹⁹⁰ (TOKAY, 1951, s. 14-15)

¹⁹¹ (TURANİ, 2007, s. 416)

¹⁹² (ÖNGE, 1997, s. 34)

¹⁹³ (KUBAN, 2010, s. 189)

ehemmiyeti, meslek ahlakını ve samimiyetini bize en veciz bir şekilde ifade etmektedir. Süleymaniye Camii'nin avlusunun orta yerinde bulunan bu şadırvan, Osmanlı sanatkarının iç güzelliğinin dışa yansıyan bir ifadesidir.¹⁹⁴

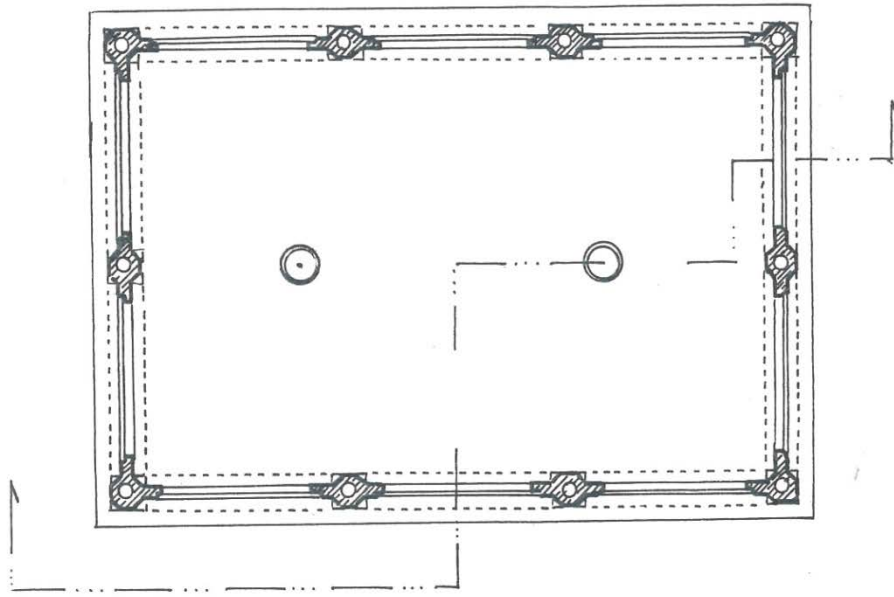
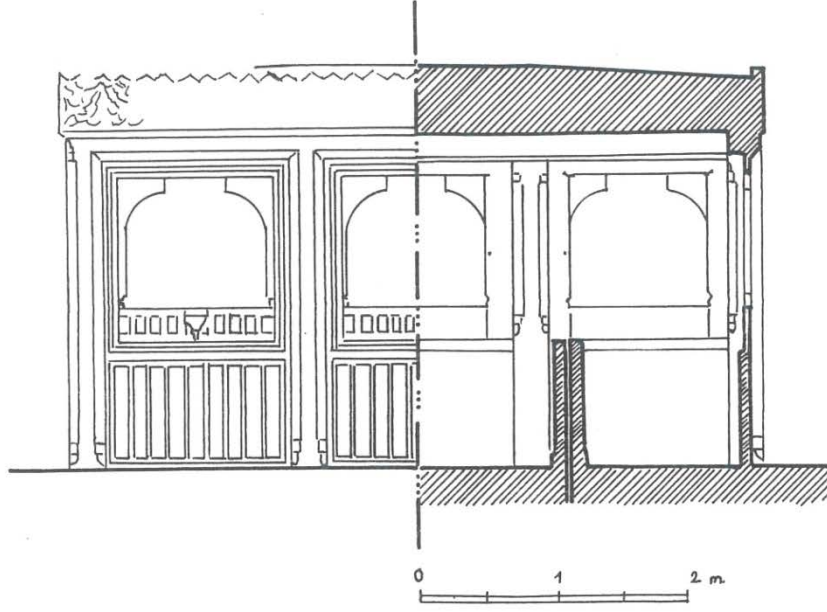
Cephesi profilli silmelerle şekillendirilmiş olan şadırvanın kısa kenarında iki, uzun kenarında üçer bursa kemerli pencere vardır. Pencere açıklıkları on iki kenarlı halkalardan meydana gelen altı kollu yıldızların oluşturduğu pirinç şebekelerle örtülmüştür. Bu pirinç şebekelerin yerinde mermer şebekelerin bulunduğu ve bu şebekelerin XVII. yüzyılda yapılan bir onarım sırasında değiştirildiği bilinmektedir. Şadırvanın baş üstünde yer alan taç bezemesi, rumi tepeliklerini ve yaprak demetlerini aynı köke bağlayarak, bazı geleneksel kuralların gerektiğinde nasıl yok sayılabildiğinin açık bir göstergesidir.

Evliya Çelebi, şadırvanın dört yanının mermer kafesli şebekelerle çevrili olduğu ve uzun cephelerde cemaatin su içebileceği şekilde tasarlanmış zarif çanaklar bulunduğunu belirtmektedir. Bu çanaklar XVII. yüzyılda gerçekleşen bir tadilat ile kaldırılmıştır.¹⁹⁵ Günümüzde geniş cephelerde, ilk ve son pencerenin altında bulunan bu çanaklar mevcuttur.

Yapı bakımlı olup; abdest alma amacıyla yapılmadığı gibi günümüzde de böyle bir işlev taşımamaktadır. Su lülelerinden su akmamakta olup, suyun sesi ve görsel etkisinden yararlanılamamakta, yapının işlevini sürdürebildiği söylenememektedir.

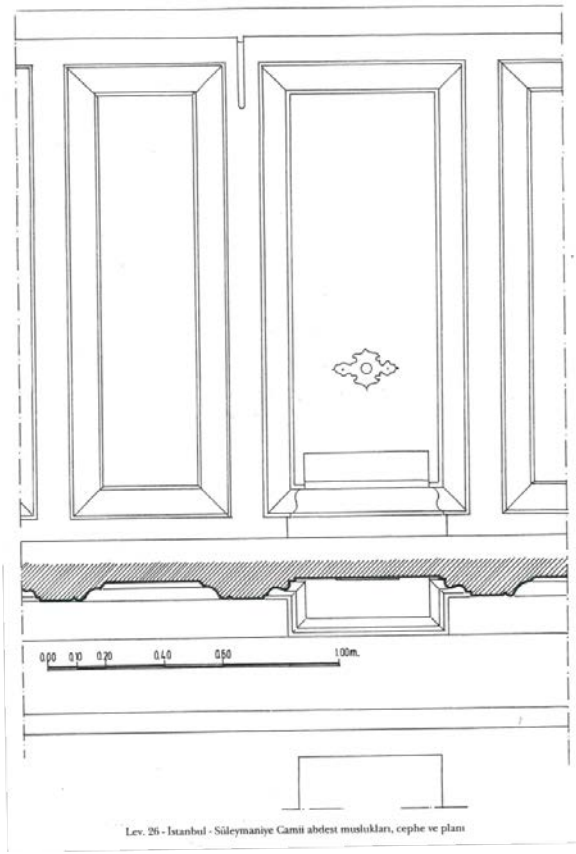
¹⁹⁴ (MÜLAYİM, 2007, s. 170-171)

¹⁹⁵ (MÜLAYİM, 2007, s. 171)

Şekil 7. Süleymaniye Camii Şadırvanı Plan ve Kesiti¹⁹⁶

¹⁹⁶ (ÖNGE, 1997)

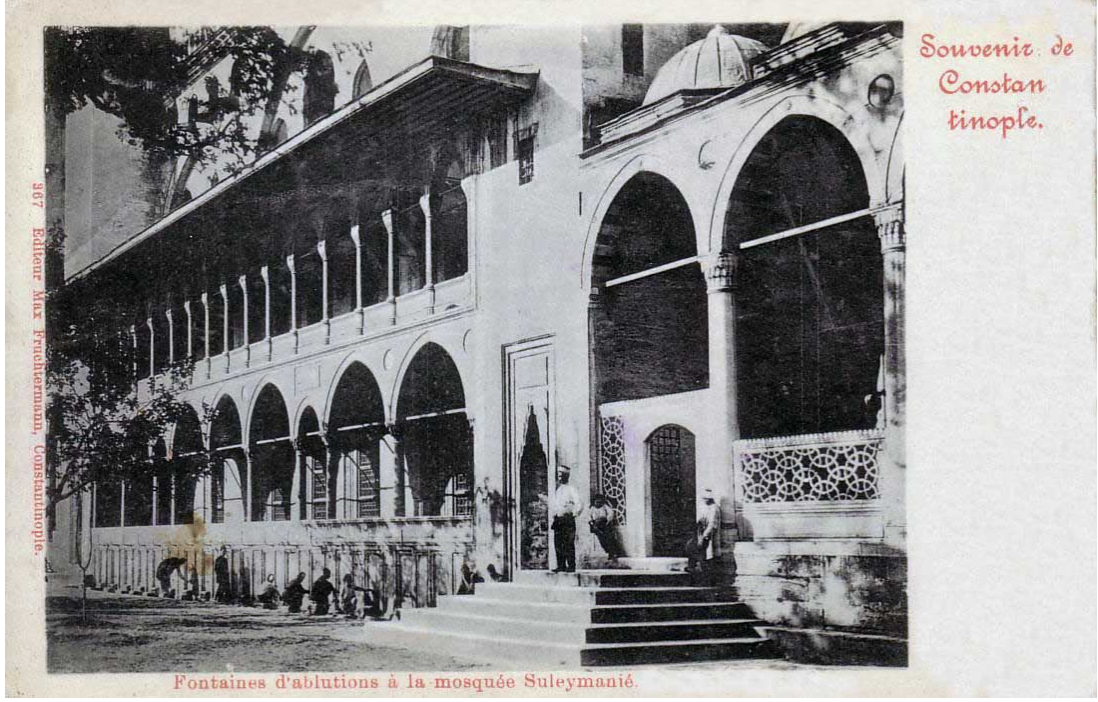
Şekil 8. Süleymaniye Camii Abdest Muslukları plan ve görünüşü ¹⁹⁷

Resim 6.29. Süleymaniye Camii Şadırvanı ¹⁹⁸

¹⁹⁷ (ÖNGE, 1997)

¹⁹⁸ (FRERES)

Resim 6.30. Süleymaniye Camii sıra abdest muslukları eski hali ¹⁹⁹

Resim 6.31. Süleymaniye Camii ve Şadırvanı

¹⁹⁹ (FRUCHTERMANN)

Resim 6.32. Şadırvan geniş cephe

Resim 6.33. Şadırvan dar cephe

Resim 6.34. Şebekeden detay

Resim 6.35. Suluk

Resim 6.36. Şadırvan içi görünüm, su çanakları

Resim 6.37. Şadırvan içi tavan süslemesi

Resim 6.38. Lotus palmet frizi

Resim 6.39. Cami cephesindeki sıra abdest muslukları

Resim 6.40. Musluk ayna taşlarından detay

Resim 6.41. Sıra abdest musluklarından bir görünüm

6.5 Bayezid Camii Şadırvanı

İstanbul Bayezid Camii'nin şadırvanı 1501 tarihlidir.²⁰⁰ Edirnekapı'dan şehre giren Bayezid suyolu, Fatih Camii avlusundan geçerek, Bozdoğan kemeri üzerinden Bayezid meydanına ve Bayezid Camii şadırvanına ulaşır.²⁰¹

Şadırvan avlu zemini ile aynı düzlemedir. Şadırvanın yukarıya doğru daralan, silindirik 8 adet yeşil mermer sütunu vardır. Üst örtüyü taşıyan sütunların ve kaidelerinin devşirme malzeme olduğu bilinmektedir.²⁰² Aşağı doğru genişleyen konik sütun kaideleri bulunur. Sütunlar birbirine düz bir kasnakla bağlıdır.

Yuvarlak planlı, geniş, mermer havuzunun yüzeyi bombeli ve yirmi dilimlidir. Havuzun alt, orta ve üst kısmından kavisli ve parçalı silmeler geçerek havuza hareketlilik katmıştır. Alt bölümde musluklar ve karşılarında mermer oturak taşları yer alır. Musluklar; çift taraflı, siyah renkli, palmet motifli, küçük parçalara oturtulmuştur.

Avludaki şadırvanın esas havuzu eski olmakla beraber, üstünün açık olduğu söylenmektedir. Sekiz yeşil mermer (serpentin) sütun üzerindeki kubbeyi IV. Murat yaptırmıştır. Orta havuzu içinde, yirmi yuvarlak cidarlı bir büyük çanak mevcuttur. Bir zamanlar şadırvanın etrafında çok yüksek serviler bulunmakta imiş.²⁰³

Aynı zamanda bir su deposu vazifesini gören şadırvan havuzlarında, daha fazla su toplamak için mevcut kenarların üstüne zamanla yeni ilaveler yapıldığını tespit edilmiş olup; Bayezid Camii şadırvanında da, muhtemelen XVII. yüzyılda 0.32 m' lik ikinci bir kenar kademesinin eklendiği ve zeminden itibaren yüksekliğin 2.00 m' yi bulduğu görülür.²⁰⁴

Havuzun üzeri yeşile boyanmış tel kafesle örtülüdür. Her dilimde bir kaş kemer, kemerin üzerinde altın sarısı ile işlenmiş bitkisel ve geometrik süslemeler bulunur. Şebeke en üstte altın sarısı renkli, lotus palmet desenli taç kısımla sonlanır.

Kubbesi geniş ve yayvan olup, kubbe içi kalem işleriyle bezenmiştir. Kurşun kaplı kubbe, büyük ve üzerinde Arapça *Allah* yazılı bir alemlle sonlanır. Düz, sade ve süslemesiz olan saçak sarı-krem rengiyle yatayda etkilidir.

²⁰⁰ (ÖNGE, 1997, s. 32-33)

²⁰¹ (DÖNMEZ, 2008, s. 154)

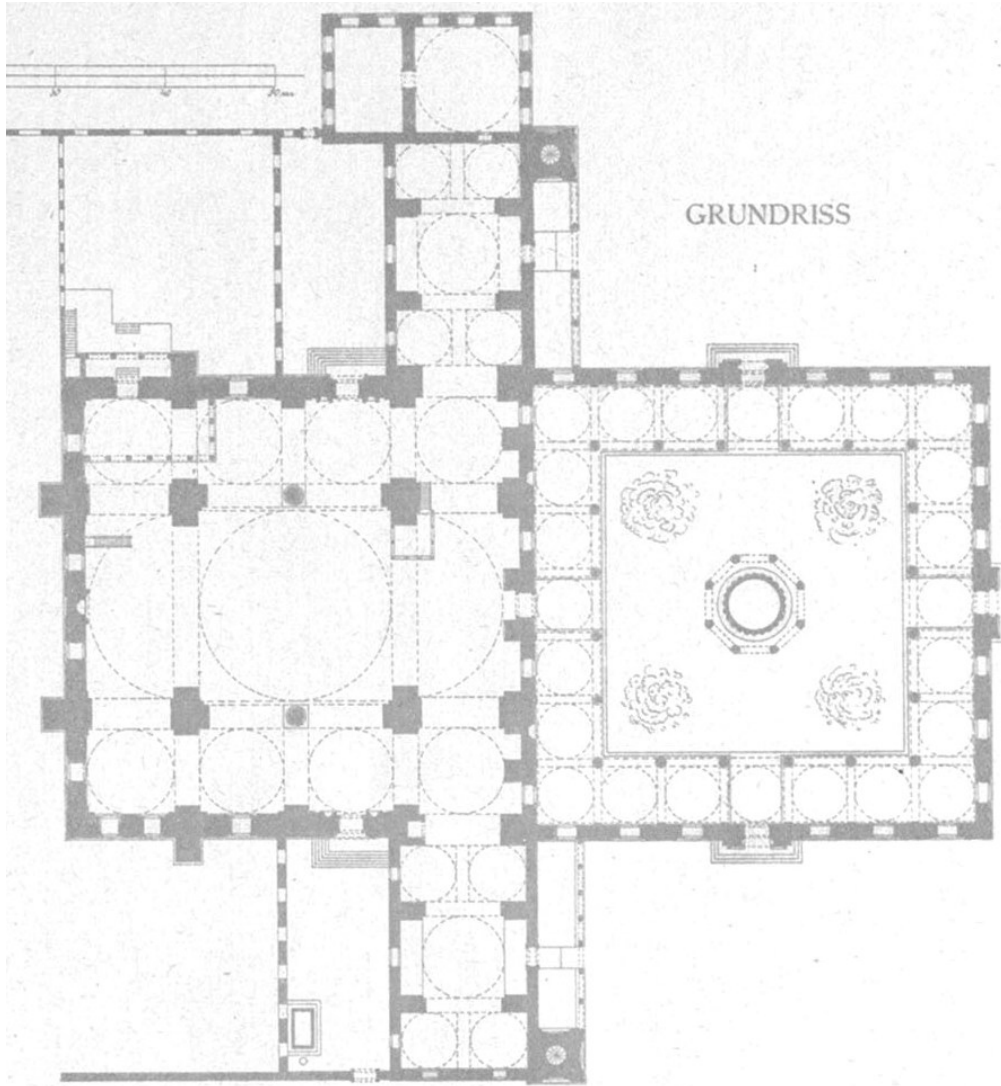
²⁰² (TALİ, 2009, s. 89)

²⁰³ (YÜKSEL, 2006, s. 193)

²⁰⁴ (ÖNGE, 1997, s. 32-33)

Havuz kenarlarından ahşap sundurmanın kubbe eteğine kadar yükselen, altın yaldızlı madeni kafeslerin, şadırvanın XX. yüzyıl başlarında çekilmiş fotoğraflarına göre, yakın tarihlerde konulduğu anlaşılmaktadır. Kısa saçaklı, içten ve dıştan basık bir kubbe ile şekillenmiş bugünkü üst örtü, herhalde XIX. yüzyılın sonlarında yapılmış olunmalıdır. Yine kubbe içinde görülen nakışlar da çok yakın tarihlere aittir.²⁰⁵

Yapının günümüzde restorasyonu yapılmaktadır.

Şekil 9. Bayezid Camii ve Şadırvan Planı²⁰⁶

²⁰⁵ (ÖNGE, 1997, s. 32-33)

²⁰⁶ (GURLITT)

Resim 6.42. Şadırvan genel görünüm ²⁰⁷

Resim 6.43. Su haznesi, şebekeler ve üst örtüdeki kalem işleri ²⁰⁸

²⁰⁷ (Yılmaz İnşaat, 2013)

²⁰⁸ (Yılmaz İnşaat, 2013)

Resim 6.44. Havuz, musluklar ve oturak taşları

Resim 6.45. Revaktan bir görünüm

6.6 Yavuz Sultan Selim Camii Şadırvanı

Kanuni Sultan Süleyman 1522'de, babası I. Selim için yaptırmıştır. Revaklı şadırvanı klasik tiptedir. Fatih Camii şadırvanına çok benzer, yalnız kubbesi değişik şekildedir.²⁰⁹

Şadırvanın etrafında önceden simetrik olarak yerleştirilmiş dört servi olduğu ve Fatih Cami avlusunda olduğu gibi tasarlandığı belirtilmektedir. Günümüzde bu serviler yoktur.²¹⁰

Mermer şadırvan avlu ile aynı zemindedir. Baklava başlıklı, silindirik yapıda, dairesel kaideli 8 adet mermer sütundan oluşan bir revakı vardır. Sütunlar düz, beyaz bir kasnakla birbirine bağlanmıştır. Dairesel mermer bir havuzu vardır. Havuzu oluşturan levhaların özenle birleştirilmesi havuzun bir bütün gibi görünmesini sağlamıştır.²¹¹ Havuzun tek sıra taştan oluşan bir kaidesi, önünde derin olmayan bir yalağı bulunur.

Havuz birbirine eklenmiş dikdörtgen mermer levhalardan meydana gelir. Her levhanın üzerinde bir musluk vardır. Musluğun karşısında oturak taşı bulunur. Musluk ayna taşlarında uzunlamasına tasarlanan dikdörtgen biçimli profilli bir çerçeve, çerçevenin içinde bir kaş kemer, kemerin altında bir rozet bulunur. Musluklar rozet rölyefinin hemen altında yer alır. Musluklar, havuza direk monte edilmemiş, küçük maden altlıklar yapılmıştır.

Havuzun üzerinde dövme demirden yapılmış bir şebeke bulunur. Şebeke, dikine ve enine uzanan demir çubukların birleşmesi ve birleşim noktalarının düğümlenmesiyle oluşmuştur. Şebekenin üzerinde külah şeklinde tel kafes bulunur. Aynı zamanda şebekeye monte edilen büyük boyutlu kıvrımlı askılıklar vardır.

Havuzun ortasında silindirik kaidesi olan yüksek bir çanak bulunur. Çanak kısmı alçak rölyef bir yivle bombelenip, ağız kısmında bir gül ve etrafında birkaç yapraktan oluşan bir friz dolanmaktadır.²¹² Çanakta suyun ince ince akması için yapılmış olan küçük borular vardır. Fakat, günümüzde havuzun içi boştur ve bu borulardan su akmamaktadır.

²⁰⁹ (TOKAY, 1951, s. 22)

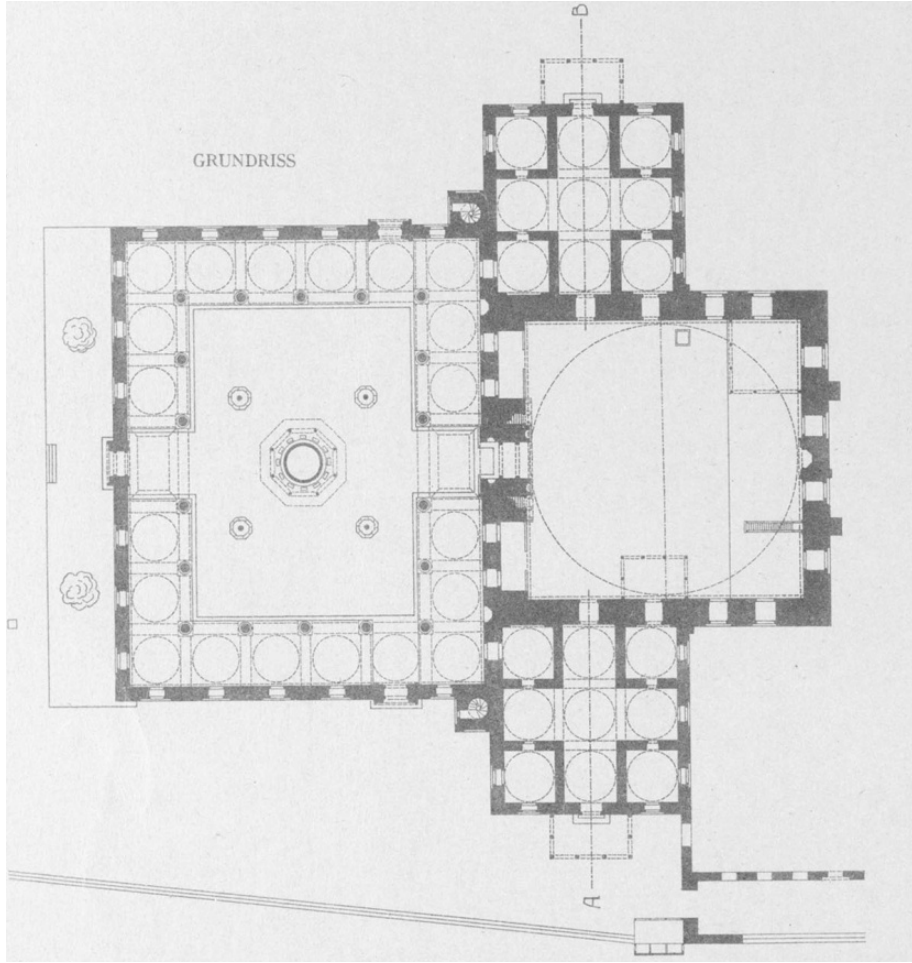
²¹⁰ (TALİ, 2009, s. 100)

²¹¹ (KOÇEL, 1971, s. 10)

²¹² (KOÇEL, 1971, s. 10)

Kurşun kaplı kubbe geniş ve yayvandır. Kubbe içinde süsleme yoktur. Kubbe kasnağının alt yüzeyinde bitkisel motifli kalem işleri bulunur. Ahşap geniş saçak, beyaz zemin üzerine gri renkli ızgaralı ahşap çitalarla süslüdür. Kubbe iki boğumlu bir alemlle sonlanır.

Yapı günümüzde bakımlı olup, abdest almak için kullanılmaktadır. Havuz kısmı boş olup, çanaktan da su akmamaktadır.

Şekil 10. Yavuz Sultan Selim Camii ve Şadırvanı planı²¹³

²¹³ (GURLITT)

Resim 6.46. Yavuz Sultan Selim Camii ve Şadırvanı ²¹⁴

Resim 6.47. Yavuz Sultan Selim Camii Şadırvanı genel görünümü

²¹⁴ (FRERES)

Resim 6.48. Su haznesi, şebeke ve kafes

Resim 6.49. Su çanağı

Resim 6.50. Kafes, askılar, kubbe içi

Resim 6.51. Sütun, sütun başlığı, saçaklar

6.7 Ayasofya Şadırvanı

18. asır Türk mimari eserlerinin güzel bir örneği olan Ayasofya şadırvanını I. Sultan Mahmut 1740' da yaptırmıştır. ²¹⁵

Osmanlı barok çağını, Nuruosmaniye Camii kadar temsil edebilecek olan bir yapıdır. Türk-İslam mimarisinin bir şaheseridir. İstanbul'un en büyük ve güzel şadırvanlarından biridir. Başlıkları mukarnaslı, ince sekiz mermer sütun üzerinde taşınan, geniş açıklıklı sekiz sivri kemerli bir revak üzerine oturtulmuş, kalın kubbeli, kubbesi kurşun örtülü ve enfes bir saçağın altındadır. Yekpare ve zemine tunç bileziklerle bağlanmış olan mermer sütunların başlıkları istalaktitli olup, aralarına takılmış sivri kemerlerin ortalarında mermer kabartma ve altın yaldızlı birer gül motifi vardır. ²¹⁶

Kubbe, içten ahşap bir konstrüksiyon; göbek kısmında da yıldız tezyinatını içerir. Saçak ve tavan tezyinatı yaldızlı çiçek motiflerinden meydana gelmektedir.

Şadırvanın bütünüyle mermer kaplı olan sekiz köşeli mermer revakı, saçak altının, dışa bakan yüzünde, altın yaldızla kabartma olarak Baltacızade Mustafa Paşa'nın celisülüs hattıyla yazdığı bir kuşak yazısı vardır. ²¹⁷

Şadırvan revakının iç kısmında, yani saçağın iç yüzünde ise bir kuşak halinde, Arapça kitabenin karşılığı olarak mermer üzerine, kuşaklar içine kabartma olarak 32 ayrı parça halinde yazılmış 16 beyitlik Türkçe tarih kasidesi bulunmaktadır. ²¹⁸

Şadırvanın saçakları ahşaptır. Saçağın dış tavanı, orta parçalar mavi zemin üzerine altın yaldızlı çubuk kafes, köşeler de altın yaldızdan çiçekli panolarla tezyin edilmiştir. Saçağın revak cephesine birleştiği yerde ve Arapça kitabenin üstünde firdolayı, gül pembe zemin üzerine mavi, sarı ve beyaz çiçekli bir friz vardır.

Kubbenin içi, mavi zemin üzerine altın yaldızlı çubuklarla dilimlere ayrılmış olup göbeğinde altın yaldız ile çiçekli bir kurs pano, bunun ortasında da altın yaldızlı çubuklarla yapılmış altı köşeli bir yaldız vardır. Kubbenin tombak kesme bir alemi bulunmaktadır. Lale şeklindeki bu alemde müsenna ve karşılıklı olarak "Allah, Muhammed" kelimeleri yazılıdır.

²¹⁵ (KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, 1958)

²¹⁶ (AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, & BAŞ, 2005, s. 453)

²¹⁷ (AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, & BAŞ, 2005, s. 454)

²¹⁸ (AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, & BAŞ, 2005, s. 456)

Mermer üzerine tunç şebekeli ortadaki asıl şadırvana ve su havuzuna gelince, üzerinde tunç çubuklardan yapılmış bir kubbe bulunmaktadır ve on altı dilimlidir. Dilimler, kabarık kısmı dışarıya doğru ve yarım sütunlarla ayrılmıştır. Abdest alınacak hazne kısmı mermerden çıkıntılı, 16 dilimlidir. Su haznesi üstü şaheser tunç oyma çiçeklerle tunçtan şebeke halindedir. Eser bütünüyle kuyumcu elinden çıkmış gibi incelik arz eder. Mermer yarım sütunlar ve dilimler, alçak kabartma çiçek motifleri ile süslü olup, her dilimde birer küçük tunç musluk vardır. 1948'de dahi bu musluklardan üç tanesi yerlerinden koparılmış, çalınmış bulunuyordu. Çiçek oymalı tunç şebeke, çok kıymetli bir sanat eseridir. Şekil itibariyle alttaki mermer kısmın bir devamıdır.²¹⁹

Havuzun içerisinde, mermer su lülesi bulunmaktadır. Kademeli şekilde düzenlenen lülenin kaidesi, oldukça yüksek tutulmuştur. Kaide üzerinde, tek çanaklı su lülesinin ağız kısmı oldukça geniştir. Çanağın ağız kısmında, suyun dökülmesi için açılan küçük açıklıklar yer almaktadır.²²⁰

Şebeke alınlığı ile dilimler arasında dar bir frizde hat yazısı bulunup, yazıların üstünde tunçtan lale şeklinde istif edilip çerçevelemiş ve oyulmuş halde "Biz her şeyi sudan yarattık" ayeti (Enbiya, 30) kerimesinin bir kısmının yazılı olduğu alemler vardır. Şebekenin önüne, abdest alanların eşyalarını asmaları için, tunç çubuklardan yapılmış askılar konulmuştur.

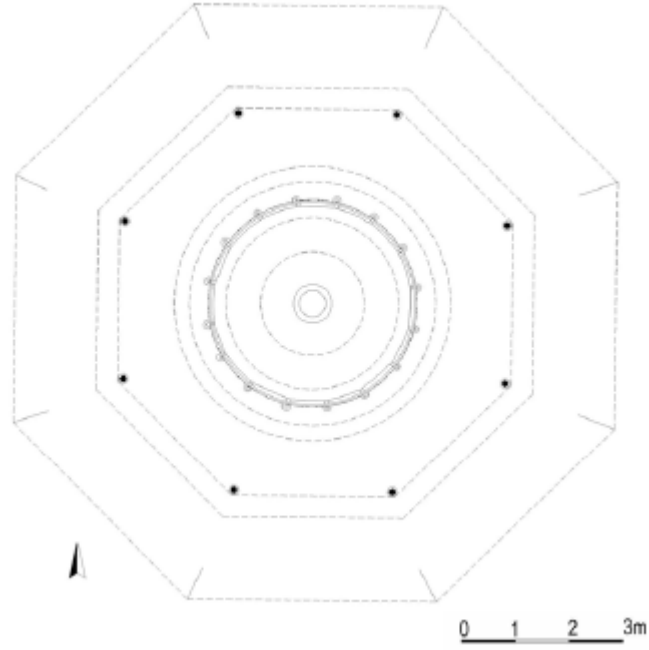
Yapıldığı yıllarda, Türk sanatı Batı'dan alınan barok üslubun tesirlerini göstermeye başlamasına rağmen, şadırvan genel mimarisi ile sütunlu revakı, kemerleri ve yapının bütününe hakim olan çizgileri itibariyle klasik Türk üslubu geleneklerine bağlıdır. Süslemenin bazı motifleri de Türk sanat üslubuna ait olmakla beraber, aralarında barok üsluptan gelen ilhamla yapılmış motifler vardır. Bu şadırvan, başlı başına bir sanat abidesi olarak Osmanlı devri Türk sanatında en büyük ve en ihtişamlı tek şadırvan örneğidir.²²¹

Şadırvan günümüzde oldukça bakımlı olup Ayasofya Müzesi avlusunda yer almaktadır. Havuzdaki çanaktan su akmamakta, yapı kullanılmamaktadır.

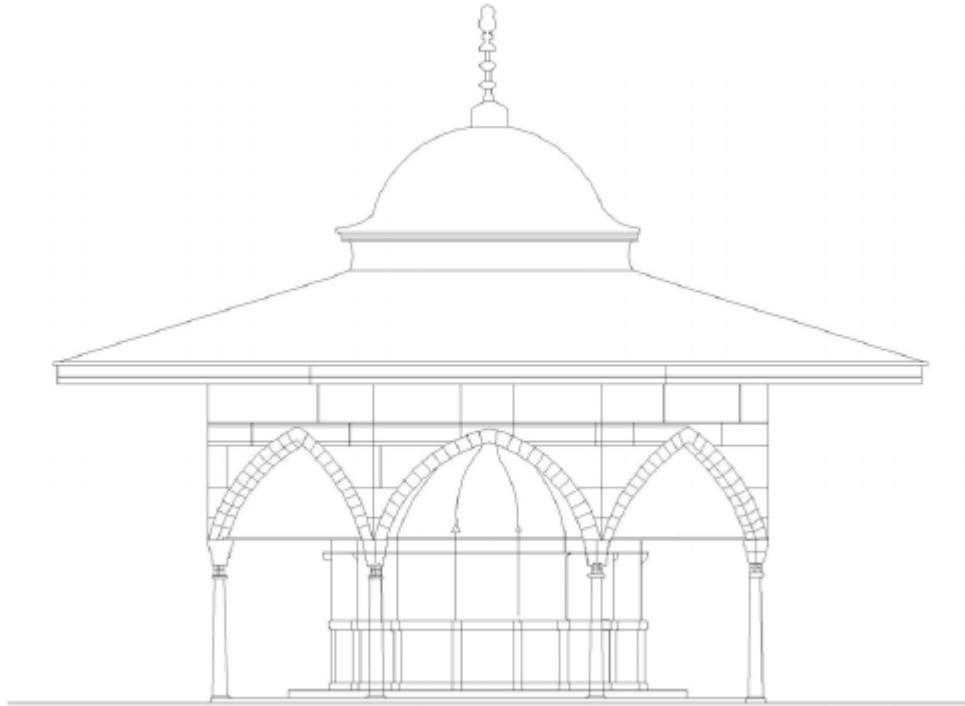
²¹⁹ (AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, & BAŞ, 2005, s. 458)

²²⁰ (TALİ, 2009, s. 208)

²²¹ (AKGÜNDÜZ, ÖZTÜRK, & BAŞ, 2005, s. 459-460)

Şekil 11. Ayasofya Şadırvanı Planı ²²²

Şekil 12. Ayasofya Şadırvan Cephe Çizimi ²²³

²²² (TALİ, 2009, s. 458)

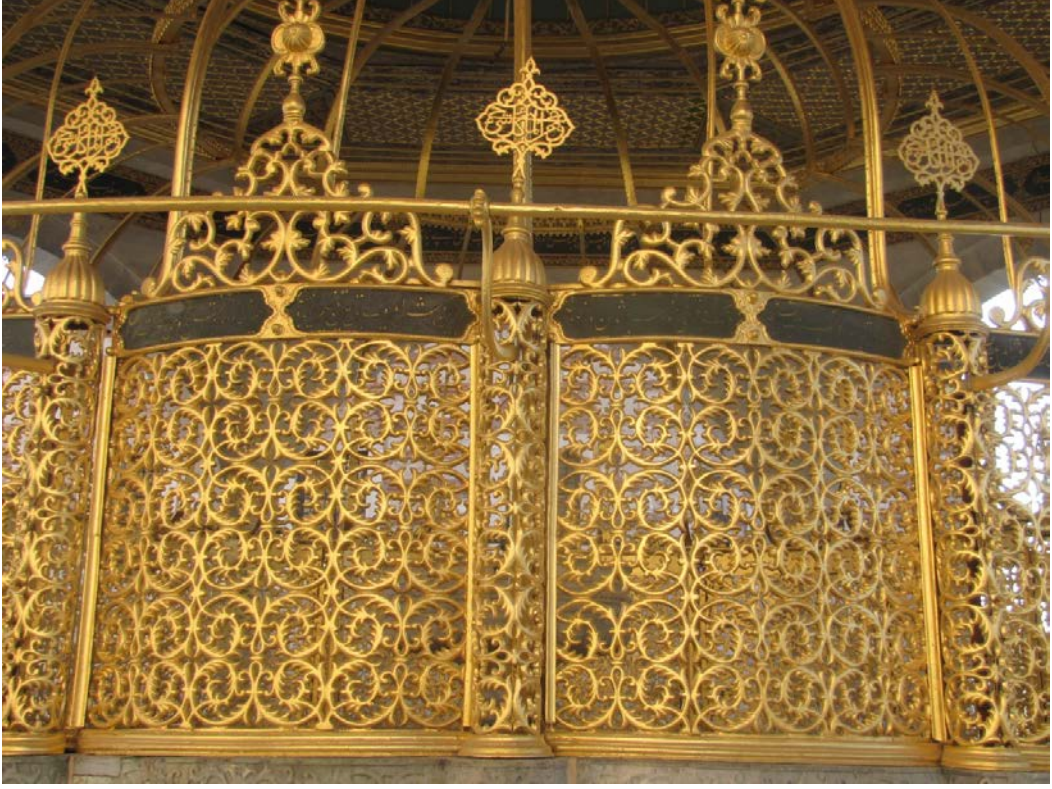
²²³ (TALİ, 2009, s. 458)

Resim 6.52. Ayasofya şadırvanı genel görünümü

Resim 6.53. Şebeke ve kafes

Resim 6.54. Tunç şebeke detayı

Resim 6.55. Musluk ve musluk ayna taşı süslemesi

Resim 6.56. Musluk ve su yalağı

Resim 6.57. Mukarnashlı sütün başlığı ve tunç bilezik

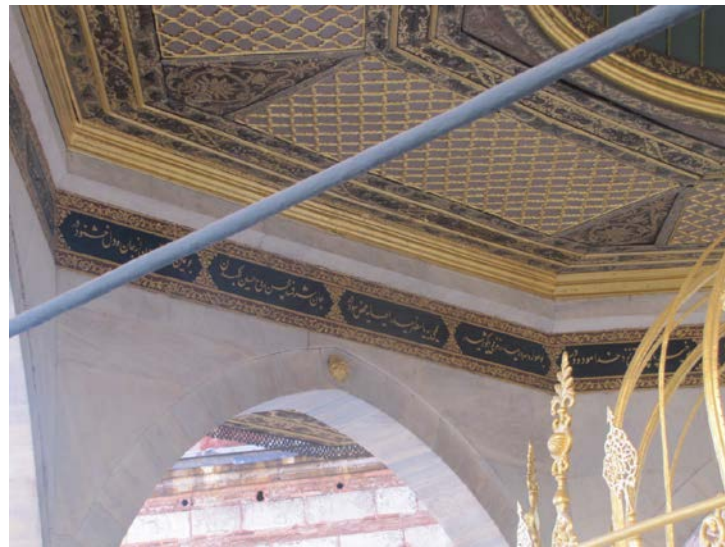
Resim 6.58. Kubbe ve alem

Resim 6.59. Kubbe iç süslemesi

Resim 6.60. Saçak süsleme detayı

Resim 6.61. Kubbe içi kalem işleri ve kuşakta kitabe

6.8 Eminönü Yeni Camii Şadırvanı

İlk mimarı Davut Ağa tarafından 1597 tarihinde başlanmış olup son mimarı Mustafa Ağa tarafından 1663'te bitirilmiştir.²²⁴

Asıl ismi Valide Camii olan bu eser selatin camileri arasında sayılmaktadır. Şadırvanı da aynı şekilde konumlandırılır. Bu şadırvan, mermerin bir plastik halinde kullanılarak bir yüzük taşı gibi işlendiği, lekesiz, şeffaf yüzeylerde sonu gelmeyen bir çalışmadır. Mimari tarzı klasiktir. Bir sanatkarı desenden bıktırarak kadar detay vardır.²²⁵

Kapalı şadırvan tipinin önemli bir temsilcisi olup, su taksim ve havalandırma köşkü olarak inşa ettirilmiştir.²²⁶

Mermer sekizgen şadırvan, avludan iki kademe ile yükseltilmiş bir kaideye oturmuştur. Sekiz adet silindirik mermer sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütun başlıkları mukarnalıdır. Kemer taşları bir beyaz bir renkli taş olmak üzere alacalı dizilmiştir. Kilit taşında bir rozet kabartması bulunur.

İki sütun arası kemer altındaki boşluklar en altta sade mermer bir bölüm, onun üzerinde geometrik desenlerle süslü bronz şebeke kısmından oluşur. Şebeke motifleri bir yerde dairelerin birleşmesiyle oluşan bir form iken, bir diğer boşlukta altıgenlerin birleşmesiyle oluşan bir formdur. Bronz şebekenin üst sınırı hareketli bir hatla bitirilmiştir. Kemer ayna taşı mermerin bitkisel formda işlenmesiyle oluşmuştur.

Havuzun içinde silindirik bir kaideye oturan yüksek, yivli çanak bulunur. Havuzda su bulunmayıp, çanaktan su akmamaktadır. Çanağın onarılmaya ihtiyacı vardır.

Bugün her levhada bir musluk olmasına rağmen önceden bunların bulunmadığı anlaşılmaktadır.²²⁷ Yapıya sonradan eklenen musluk, kurna ve oturma taşları yapıya uymamakta, yapının güzelliğini bozmaktadır. Şadırvanda zarif ve estetik suluk örneklerini görmekteyiz.

Sivri kemerlerin köşe dolgularında, rölyef tarzında işlenmiş kıvrık dallar ve rumilerle oluşturulan süsleme ile köşeler bezenmiştir. Şadırvanın sekiz cephesinde de

²²⁴ (TOKAY, 1951, s. 16)

²²⁵ (TOKAY, 1951, s. 15-16)

²²⁶ (TALİ, 2009, s. 180)

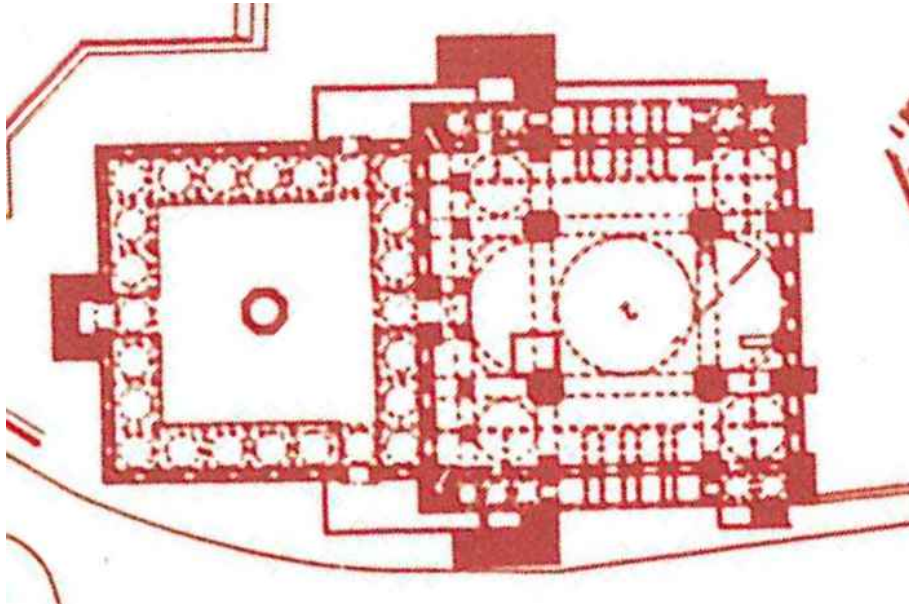
²²⁷ (KOÇEL, 1971, s. 26)

aynı şekilde değerlendirilen bu süsleme kuşağından sonra tüm cephe oldukça plastik ve itina ile işlenmiş üç sıra sarkıtlı mukarnaslı bir kuşakla hareketlendirilmiştir. Cephede, mukarnaslı kuşaktan sonra, prizmatik üçgenlerden meydana gelen ince bir bordür yer almaktadır. Bu kuşağın da üzerinde, dalgalı bir saçak havası veren, plastik olarak palmet ve lotuslardan oluşan bir frizle, cephe süslemeleri tamamlanmıştır. Bu kuşaktaki palmet ve lotusların iç kısmı da bitkisel ve stilize motiflerle doldurulmuştur.²²⁸

Şadırvanın üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin üç boğumlu ve palmet motifi ile sonlanan bir alemi vardır.

Şadırvan abdest alma maksadıyla yapılmamış olup; günümüzde abdest almak üzere kullanılmaktadır. Suyun sesi ve görüntüsünden yararlanılamamaktadır. İnsanların su içme ihtiyacını gidermek için yapılan suluklar da işlevini yitirmiştir.

Caminin batı dış avlu duvarı üzerinde, sıra ile devam eden sıra musluklar, on beş panodan oluşmaktadır. Sıra musluklar, süsleme olarak sade bir düzenlemeye sahiptir. Panolar iç kısımda ince, dışta ise daha kalın kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Bu silmelerin dışında herhangi bir hareketlilik yoktur.²²⁹

Şekil 13. Eminönü Yeni Cami Planı (Goodwin)²³⁰

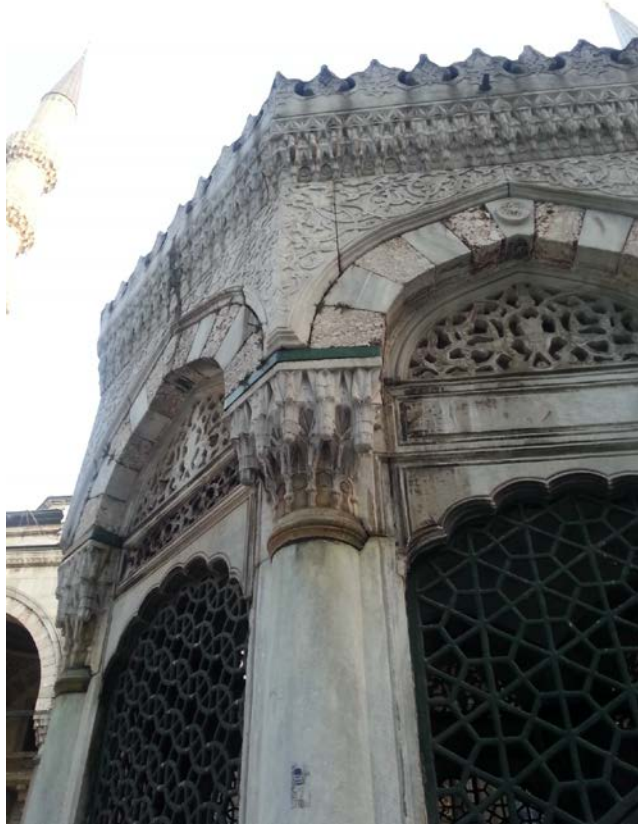
²²⁸ (TALİ, 2009, s. 181)

²²⁹ (TALİ, 2009, s. 262)

²³⁰ (ASLANAPA, Osmanlı Devri Mimarisi, 2004, s. 410)

Resim 6.62. Şadırvan genel görünüm

Resim 6.63. Mukarnashlı sütun başlığı ve mermer işçiliği

Resim 6.64. Su çanağı

Resim 6.65. Şebeke detayı

Resim 6.66 Suluk

Resim 6.67. Sıra abdest muslukları genel görünümü

Resim 6.68. Musluk ayna taşları ve oturak taşları

6.9 Sultan Ahmed Camii Şadırvanı

Sultan Ahmed Meydanı'nda, Sultan Ahmed Camii'nin iç avlusunda bulunur. Sultan I. Ahmed tarafından 1617 yılında yaptırılmıştır. Mimarı Mimar Sedefkar Mehmed Ağa'dır.²³¹

Bu tesis, abdest alınan şadırvanlardan olmayıp, camiye gelen suyu havalandıran bir su köşkü veya kapalı şadırvan tipini temsil eden bir yapıdır.²³² Sultan Ahmed Camii şadırvanı, Sultanahmed suyollarından beslenmekte idi.²³³

Mermer şadırvan avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Altıgen planlıdır. Altı adet, silindirik mermer sütunu vardır. Sütun başlıkları mukarnalıdır. Sütunlar, başlıkların altından ve kaideye oturan kısımda yuvarlak bileziklere sahiptir.

Sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütunlar arasındaki boşluk alta mermer, üzerinde bronz şebekelerle doldurulmuştur. Mermer bölüm; ortadaki kısım daha genişçe olmak üzere dikine üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki dikdörtgen çerçeve Bursa kemer formudur. Yanlardaki diğer iki çerçevede sivri kaş kemer formu görülür. Mermer bölümün üzerindeki, orijinal olmadığı bilinen²³⁴ şebeke, altıgen formların dik ve yan çizgilerle birleşmesiyle meydana gelmiştir. Şebeke hizasından kemere kadar olan kısım boştur.

Havuzun içinde kalın silindirik kaideye oturan geniş çanak bulunur. Çanağın ağız kısmı enine iki sıra yivlidir ve palmet motifleriyle süslenmiştir. Çanağın dört tarafında suyun akması için yapılan küçük borular vardır.

Kemerler ve bunların aralarındaki köşe dolguları bitkisel motiflerle süslüdür. Desenler alçak rölyef olarak işlenmiştir. Kemer yüzeylerinde palmet motifleri hakimdir. Palmetlerin ortalarından çıkan rumi ve kıvrık dallar hem palmetleri birbirine bağlamakta hem de dört bir yandan çevrelemektedir. Kemerlerin arasında kalan üçgen boşluklarda ise üçgenin alt köşesinden çıkan bir sap üzerinde gelişen karanfil, gül, nar çiçeği ve hançer yaprakları bütün yüzeyi kaplamaktadır.²³⁵

Bezemenin yoğun olduğu bu kısımdan sonra şadırvanın üst kısmında dışa doğru eğimli, parçalı, sade bir kuşak; bunun da üzerinde palmet ve rumi motifli bir alınlık yer alır.

²³¹ (ÖNGE, 1997, s. 92)

²³² (ÖNGE, 1997, s. 94)

²³³ (TALİ, 2009, s. 171)

²³⁴ (TALİ, 2009, s. 171)

²³⁵ (KOÇEL, 1971, s. 25)

Şadırvanın üzeri orijinalinde, pandantiflere oturan kagir bir kubbe ile örtülü iken, bu kubbe yıkılmıştır. 1856 yıllarında şadırvanın üst örtüsü ahşap çatılı ve farklı bir görüntüye sahiptir. Bugünkü örtünün, hangi tarihte yapıldığı kesin olarak tespit edilememiştir. Üstü, alçak altıgen bir külahla örtülü olan şadırvan, günümüzde yine basık ahşap bir kubbe ile kapatılmıştır. Saçağı olmayan bu kubbe, dıştan kurşunla kaplanmıştır.²³⁶

Kubbenin içi beyaz renklidir. Göbekte bir madalyon vardır. Madalyon, kırmızı ve beyaz renkli içte bitkisel motifli, dış sınırlarında palmet motifleriyle süslüdür. Kubbe eteğini içte palmet motifli bir kuşak dolandır.

Şadırvanda abdest musluğu yer almaz. Klasik abdest şadırvanlarına benzer tarzda inşa edilen şadırvan, aslında bu amaçla değil de, cemaatin su içmesi için yaptırılmış, her tarafı kafesli fıskiyesinden güzel suların aktığı bir örnek idi.²³⁷

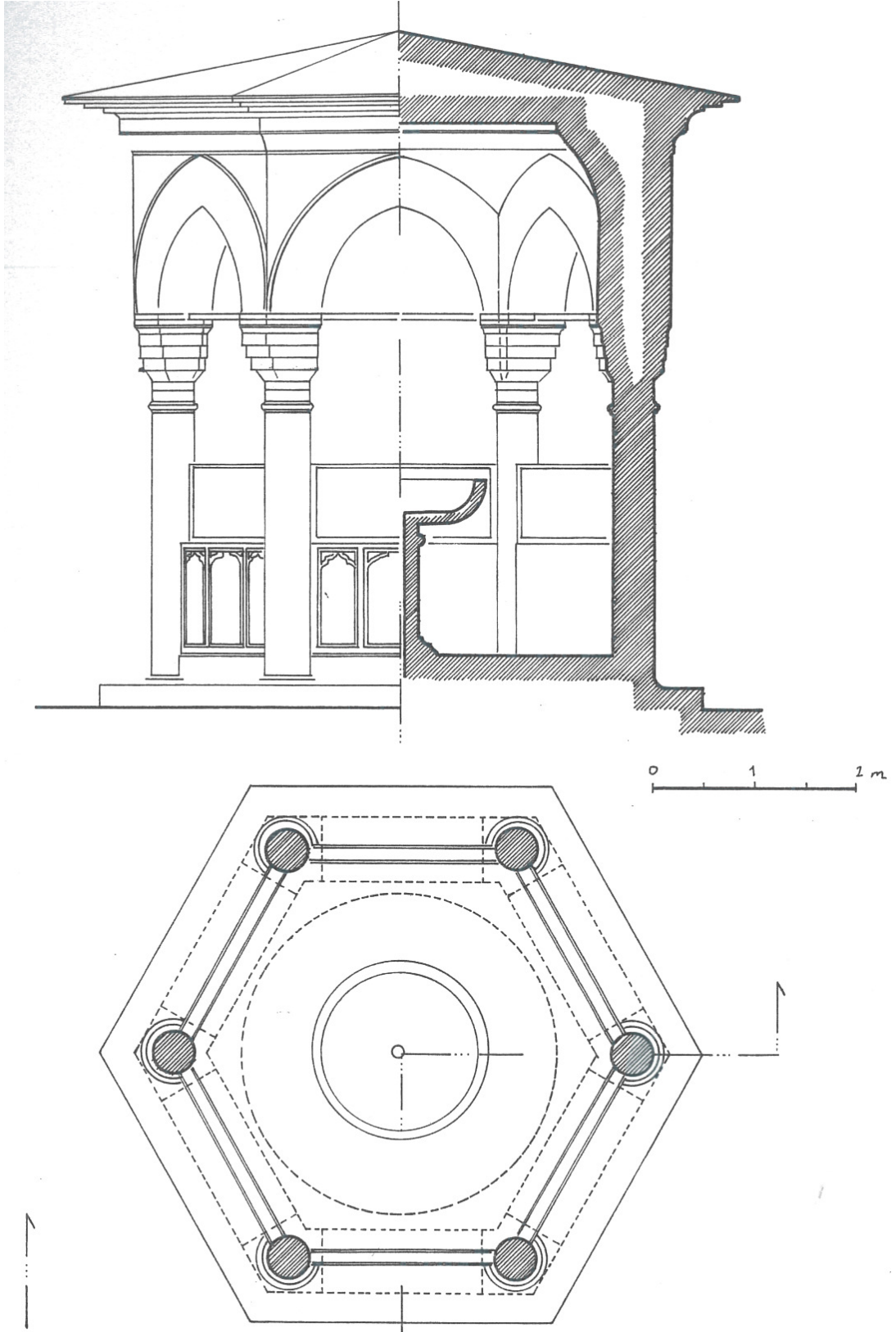
Sultan Ahmed şadırvanı abdest almak için yapılmadığı gibi günümüzde de abdest almak için kullanılmaz. Mevcut durumu; havuzu boş olup, çanaktan da su akmamaktadır.

Caminin dış avlu duvarı üzerinde, sıra ile devam eden musluklar on beş panodan oluşmaktadır. Sıra musluklar, süsleme olarak sade olup revaktaki baklava başlıklar dışında, başka süsleme unsuru yoktur. Mermer panolar, sadedir.²³⁸

²³⁶ (TALİ, 2009, s. 172)

²³⁷ (TALİ, 2009, s. 173)

²³⁸ (TALİ, 2009, s. 261)

Lev. 47 - İstanbul, Sultan Ahmed Camii Şadırvanı, plan ve kesiti

Şekil 14. Sultan Ahmed Camii Şadırvanı Plan ve Kesiti ²³⁹

²³⁹ (ÖNGE, 1997)

Resim 6.69. Sultan Ahmet Camii ve şadırvanı

Resim 6.70. Mermer su haznesi ve şebeke

Resim 6.71. Su çanağı

Resim 6.72. Sütunlar ve kemerler

Resim 6.73. Mukarnashlı sütun başlığı

Resim 6.74. Kubbe içinde kalem işi süsleme

Resim 6.75. Friz detayı

Resim 6.76. Sıra abdest muslukları

Resim 6.77. Musluklar ve oturak taşları

Resim 6.78. Sütun başlığı

6.10 Arap Camii Şadırvanı

İstanbul'un fethi için buraya gelen İslam ordusu komutanı Mesleme bin Abdülmelik Galata civarını ele geçirmiş ve burada 717 yılında bir cami yaptırmıştır.

İslam ordusu çeşitli sebeplerden dolayı buralardan çekilince Bizanslılar Galata civarını yeniden ele geçirdiler ve Mesleme bin Abdülmelik'in yaptırdığı camiyi yıkararak bulunduğu yere büyük bir kilise yaptırdılar. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethinden sonra bu kilise camiye çevrildi. Bugün de Arap Camii olarak bilinmektedir.²⁴⁰

Bina, 1734 yılında I. Mahmut'un annesi Saliha Sultan tarafından esaslı bir şekilde tamir edilmiş, genişletilmiş, bir şadırvan yaptırılmıştır. 1808 tarihinde bir yangın geçiren cami derhal tamir edilmiş, 1868'de II.Mahmut'un kızı Adile Sultan tarafından bugünkü şadırvan yaptırılmıştır.²⁴¹

Sekizgen şadırvan avludan üç kademe yüksektedir. Sferik²⁴² kaideleri ve sütun başlıklarında barok devri özellikleri görülen 8 adet sütunu vardır. Sütunlar, geniş ve dış kısmında altın yaldızlı kitabesi olan bir kasnağa oturur. Kasnak iç yüzü sade olup, kasnağın alt ve üstünden silmeler geçer.

Şadırvanın sekizgen havuzu mermerdendir. Havuzun alt kısmı dışarı doğru çıkıntılı, düz, sadedir. Bu kısmın üzeri, musluğun bulunduğu geniş, süslü yüzeylerden oluşur. Musluk çevresi, köşeleri kıvrımlı dikdörtgen çerçevelidir. Çerçevenin içinde kıvrımlı bitkisel motifli kabartmalar bulunur.

Bir musluk dışında her musluğun karşısında yüksek oturma taşları bulunur. Çokgen derin yalak, karşısında oturak taşı olmayan musluğun olduğu bölümde kesilir. Mermer havuzun üst kısmından pahlı bir silme geçer. Havuzun üzeri piramidal bir camla kaplıdır.

Kubbe ve saçak ahşap olup, üzeri kurşun kaplıdır. Kubbenin üzeri hilal şekli ile sonlanan üç boğumlu bir alemler bulunur.

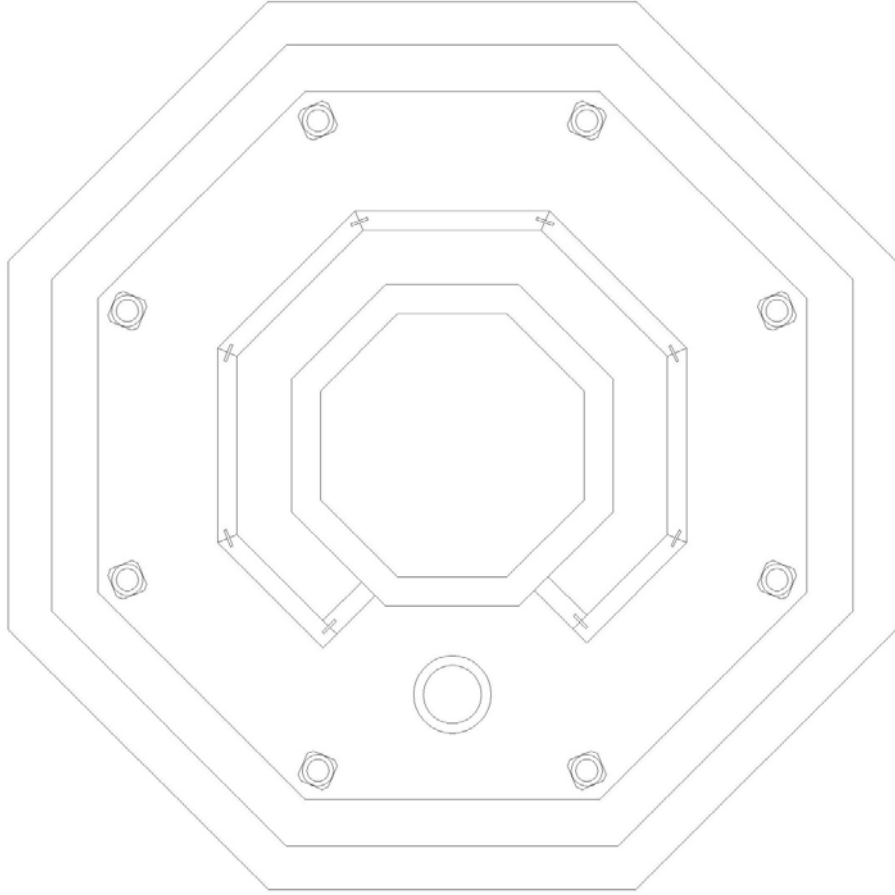
²⁴⁰ (DÖNMEZ, 2008, s. 153)

²⁴¹ (KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, 1958)

²⁴² (TALİ, 2009, s. 232)

Arap Cami şadırvanı süsleme olarak, yapıldığı dönemin üslup özelliklerine sahiptir. Şadırvanın revaktaki mermer sütunların kaide ve başlıkları barok süslemelidir.²⁴³

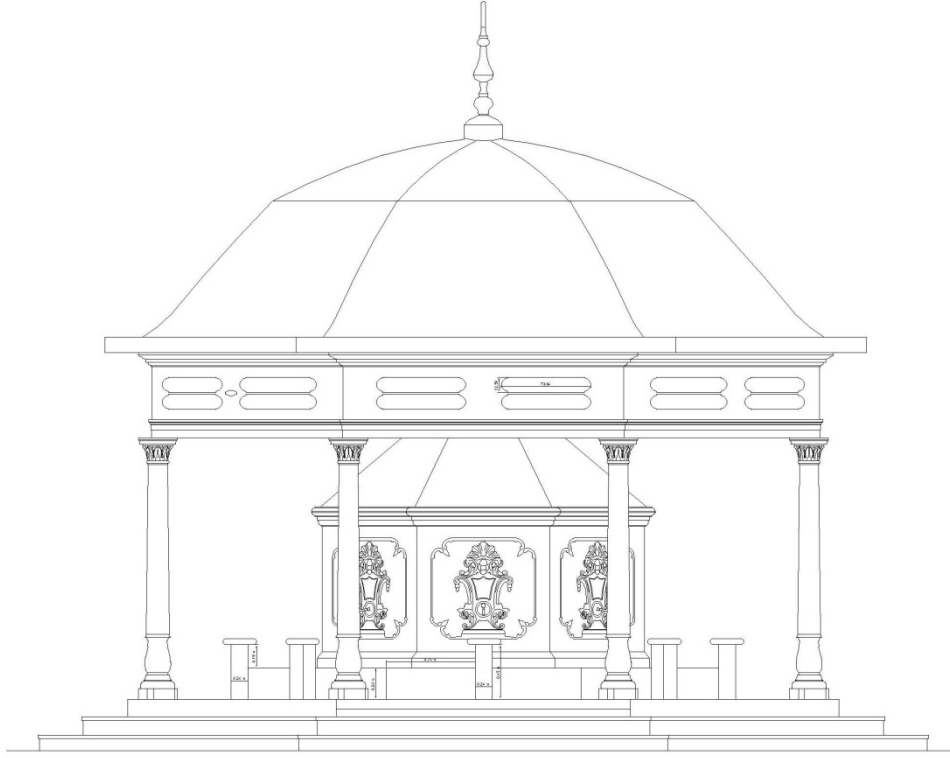
Şadırvan günümüzde bakımlı olup abdest almak için kullanılmaktadır.

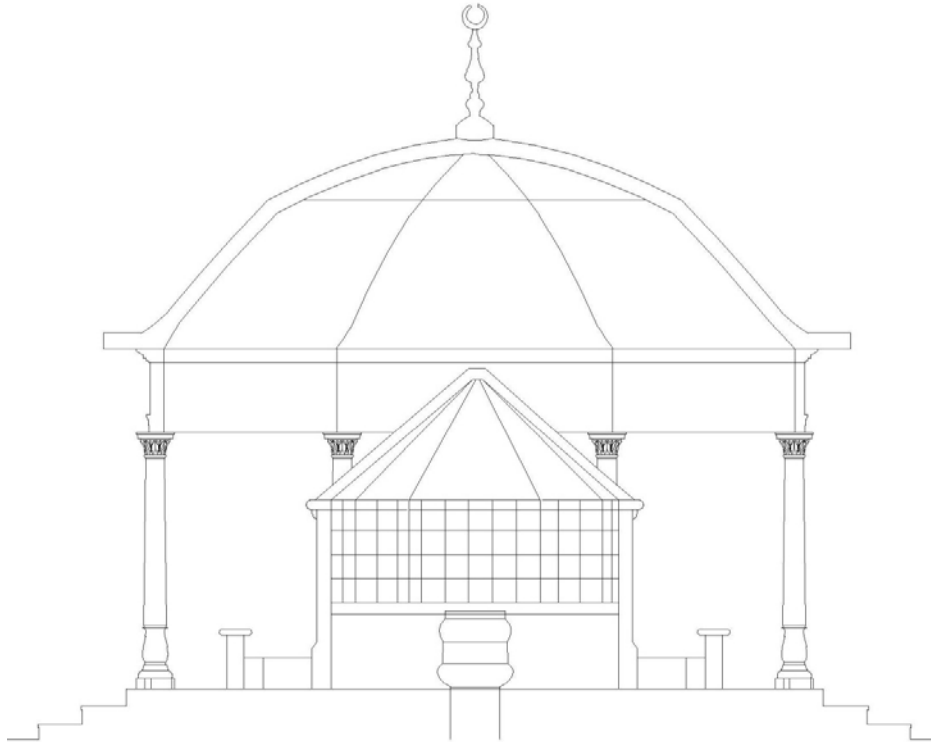
Şekil 15. Arap Camii Şadırvan Planı²⁴⁴

²⁴³ (TALİ, 2009, s. 232-233)

²⁴⁴ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Şekil 16. Arap Camii şadırvanı cephe çizimi²⁴⁵

Şekil 17. Arap Camii şadırvanı kesit²⁴⁶

²⁴⁵ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

²⁴⁶ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Resim 6.79. Şadırvan genel görünümü

Resim 6.80. Su haznesi ve üzerindeki cam külah

Resim 6.81. Musluk ayna taşı süslemesi

Resim 6.82. Sütun başlığı

Resim 6.83. Kasnakta kitabeler

Resim 6.84. Kubbe içi

6.11 Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı

Cedid (Yeni) Valide Camii'nin iç avlusunda bulunmaktadır. Sekizgen planlıdır. Mermer taştan yapılmıştır. Üzeri kurşunla kaplıdır. Sekiz şebekesi olup, şebekeleri tunçtandır.²⁴⁷

Cami, III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan tarafından 1710'da yaptırılmıştır. Şadırvanın ise camiden daha sonra inşa ettirilmiş olduğu, üzerinde Şair Taib'in on altı mısralık, tarih kitabesinden anlaşılmaktadır. Bu kitabeğe göre şadırvan, 1722'de inşa ettirilmiştir.²⁴⁸

Mimarı, Mimar Bekir'in subaşılığı sırasında, Kayserili Mimar Mehmed Ağa'dır.

Yeni Valide Camii Şadırvanı, Süleymaniye Camii şadırvanı gibi suyun havalandırılması ve depolanması için yapılmış olan su köşkü veya kapalı şadırvan tipine örnek teşkil eder.²⁴⁹

Sekizgen planlı mermer şadırvan avludan bir kademe yükseltilmiştir. 8 adet mermer silindirik sütunu vardır. Sütunlar, mukarnas başlıklı olup sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Bu kemerlerin kilit taşında bir rozet bulunur. Rozette 'Mührü Süleyman' yazılıdır.²⁵⁰

Kemerlerin altındaki boşluklar altta düz, sade mermer levhalarla doldurulmuştur. Bu bölümün üzerindeki musluklar ve karşılarındaki oturma taşları yapıya sonradan eklenmiştir.²⁵¹ Mermer levhalarda su seviyesini kontrol etmeye yarayan suluklar bulunur. Sulukların altında, tersine çevrilmiş lale motifi rölyef olarak işlenmiştir.²⁵²

Mermer panellerin üzerindeki boşluklar camla kaplıdır. Camın üzeri, bir bölüm haricinde bronz şebeke ile örtülüdür. Şebeke girift bitkisel motiflidir ve sonradan yapıya uygun olmayan askılar eklenmiştir. Bronz şebekenin üzerinde, bir palmetten çıkan dallardan oluşan bitkisel motifli mermer şebeke bulunur.

²⁴⁷ (DÖNMEZ, 2008, s. 164)

²⁴⁸ (TALİ, 2009, s. 190)

²⁴⁹ (ÖNGE, 1997, s. 34)

²⁵⁰ (KOÇEL, 1971, s. 28)

²⁵¹ (TALİ, 2009, s. 192)

²⁵² (KOÇEL, 1971, s. 28)

Havuz içerisinde bir çanak olduğu görülmekte; fakat şebeke ve cam kaplamadan dolayı çanak detayı ve kubbe içi görülememektedir.

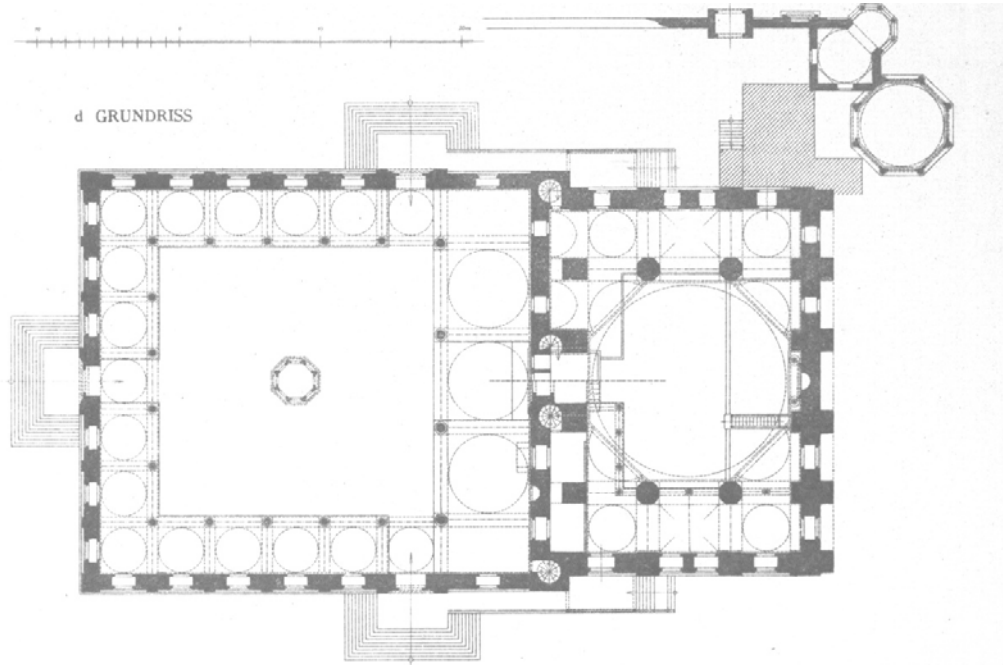
Kemer üzerinde oluşan üçgen yüzeylerde dal ve çiçek rölyefleri görülür. Bu bölümün hemen üzerinde yeşil zemine altın rengi yazıyla Şair Taib 'in²⁵³ tarih kitabesi dolanır. Kitabenin üzerinde iki sıra mukarnaslı bir friz bulunur. Şadırvan, yan yana oyma halinde ters lale motifleri ve etrafında kabartma bitkisel desenlerle bezenmiş bir taç kısımla sonlanır.

Şadırvanın kurşun kaplı bir kubbesi, en üstte hilal ile sonlanan üç boğumlu bir alemi vardır.

Yeni Valide Cami şadırvanı, dekoratif olarak çok yoğun ve özellikli bir bezeme programına sahip olup şadırvan mermer işçiliği ile önemli bir örnektir.²⁵⁴

Abdest alma amacıyla yapılmamış olan şadırvan, günümüzde abdest almak için kullanılmaktadır. Ayrıca şadırvanda suyun estetik özelliğinden yararlanılamamaktadır.

Yapı, yapının orijinal yapısına uygun olmayan kısımlarından arındırılmalıdır. Sonradan eklenen musluk, yalak, oturma taşları, cam kaplamalar kaldırılmalı, yapının bakımı yapılarak özgün durumuna getirilmelidir.

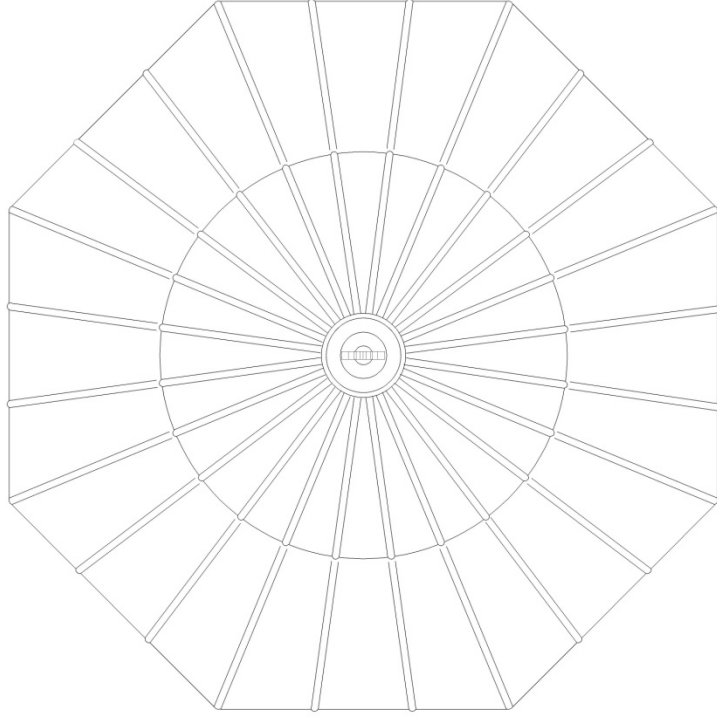

Şekil 18. Üsküdar Yeni Valide Camii ve Şadırvanı planı²⁵⁵

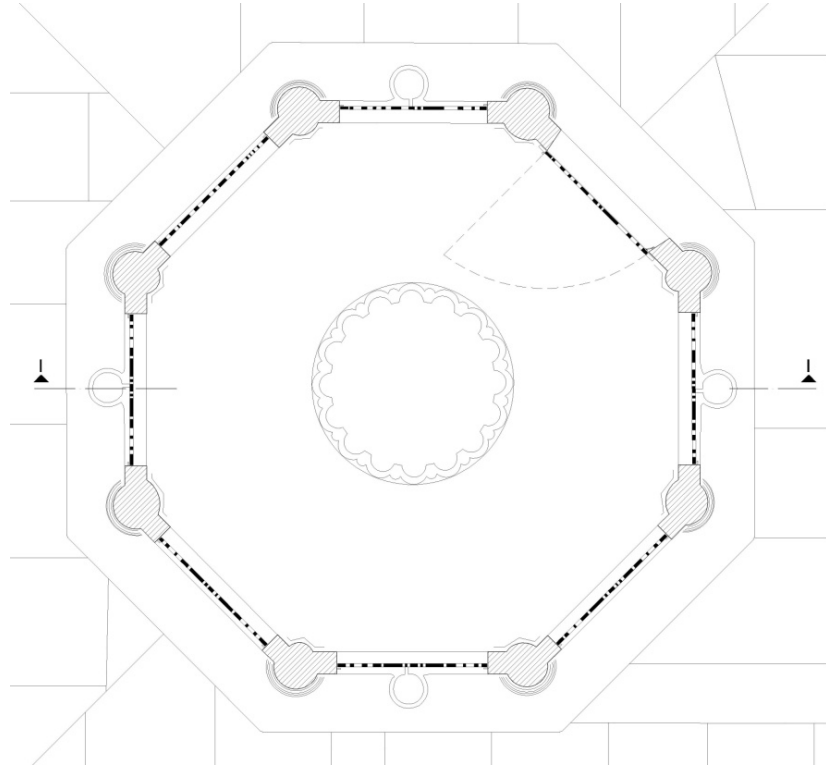
²⁵³ (KOÇEL, 1971, s. 29)

²⁵⁴ (TALİ, 2009, s. 194)

²⁵⁵ (GURLITT)

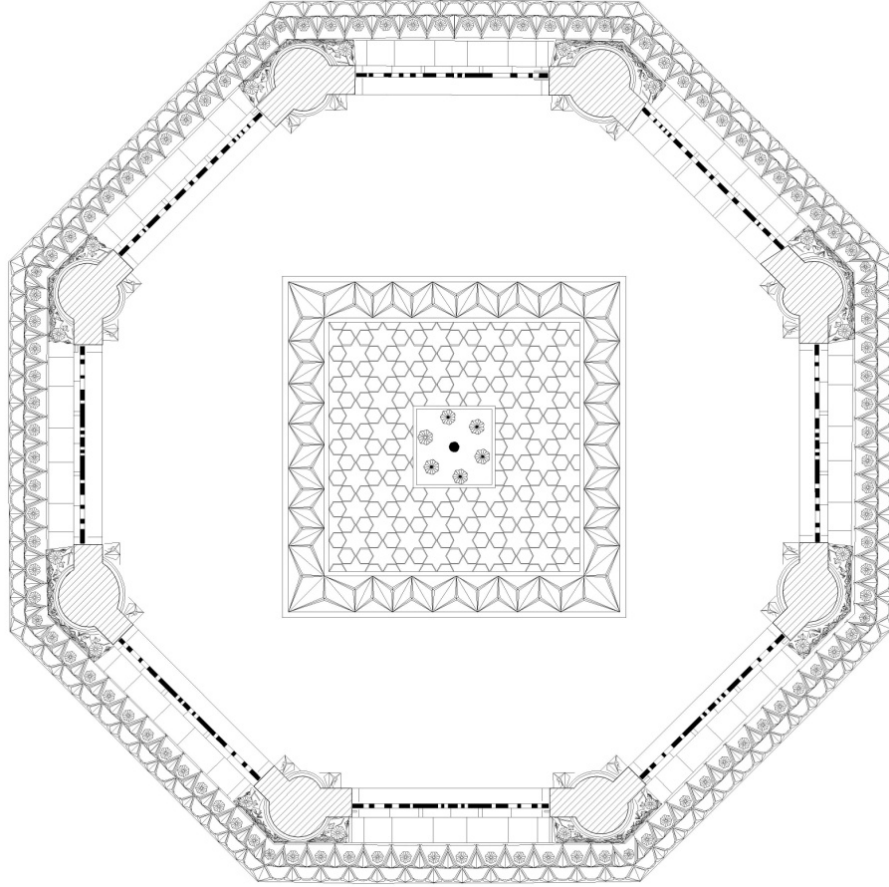
Şekil 19. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Çatı Planı ²⁵⁶

Şekil 20. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı + 1.55 Kotu Planı ²⁵⁷

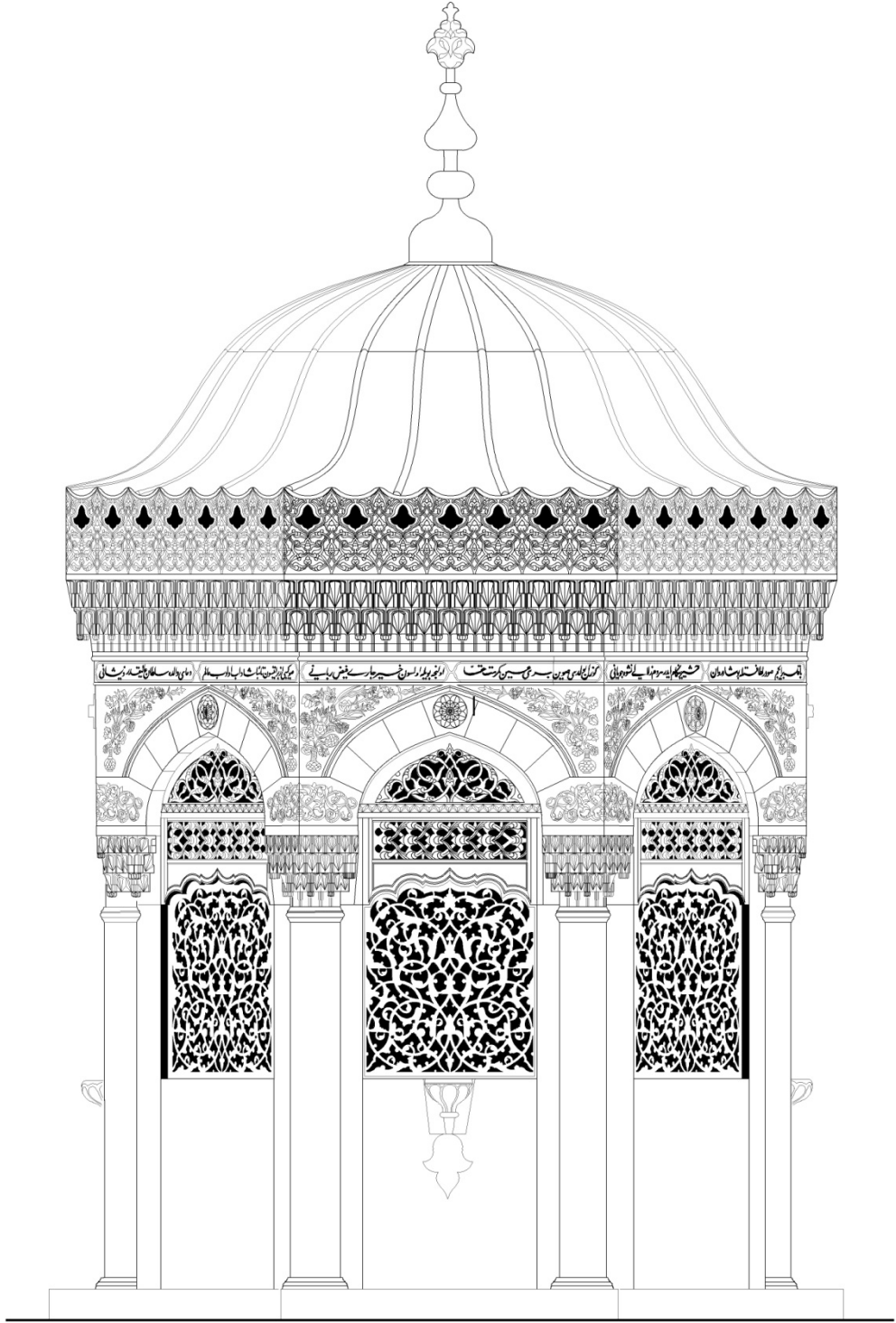
²⁵⁶ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

²⁵⁷ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

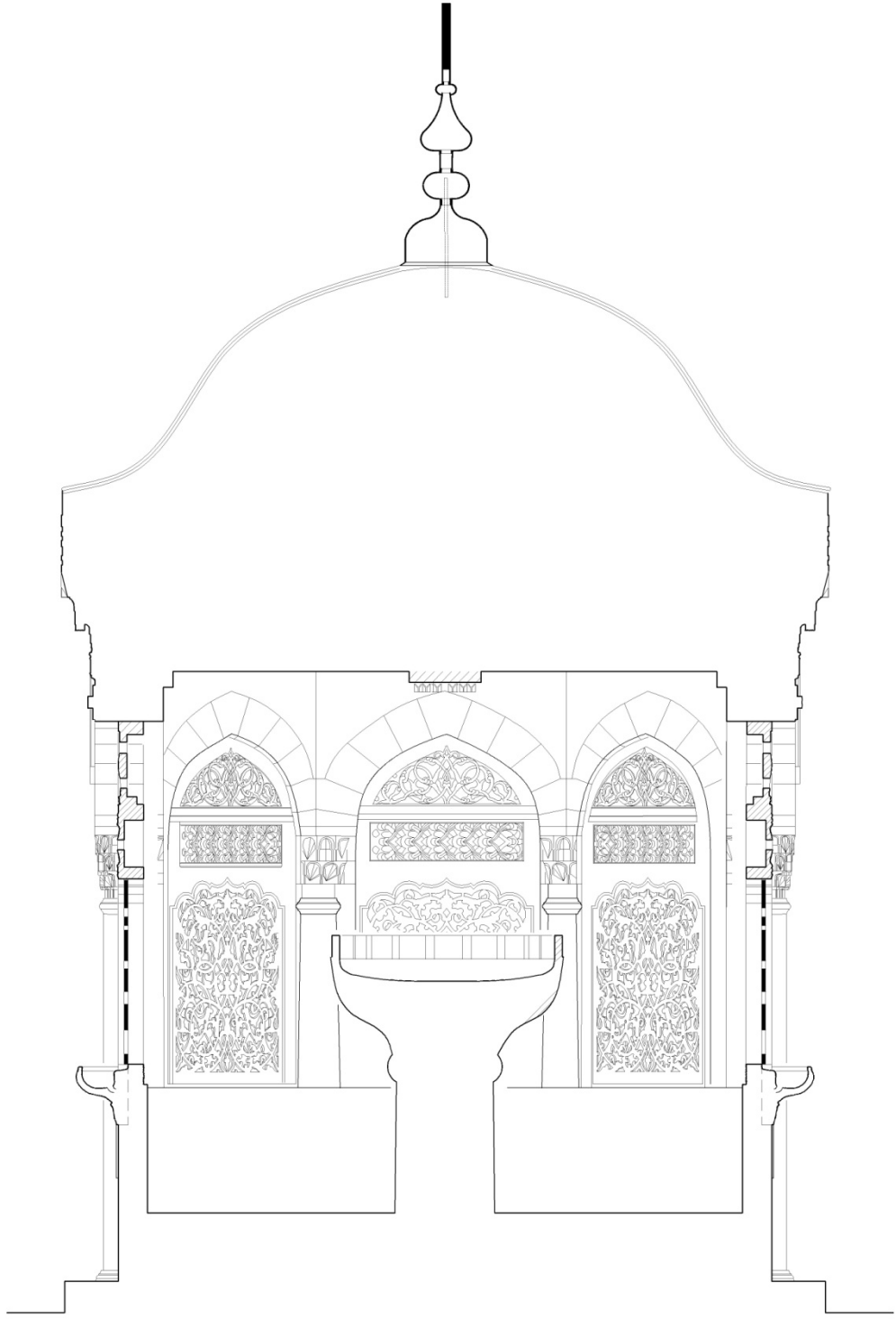
Şekil 21. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Tavan Planı²⁵⁸

²⁵⁸ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Şekil 22. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Güneydoğu Cephesi ²⁵⁹

²⁵⁹ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Şekil 23. Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırvanı Kesiti²⁶⁰

²⁶⁰ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Resim 6.85. Şadırvan genel görünümü

Resim 6.86. Şebeke detayı

Resim 6.87. Suluk

Resim 6.88. Çeşme, yalak ve oturak taşı

Resim 6.89. Mukarnashlı sütün başlığı

Resim 6.90. Kubbe ve alem

Resim 6.91. Sıra abdest musluklarının konumu

Resim 6.92. Sıra abdest muslukları genel görünümü

Resim 6.93. Musluk, ayna taşı, profiller ve oturak taşları

6.12 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı

Caminin kapı kitabesine göre, Kanuni Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından 1547' de yaptırılmıştır.²⁶¹

Mimar Sinan'ın eseridir. Çok enteresan ve güzel olan şadırvanın, saçakları ve sakfının, caminin son cemaat yerine bağlanması dikkatleri çeker.²⁶²

Sinan, Üsküdar İskele Camii'nde avlu ögesini kullanmamıştır. Son cemaat yerinden itibaren avlunun bir kısmı meyilli bir çatı ile örtülmüş ve bu çatının orta kısmı şadırvana doğru uzatılarak, şadırvanda ters T şeklini alan çatının altına sokulmuştur. Ancak bu saçak altına alınan kısmın etrafı açıktır. Bir taraftan, caminin ön kısmının deniz tarafına verilmesi ile şadırvana yürüyen bir kimsenin denize doğru ilerlemesi ve şadırvanda abdest alırken Boğaz'ı seyredebilmesi temin edilmiştir.²⁶³

Şadırvanın havuzu, çokgen planlı ve kesme taş malzemedden yapılmış mermerle kaplanmıştır. Orijinal havuz, 60 cm.'lik genişliğe sahip ve yirmi adet panodan oluşmaktadır.²⁶⁴ Her panoda bir musluk ve karşısında bir oturak taşı bulunur. Musluk ayna taşları, uzun dikdörtgen çerçevelidir. Çerçevenin içinde kaş kemer işlenmiştir. Musluklar madeni bir plaka üzerine monte edilmiştir.

Restorasyon çalışmaları sebebiyle havuzun içi görülememiş olup, havuzun içerisinde rokoko çizgileri bulunan bir göbek kısmının olduğu bu göbeğin de çift çanaklı olduğu belirtilmektedir.²⁶⁵

Panoların üzerinde mermer bir şebeke bulunur. Şebeke her levhanın üzerine gelen dikdörtgen parçalardan oluşur. Parçalar çerçeve profilli ve içi geometrik desenli süslemeleriyle ön plana çıkar. Şebekenin sadece bir parçası farklı bir süslemeye sahiptir. Önceden suluğun bulunduğu²⁶⁶ bu kısım; üstte yivli istiridye motifiyle, altta dairesel bir formla süslenmiştir. Mermer şebekenin üzeri lotus palmet motifli bir frizle sonlanmıştır.

²⁶¹ (ÖZ, 1964, s. 43)

²⁶² (TOKAY, 1951, s. 20)

²⁶³ (TURANİ, 2007, s. 413)

²⁶⁴ (TALİ, 2009, s. 109)

²⁶⁵ (TALİ, 2009, s. 110)

²⁶⁶ (TALİ, 2009, s. 109)

Havuzun üzeri yukarıya doğru daralan ve tepe noktasında birleşen tel kafeslidir. Bu kafesin araları turkuaz renkli eğrisel bir saca kapatılmıştır. Tel kafes bir alemle sonlanır. Alem üç boğumlu olup, ucunda hilal vardır.

Yapının saçağını, caminin son cemaat yerinden öne doğru çıkan kısmı oluşturur. Kıрма çatılı ahşap örtü; içte ahşap çıtalarla süslenmiş olup, dışı kurşunla kaplanmıştır. Şadırvanın etrafında 5 adet mermer silindirik sütunlar bulunur. Bu sütunların başlıkları baklavalıdır. Başlık altında ve kaide üstünde bronz bilezikleri bulunur. Sütunlar sivri kemerlerle birbirine bağlanır. Kemerler ahşap çatıya kadar uzanır.

Günümüzde abdest almak üzere kullanılmakta olan şadırvanın restorasyon çalışması henüz tamamlanmış olup, yapı yine abdest almak için kullanılacaktır.

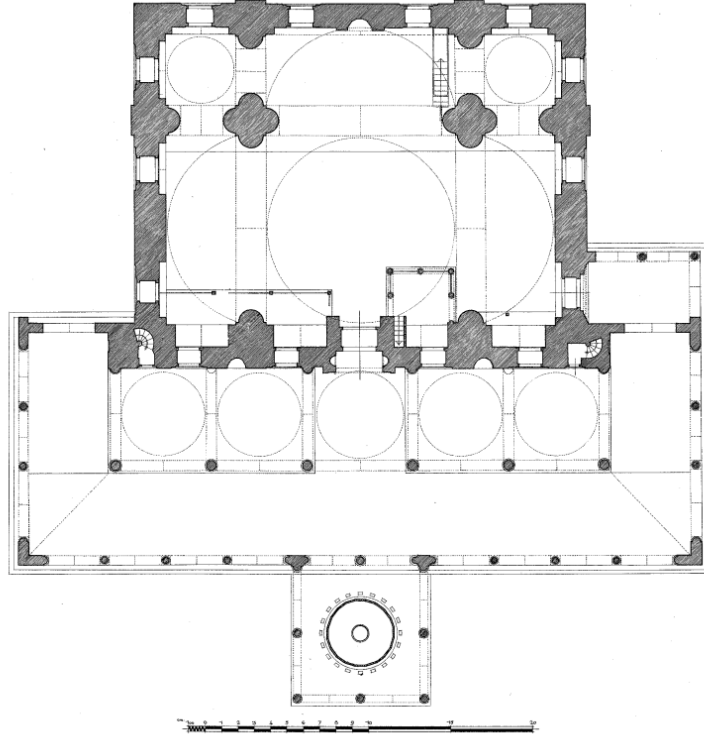
Yapının aksında, saçağın, kıpırdayarak uzayıp giden büyük su sathına, denize doğru ilerleyen bölümünün altındaki şadırvan, hayatın vazgeçilmez unsuru tatlı suyu yücelten bir yapıdadır. Şadırvan ve şehrin iki yakasını hem ayıran, hem de birbirine bağlayan denizin birlikteliği; iki farklı suyu, benzerlik ve karşıtlıklarıyla tanıma imkanı verir. Bu düzenleme, Sinan'ın yalnız yapıları değil, yapılardan dünyaya nasıl bakılması gerektiğini; mimariyi, biçim ifadelerini ve ifade farklılıklarını dünyayı güzelleştirmek için bilinçle kullandığını göstermektedir.²⁶⁷

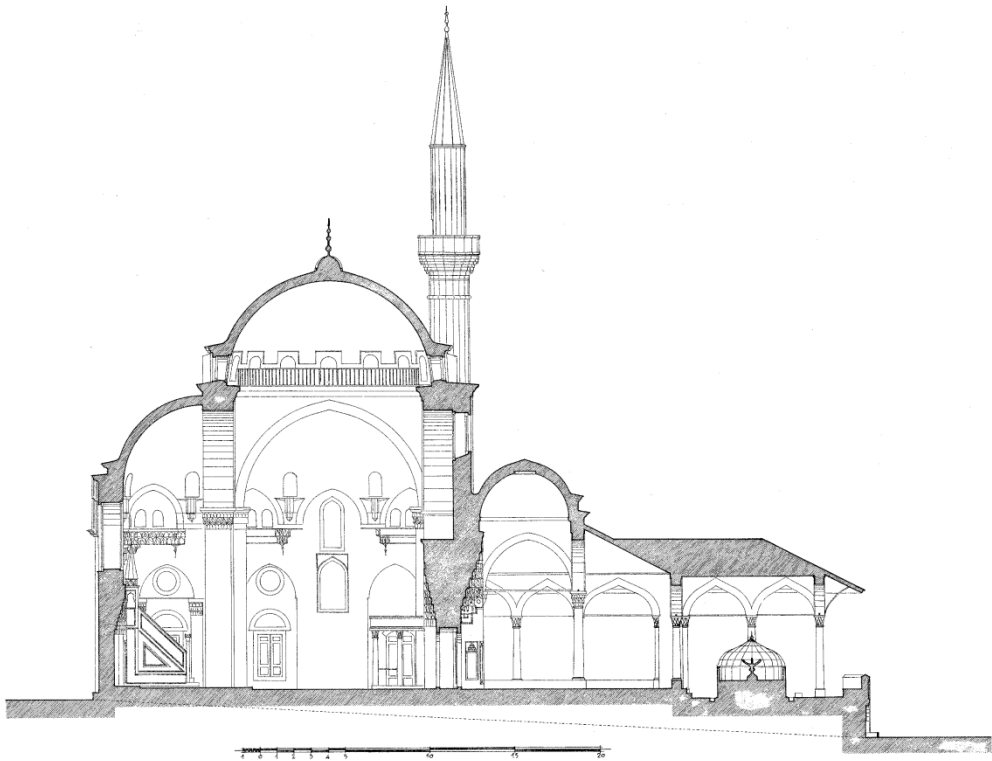
Resim 6.94. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı²⁶⁸

²⁶⁷ (CANSEVER, 2005, s. 129)

²⁶⁸ (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1961)

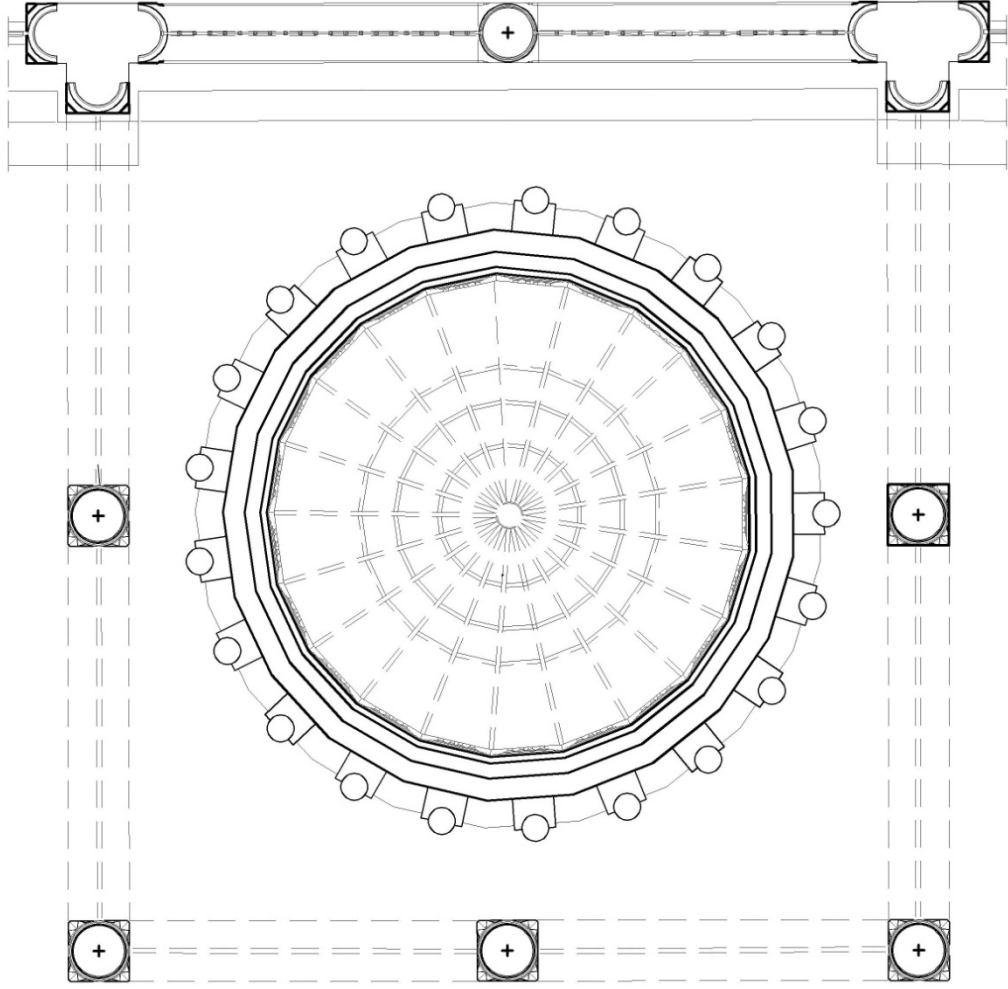
Şekil 24. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Şadırvanı planı ²⁶⁹

Şekil 25. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve şadırvan kesiti ²⁷⁰

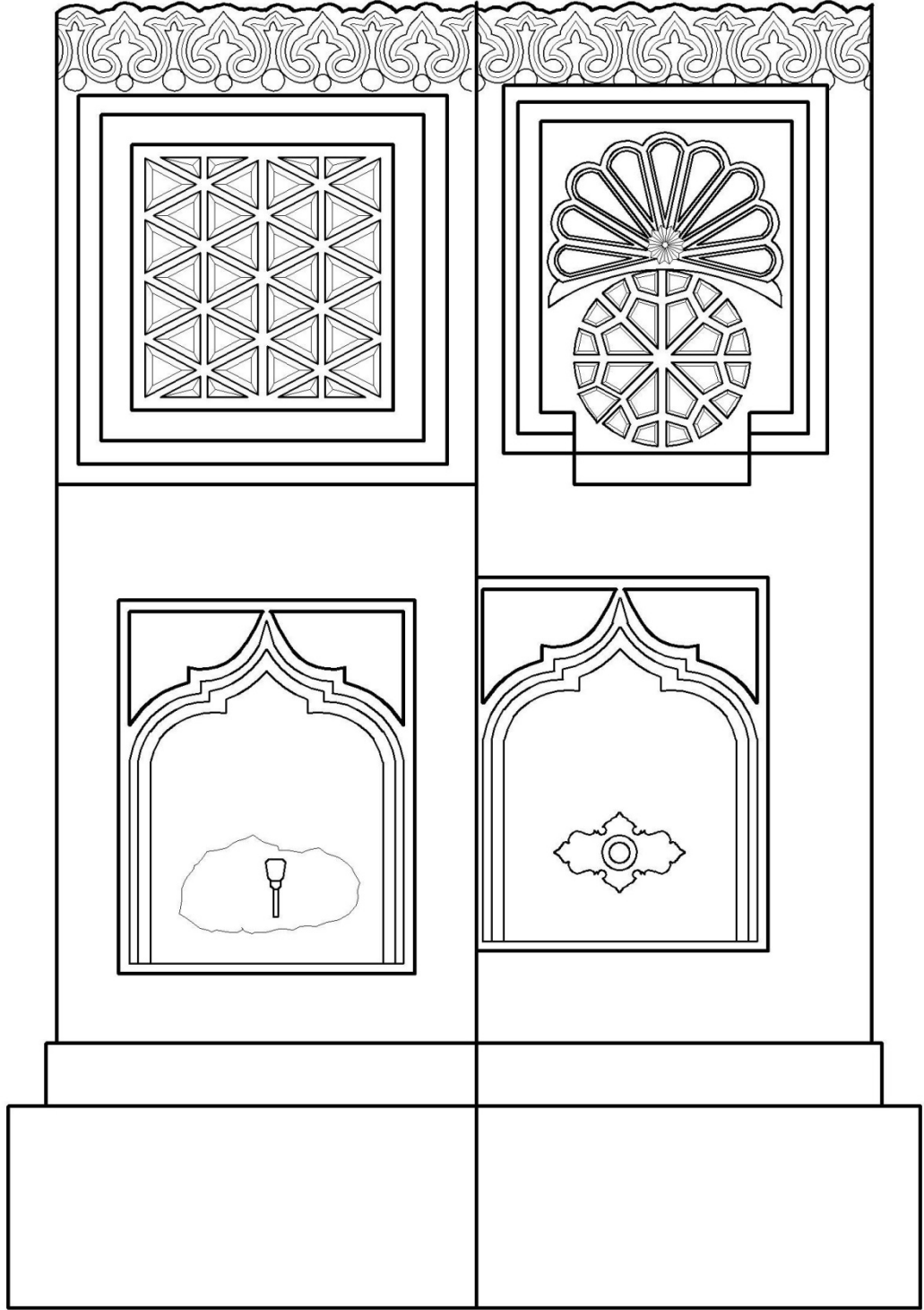
²⁶⁹ (ÜLGEN, 1941)

²⁷⁰ (ÜLGEN, 1944)

Şekil 26. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı Planı ²⁷¹

²⁷¹ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Şekil 27. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı Havuz ve Şebeke Detayı²⁷²

²⁷² (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

Resim 6.95. Şadırvanın iskeleden görünümü

Resim 6.96. Su haznesi ve musluklar

Resim 6.97. Musluk, ayna taşı ve oturma yerleri

Resim 6.98. Sütunlar ve baklavali başlıkları

6.13 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı ve Rüstem Paşa'nın karısı Mihrimah Sultan namına 1550-1557 senelerinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.²⁷³

Avlunun ortasında, on altı sütuna dayanan bir saçağın örttüğü mermer havuzlu bir şadırvan bulunur.²⁷⁴ Şadırvan avlusunu medrese odaları çevrelemektedir.²⁷⁵

1932 ve 1951 yıllarındaki yayınlarda yer alan, bilgi ve resimlerinde şadırvanın, sadece havuz kısmı olup üst örtüsü ve ikinci örtüyü taşıyan sütunlar mevcut değildir. Mihrimah Camii şadırvanı, üst örtüsü çift destek sırası ile taşınan şadırvanlardandır.²⁷⁶

Yapının günümüzde restorasyonu yapılmaktadır. Mevcut durumunda; 16 adet ince, zarif silindirik sütunu vardır. Sütunlar; baklava başlıklı olup, kare planlı mermer kaidelere oturur. Başlık altında ve kaideye oturduğu kısımda tunç bilezikleri vardır. Sütunlar üzerinde; sade, kırmızı renge boyanmış ahşap kasnak bulunur.

Havuzu yuvarlaktır. Havuz levhaları mermer sütunların arasına sıkıştırılmıştır. Levhalarda hakim olan dekor çerçeve-kemer dekorudur. Dikine üç bölüme ayrılan levhaların ortadaki bölümleri kenardakilerin iki misli genişliğindedir. Ortadaki bölümde bir kemer dekoru hakimdir. Fakat bu kemer bazen bir sivri kemer bazen kaş kemer bazen de Bursa kemeri olarak karşımıza çıkar.²⁷⁷

Havuz levhalarının aralarındaki sütunlar sivri kemerlerle birbirine bağlanmışlardır. Fakat bu kemerler taş örme olmayıp yekpare mermer levhalardır. Sütunların kaide ve başlıkları klasik tipte olup sade ve tezyinatsızdır. Havuzun üzeri dövme demir şebekelerle kapatılmıştır.²⁷⁸

Musluk yerlerinde mermerin daire şeklinde kabartma olarak işlendiğini görürüz. Musluk önlerinde yere oturan mermer kurnalar bulunur. Karşılarında oturma taşları vardır. Derinliği çok az olan, havuzun etrafını yuvarlak biçimde dolanan bir su yalağı yer alır. Şadırvan zemini de mermerdir.

²⁷³ (ÖZ, 1964, s. 60)

²⁷⁴ (İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 1994, s. 447)

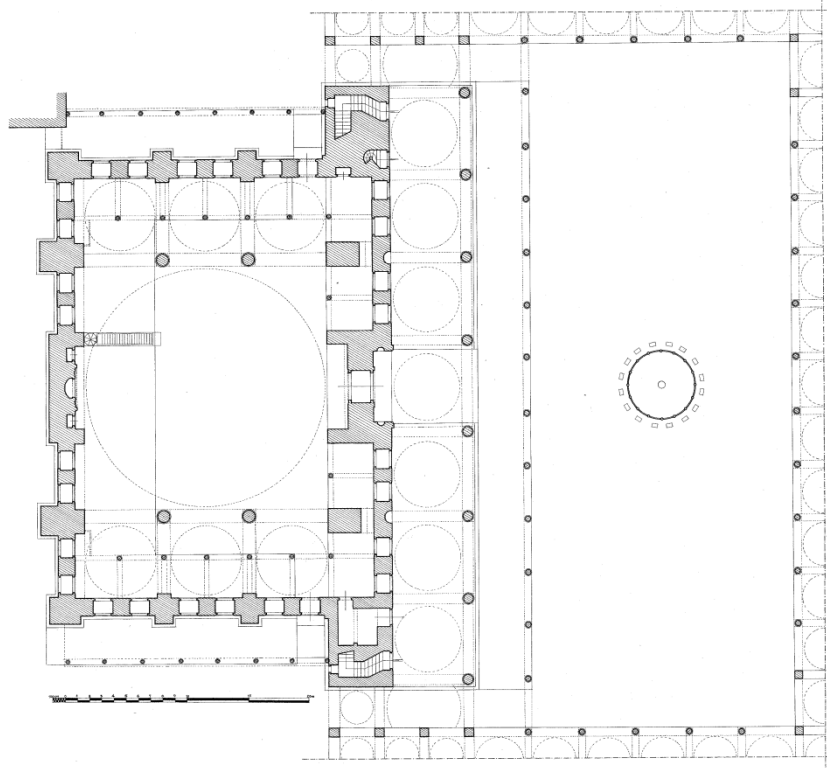
²⁷⁵ (ÖZ, 1964, s. 60)

²⁷⁶ (TALİ, 2009, s. 134)

²⁷⁷ (KOÇEL, 1971, s. 19)

²⁷⁸ (KOÇEL, 1971, s. 19)

Şadırvan geniş saçaklı üzeri kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür.²⁷⁹ Saçak kırmızı renge boyanmıştır, üzerinde gri renkli ahşap çıtalar ızgara biçiminde yerleştirilerek süslenmiştir. Kubbesi basıktır.

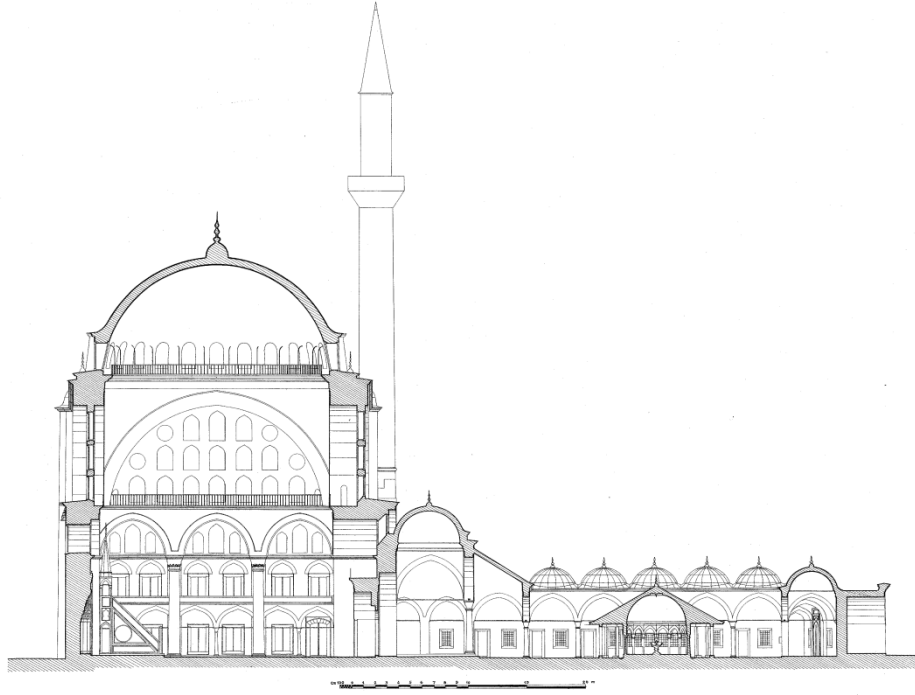

Y. MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN

Şekil 28. Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii Planı ve Şadırvanın avludaki konumu ²⁸⁰

²⁷⁹ (KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, 1958, s. 4926)

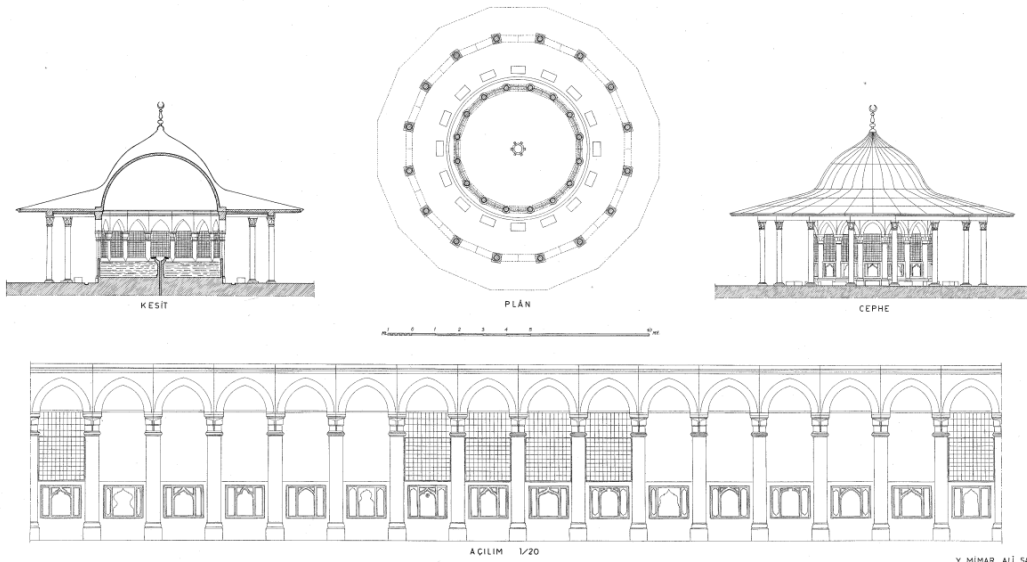
²⁸⁰ (ÜLGEN)

Y. MİNAR ALİ SAİM ÜLGEN

Şekil 29. Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii ve Şadırvan Kesiti 281

İST. EDİRNEKAPI - MİHRİMAH CAMİİ ŞADIRVANI RESTİTÜSYONU
M: 1/50, 1/20

Y. MİHRİMAH ALİ SAİM ÜLGEN

Şekil 30. Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı Plan, Kesiti ve Cephesi 282

281 (ÜLGEN)
282 (ÜLGEN)

Resim 6.99. Şadırvan genel görünümü

Resim 6.100. Su haznesi

Resim 6.101. Musluk ayna taşları, kurnalar ve oturak taşları

Resim 6.102. Saçak, sütunlar ve baklavah başlıkları

6.14 Kadırğa Sokullu Mehmet Paşa Camii Şadırvanı

II. Selim'in kızı Esmahan Sultan, kocası sadrazam Sokullu Mehmet Paşa namına 1571 yılında yaptırmıştır.²⁸³ Mimarı Mimar Sinan'dır.²⁸⁴ Kubbeli şadırvanın şebekeleri ve sütunlarıyla pek sanatkaranedir.²⁸⁵

Yapı, caminin mermer avlusu ile aynı zemindedir. Onikigen şadırvan mermerdendir. Şadırvan havuzunda, on iki adet silindirik mermer sütun bulunur. Sütunların mukarnaslı başlıkları olup, başlıkların oturduğu yerde tunç bilezikleri vardır. Bu sütunlar sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Kemerler, kırmızı ve beyaz taşların birbirine geçmeli olarak tasarlanmasıyla yapıya hareket kazandırmışlardır.

Havuzun; mermer, çokgen, sade kaidesine oturan sütunların aralarında mermer levhalar bulunur. Her levhada bir musluk vardır. Musluklar; küçük, siyah madeni plakalara monte edilmiştir. Düz musluk panelleri iki sıra profilli çerçeve ile çevrilmiştir. Muslukların karşısında oturak taşları bulunur.

Yalak dardır ve derin değildir. Çokgen şeklindeki su hattı, her musluk hizasında dışarıya doğru yuvarlatılarak genişletilmiştir.

Bronz şebekeler yeşile boyanmış ve geometrik desenleriyle dikkat çekicidir. Şebekelerin iç kısmı kemerlere kadar camla kapatılmıştır. Yapıda iki adet suluk bulunur. Sulukların bulunduğu şebekeler mermerdendir. Suluğun oturduğu kısım dikdörtgen, kapalı bir mermer olup; suluk panosunun etrafı da geometrik düzenlemeye sahiptir.

Yapının içinde geniş bir çanak bulunur. Çanağın üzerinde de, yukarıya doğru boyutları küçülen üç kademe tabak vardır. Bu kısım, suyun basamak basamak ahenkle aşağıya dökülmesi için yapılmış olup, günümüzde buradan su akmamaktadır.

Kubbe içi beyazdır. Kubbe eteğinde lotus palmet desenli, kırmızı renkli kalem işleri görülür. Göbekte yine kırmızı renk ile işlenmiş geometrik formlu bir madalyon vardır. Sonradan yapıldığı bilinen saçak²⁸⁶; genişliği ve ahşap malzemesi

²⁸³ (ÖZ, 1964, s. 64)

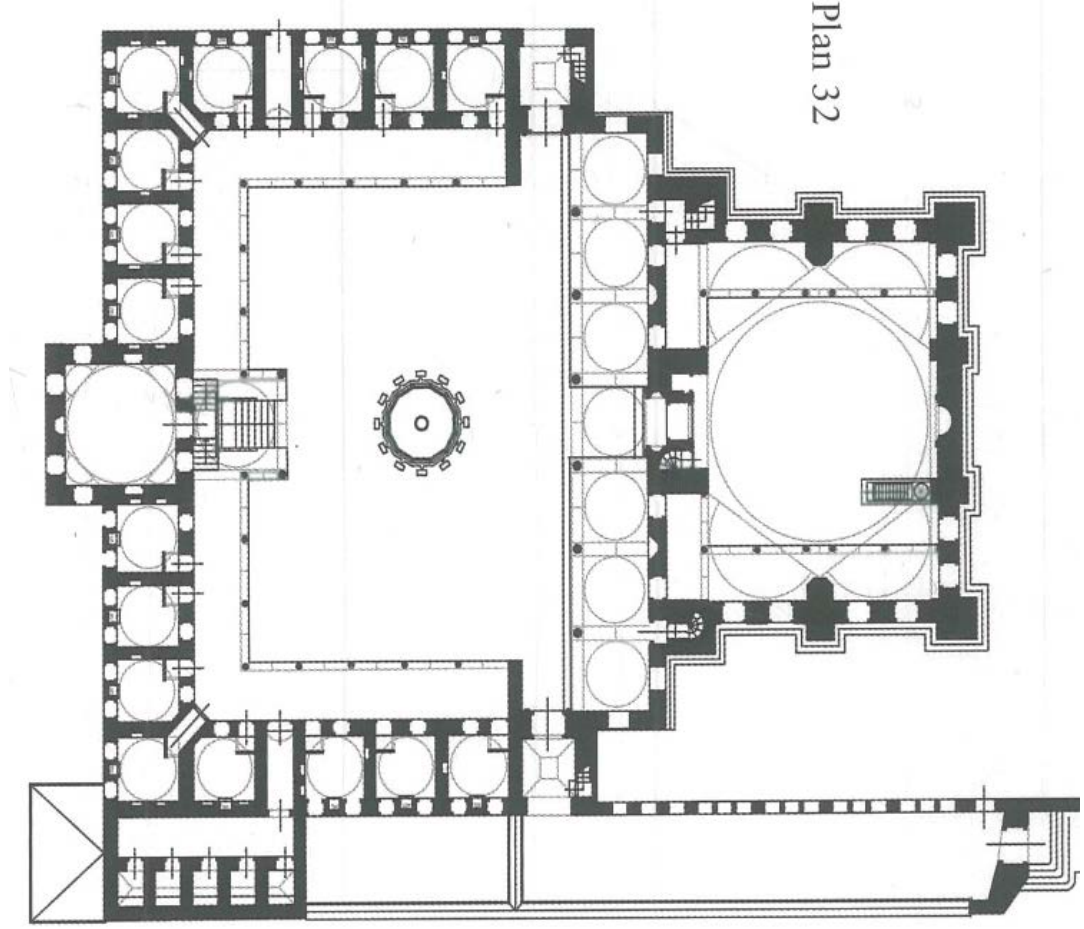
²⁸⁴ (CANSEVER, 2005, s. 351)

²⁸⁵ (ÖZ, 1964, s. 68)

²⁸⁶ (KOÇEL, 1971, s. 20)

ile avluda hoş bir etki bırakır. Kubbe, dıştan kurşunla kaplanmıştır. Üç boğumlu, ay-yıldızlı bir alemle sonlanır.

Yapının; içinde akmayan suyuyla, suluklarının bakımsız oluşu ve kullanılmaması ile ruhunu kaybettiğini söyleyebiliriz. Yapı, abdest alma amaçlı kullanılmaktadır.

Şekil 31. Kadirga Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Şadırvanı Planı²⁸⁷

²⁸⁷ (CANSEVER, 2005, s. 353)

Resim 6.103. Şadırvan genel görünüm

Resim 6.104. Su haznesi ve şebekeler

Resim 6.105. Şebeke detayı

Resim 6.106. Sütun başlığı

Resim 6.107. Su çanağı

Resim 6.108. Kubbe içi kalem işleri

Resim 6.109. Suluk

Resim 6.110. Musluk, su yalağı, oturma taşları

Resim 6.111. Ahşap saçak

Resim 6.112. Kubbe ve alem

6.15 Kılıç Ali Paşa Camii Şadırvanı

Tophane Camii adıyla da bilinen cami, 1580 yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Şadırvanı kubbeli ve abdest muslukları revaklar altındadır.²⁸⁸

Tamamen revaklı avlu denemeyecek olan bir mekanın ortasında yer almaktadır. Bu mekan uzunlamasına dikdörtgen şeklinde olup kuzey taraftaki avlu duvarının önündeki düz çatılı revaklarla çevrilidir.

Şadırvan sekizgen bir kademe üzerinde ve bu kadememin köşelerinde yükselen sekiz sütunun taşıdığı bir örtü ile örtülüdür. Platformun köşelerinde yer alan sütun kaideleri altta kare şeklinde parçanın üst kısmının yuvarlatılmasından meydana gelmiştir. Yuvarlak ve ince sekiz sütunun başlıkları da sütun kaidelerinin tersine çevrilmiş şeklidir.

Havuz on iki köşelidir. On iki ayrı levha bir bütün oluşturacak şekilde özenle birleştirilmiştir. Her levha üst üste iki parçadan meydana gelmiştir. Bu iki parça bir bütün gibidir. Üstteki parça alttaki parçanın bütünleyicisi durumundadır. Levhalar kademeli silmelerle çerçevelenmiştir. Alttaki parçanın ortasında bir musluk bulunur. Üstteki parçada ise rölyef halinde kırık sivri bir kemer ve bu kemerin üstünde 16. yüzyıl Türk sanatına yabancı bir unsur olan istiridye kabuğu motifi dikkati çeker. Havuzun üzerinde yer alan bronz şebekede bitkisel motifler bulunur. Şebekedeki bu örnekler de o devir için yabancı olan motiflerdir. Bütün bu özelliklerine bakılarak şadırvanın sonradan yapıldığı düşünülebilir.²⁸⁹

Muslukların karşısında yüksek oturma taşları vardır. Su kanalı derin değildir. Musluk; ortada büyük, kenarlarda küçük olan, bitkisel motiflerle süslü yuvarlak bronz plakalara bağlıdır. Bronz şebekenin üzeri piramidal bir camla kaplıdır.

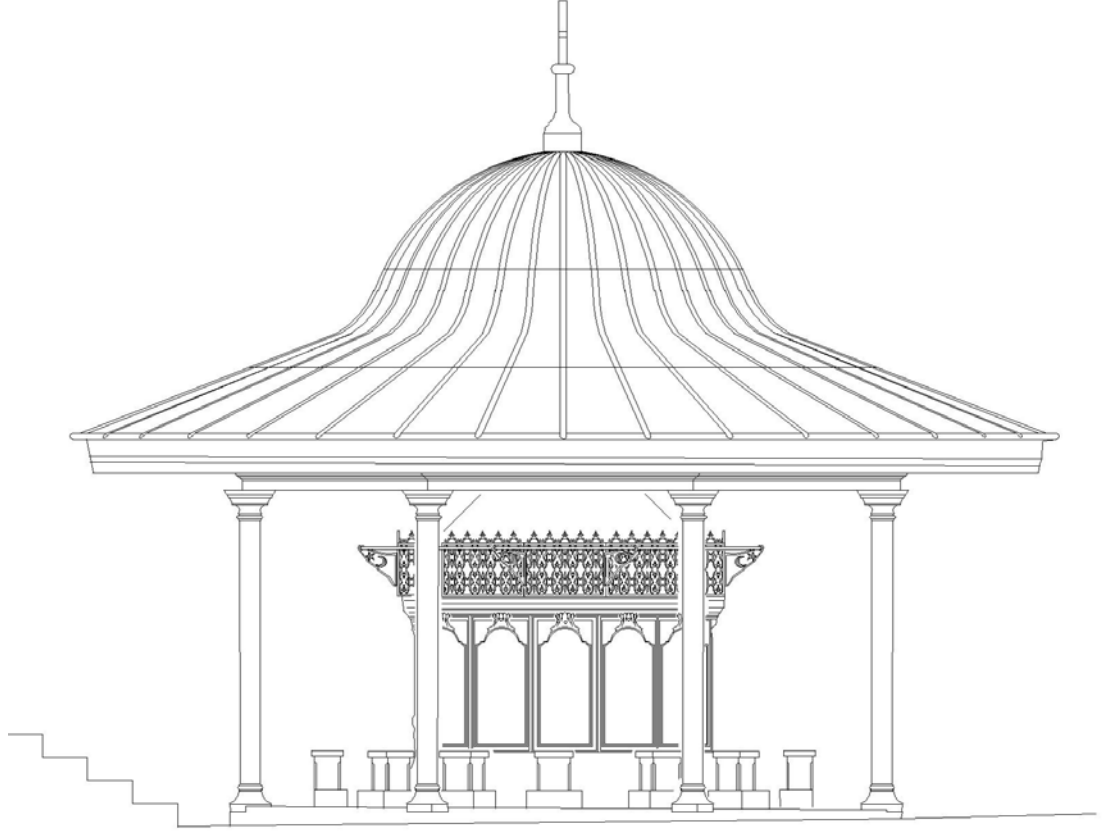
Havuzun içinde geniş mermer bir çanak vardır. Çanağın ağzı, dalgalı bir biçimdedir ve dışarıya doğru açılır. Günümüzde bu çanaktan su akmaz.

Kubbe içinde her hangi bir bezeme yoktur. Saçak, yeşil zemin üzerine beyaz ahşap çıtalarla süslenmiştir. Kubbe ve saçak dışta kurşunla kaplıdır. Kubbenin bir alemi bulunur.

²⁸⁸ (ÖZ, 1964, s. 73)

²⁸⁹ (KOÇEL, 1971, s. 22)

Yapı, günümüzde abdest almak için kullanılmakta olup; suyun estetik güzelliğinden faydalanılamamaktadır.

Şekil 32. Kılıç Ali Paşa Camii Şadırvanı Görünüşü ²⁹⁰

Resim 6.113. Kılıç Ali Paşa Camii son cemaat revakı ve şadırvan eski fotoğrafı ²⁹¹

²⁹⁰ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

²⁹¹ (CRESWELL)

Resim 6.114. Kılıç Ali Paşa Camii avluda şadırvan eski hali²⁹²

Resim 6.115. Şadırvanın avludaki konumu

²⁹² (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1977)

Resim 6.116. Şadırvan genel görünüm

Resim 6.117. Su haznesi, şebekeler

Resim 6.118. Musluk ayna taşında istiridyе kabuğu motifi

Resim 6.119. Su çanağı

Resim 6.120.Şebeke ve piramidal cam örtü

Resim 6.121. Kurşunla kaplanmış kubbe ve alem

Resim 6.122. Sıra abdest muslukları genel görünüm

Resim 6.123. Musluklar, oturma yerleri, sütunlar

6.16 Küçük Ayasofya Camii Şadırvanı

Caminin şadırvanı Sadrazam Ahmet Paşa tarafından 1740' da yaptırılmıştır.
293

1940 yılına kadar ayakta ve harap olan şadırvan bugün mevcut değildir. Günümüzdeki sanat değeri olmayan şadırvan son dönem eseridir. Mimarı bilinmemektedir.

1940'lara sağlam olan orijinal şadırvanın eski fotoğrafından, sekizgen planlı bir havuza sahip olduğu ve bir çanağı bulunduğu ve sekiz ahşap direk üzerinde alaturka kiremitli bir örtüsü mevcut olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁴ Ayrıca, Encümen arşivi kayıtlarındaki eski fotoğraflardan anlaşıldığına göre şadırvanın suluğu bulunmakta idi.

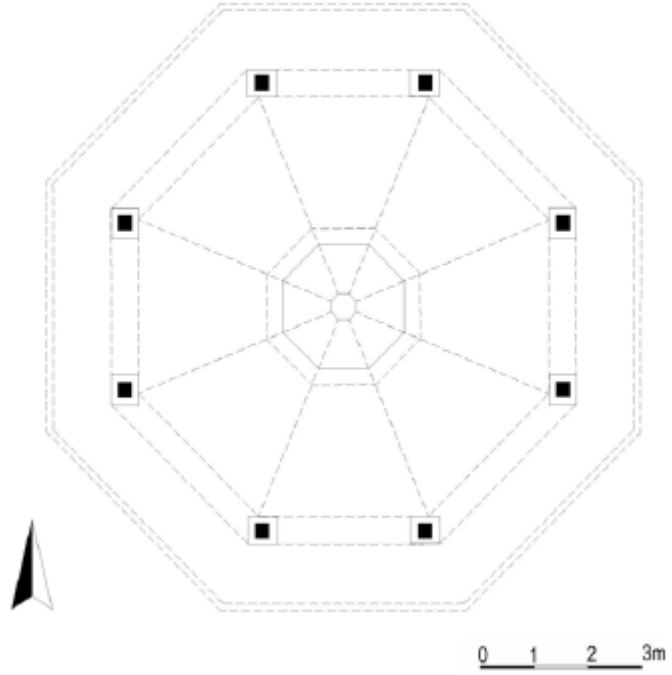
Şadırvanın sekizgen yüksek mermer bir havuzu bulunur. Sade havuzun süslemesi yoktur. Havuzun üzerinde musluk ve askılar bulunur. Su yalağı oldukça derindir. Muslukların karşısında oturma birimleri vardır.

Havuzun etrafında, üst örtüyü taşıyan 8 adet ahşap direk vardır. Direkler, kare kesitli mermer kaidelere oturur. Yapının her direk hizasında kırılan ahşap kırma çatısı vardır. Revakları oluşturan direklerin dışında çatının tepe noktasından havuza inen ana bir direk bulunur. Ahşap çatının bir süslemesi yoktur. Üst örtü, kiremit kaplıdır. Üzerinde hilal bulunan bir alemi vardır.

Yapı ahşap direklerin eğilmesiyle yıkılacakmış görüntüsü uyandırır. Yapının bakıma ihtiyacı vardır. Orijinal şadırvandan çok uzaktır. Şadırvan abdest almak için kullanılır.

²⁹³ (İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 2002, s. 520)

²⁹⁴ (TALİ, 2009, s. 253)

Şekil 33. Küçük Ayasofya Camii Şadırvan Planı ²⁹⁵

Resim 6.124. Küçük Ayasofya Camii Şadırvanı eski hali ²⁹⁶

²⁹⁵ (TALİ, 2009, s. 463)

Resim 6.125. Küçük Ayasofya Camii Şadırvanı eski fotoğraf²⁹⁷

Resim 6.126. Küçük Ayasofya Camii ve şadırvanı

²⁹⁶ (Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi, 1939)

²⁹⁷ (Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi, 1940)

Resim 6.127. Şadırvan genel görünüm

Resim 6.128. Su haznesi

Resim 6.129. Üst örtü

Resim 6.130. Revak

6.17 Laleli Camii Şadırvanı

Yapı, III. Mustafa tarafından 1763'te inşa ettirilmiştir. Mimarı Mehmet Tahir Ağa'dır.²⁹⁸

Şadırvan; avlunun ortasında, avlu ile aynı kotta yer alır. Sekiz ince silindirik sütunu yapıya zarif bir etki kazandırmıştır.

Saçak ve kubbeyi taşıyan sütunlar, altta ve üstte çıkıntılara sahip yüksek ve köşeli mermer kaideler üstüne oturmaktadırlar. Gittikçe incelen sütunların başlıkları barok tarzdadır. Kemerler yekpare koyu renkli mermer parçalarından oyularak yapılmıştır.

Havuz sekizgen olmasına rağmen silindirik görünümündedir. Havuzu oluşturan levhalar vertikal keskin köşeli çıkıntılar vasıtası ile birbirine bağlanmışlardır. Dikine uzanan köşe sütuncukları şeklindeki çıkıntılar yalak kısmından havuzun ağzına kadar yükselmektedir. Havuzun en dikkati çeken kısmını altta ve üstte ufki olarak sıralanan yuvarlak ve keskin köşeli silmeler oluşturur. Levhaların her biri ortada bir çerçeve motifi bu çerçevenin alt kenarında bir musluk üst kenarında ise üsluplaştırılmış bir istiridye kabuğu motifi görülmektedir. Bu çerçevenin alt köşelerinde ise yine üsluplaştırılmış birer akantus yaprağı yer almaktadır.²⁹⁹

Havuzun üstünde yer alan demir şebekelerde esas motif oval bir madalyonun etrafında gelişen stilize edilmiş çeşitli bitkisel motiflerdir. Şebeke havuzun şekline uyarak sekizgen olarak düzenlenmiştir.³⁰⁰ Havuzun üzeri madeni bir kafesle çevrilidir. Kafes ve şebeke her hangi bir malzeme ile kaplanmamış olup, havuzun içi rahatlıkla seyredilebilmektedir.

Havuzun içinde geniş silindirik kaideye sahip, dilimli ve bombeli mermer bir çanak bulunur. Geniş çanağın ortasındaki lüleyle bağlı, yukarıya doğru küçülen iki adet yine dilimli ve bombeli çanakla aynı tarz tabaklar vardır. Bunların ağız kısmı dışa doğru çıkıntılı ve dalgalı görüntüsüyle oldukça dikkat çekici ve göz alıcıdır. Fakat; günümüzde bu güzel mimari detay işlevini yitirmiştir. Havuzun içi boştur ve çanaktan su akmaz.

Su kanalı yuvarlak bir hatla yapının etrafını dolanır ve eğrisel kesitlidir. Oturma yerleri alçak taşlardan oluşur. Sonradan üzerine metal ayaklı, ahşap yüzeyli birimler eklenmiştir.

²⁹⁸ (ÖZ, 1964, s. 105)

²⁹⁹ (KOÇEL, 1971, s. 30)

³⁰⁰ (KOÇEL, 1971, s. 30)

Saçak ve kubbe içi, dönemin özelliklerini gösteren yoğun bezemelere sahiptir. Şadırvanın derin kubbesi, iç kasnak kısmından başlayarak yarısına kadar bezenmiştir. Kubbenin göbek kısmı, boş bırakılmıştır. Kubbenin kenarındaki kalem işi bezeme de alt kısımda büyük bir palmet motifini oluşturan kıvrımlar üzerinde daha küçük palmet motifleri ile tamamlanan ve alternatif olarak dizilen süslemelerle dekore edilmiştir.³⁰¹

Alttaki palmetler, kırmızı zemin üzerine yine bir palmetten çıkan kıvrık dallarla birbirine bağlanan rumilerden oluşmaktadır. Bu palmet motifi, en dışta sarı renkte bir konturla sınırlıdır. Saçakta olduğu gibi zemin, kırmızı üzerine beyaz renkli motiflerle zenginleştirilmiştir. Uçlarda yer alan madalyonlarda ise zemin mavi olup, beyaz renkteki dallardan çıkan palmet kıvrımlarını izleyen, lale motifleri, ile süsleme tamamlanmıştır.³⁰²

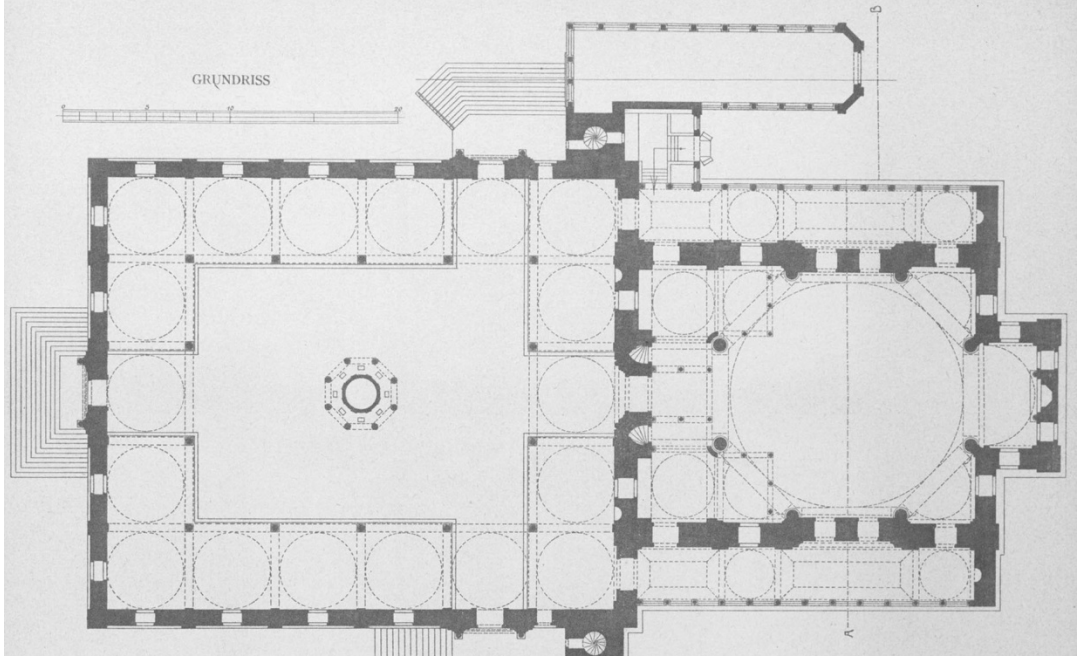
Kubbe ve saçaklar dışta kurşun ile kaplıdır.

İnce, zarif sütunlar, yapıyı yükselten kaideler, mermer havuz üzerindeki motifler, kubbe ve saçaktaki kalem işleri yapının barok tarzını en güzel şekilde göstermektedir.

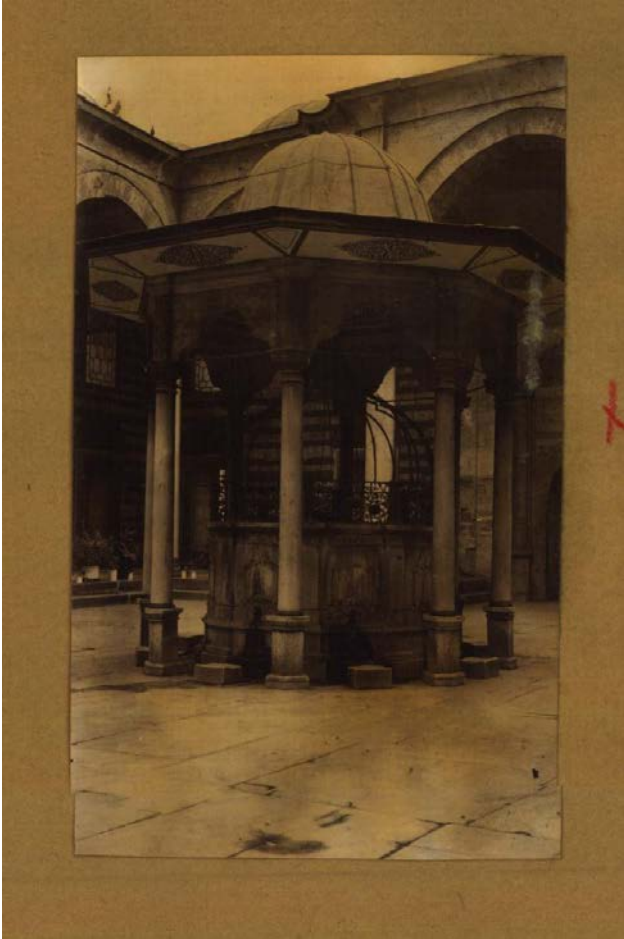
Yapı, günümüzde abdest almak için kullanılmakta olup; zarif ve estetik süslemelerinden istifade edilememektedir.

³⁰¹ (TALİ, 2009, s. 217)

³⁰² (TALİ, 2009, s. 218)

Şekil 34. Laleli Camii ve avluda şadırvanın planı ³⁰³

Resim 6.131. Laleli Camii Şadırvanı eski fotoğrafı ³⁰⁴

³⁰³ (GURLITT)

³⁰⁴ (Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi, 1941)

Resim 6.132. Şadırvanın genel görünüşü

Resim 6.133. Mermer havuzda istiridye kabuğu ve akantus yaprağı motifleri

Resim 6.134. Şebeke ve kafes

Resim 6.135. Su çanağı

Resim 6.136. Barok tarzda sütun başlığı

Resim 6.137. Kubbe içinde kalem işleri

Resim 6.138. Saçakta kalem işleri ve kaskanak

6.18 Nuruosmaniye Camii Abdest Muslukları

Caminin inşasına I. Mahmut 1748'de başlattırılmış, vefatı ile III. Osman devrinde 1755'de tamamlanmıştır. Mimarı Mustafa Ağa olup, yardımcısı Simon kalfadır.³⁰⁵

Cami şadırvanları, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren, yavaş yavaş mimari şahsiyetlerini kaybederek küçülmeye hatta yok olmaya başlamışlardır.³⁰⁶ 1755 tarihli Nuruosmaniye Camii'nde şadırvan yoktur.

Ortasında şadırvanı olmadığı için abdest muslukları dış avluda caminin yan duvarlarında bulunmaktadır.³⁰⁷

Caminin dış duvarı üzerinde kuzey yönde sıra ile devam eden musluklar onar panodan oluşmaktadır. Üçerli olarak düzenlenen kısım 150 cm. genişlikte ve her bir panoda 60 cm. genişlik vardır.

Panolar, yüzeyden daha derin niş şeklinde düzenlenmiş ve araları kaide ve başlıkları olan yüzeysel payelerle ayrılmıştır. Panoları ayıran ve yüzeyden taşırılan bu kısımlar 40 cm. genişliktedir.³⁰⁸

Payeler arasında kalan sıra musluklar, ikili bir düzenlemeye sahiptir. İki musluğun yerleştirildiği bu kısım, yüzeysel payelerle, üç bölüme ayrılmıştır. Bu kısımlar üst kısımda barok etkili dilimli taçlarla birbirine bağlanmış ve orta kısım dar, yan muslukların olduğu kısımlar ise daha geniş şekildedir. Başlıkların üzeri, döneme özgü barok karakterli süslemelerle bezenmiştir. Musluklar, yuvarlak formlu panoların içerisine yerleştirilmiştir. Bu bölüm, en dıştan ince silmelerle çerçevelenmiştir. Her panoda bir musluk ve her musluğun karşısında oturak taşları yer almaktadır.³⁰⁹

Nuruosmaniye Camii abdest muslukları aynı amaçla kullanılmaktadır.

³⁰⁵ (ÖZ, 1964, s. 101)

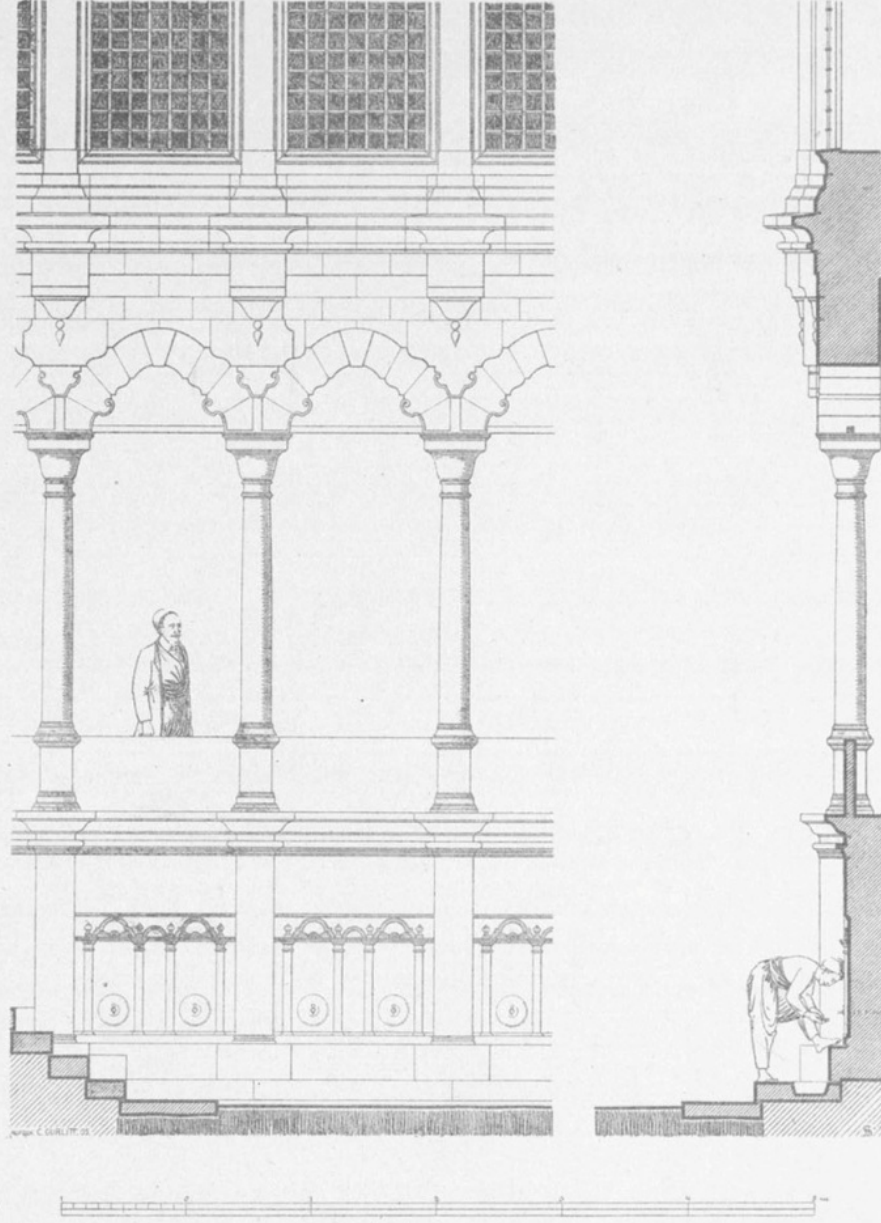
³⁰⁶ (ÖNGE, 1997, s. 35)

³⁰⁷ (İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 2007, s. 265)

³⁰⁸ (TALİ, 2009, s. 265)

³⁰⁹ (TALİ, 2009, s. 265-266)

SÄULENHALLE UND WASCHSTÄTTE AN DEN SEITENFASSADEN

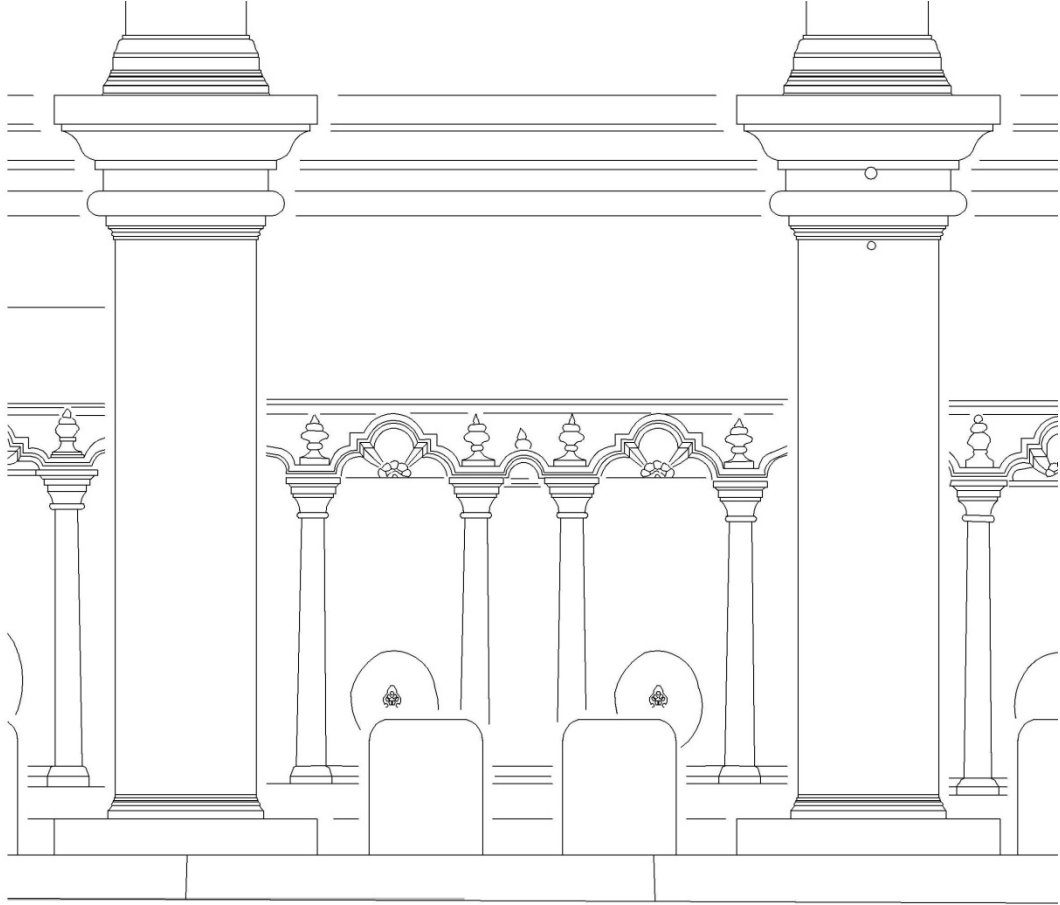

MASSTAB

DER NEBENSTEHENDE GRUNDRISS IN HALBER GRÖSSE

Şekil 35. Nuruosmaniye Camii abdest muslukları cephe ve kesit çizimi ³¹⁰

³¹⁰ (GURLITT)

Şekil 36. Nuruosmaniye Camii Sıra Abdest Muslukları Görünüşü³¹¹

Resim 6.139. Nuruosmaniye Camii sıra abdest muslukları³¹²

³¹¹ (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013)

³¹² (FRERES)

Resim 6.140. Nuruosmaniye Camii musluklu cephe ³¹³

Resim 6.141. Cami yan duvarında sıra muslukları

³¹³ (Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi, 1941)

Resim 6.142. Ayna taşları

Resim 6.143. Su yalağı

6.19 Rüstem Paşa Camii Şadırvanı

Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Rüstem Paşa, bu camiyi 1560 senesinde Mimar Sinan'a yaptırmıştır.³¹⁴

Su deposu olarak yapılmış olup, üzerindeki musluklar sonradan eklenen havuz³¹⁵ dairesel planlı ve oldukça geniştir. Muslukların karşısında oturma birimleri bulunur. Havuzun etrafını yuvarlak bir hatla dolanan, derinliği az olan bir su kanalı vardır.

Taştan yapılmış havuzun üzeri kapalıdır. Yalnızca ortada yükselen camlı küçük bir bölüm olup, buranın içinde su çanağı vardır. Havuzun üzerinde herhangi bir süsleme olmayıp bakıma ihtiyacı vardır.

Şadırvanın etrafını 12 adet sütun çevirmektedir. Sütunlar, kaidersiz tunç bileziklerle mermer zemine otururlar, başlıkları baklava desenlidir. Bu sütunlar sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır.

Yapının üst örtüsü kırma çatılıdır. Herhangi bir süslemesi yoktur. Dıştan kurşun ile kaplanmış olan yapı³¹⁶, günümüzde abdest almak için kullanılır. Yapı, oldukça yıpranmıştır ve bakıma ihtiyacı vardır. Lülesinden de su akmaz.

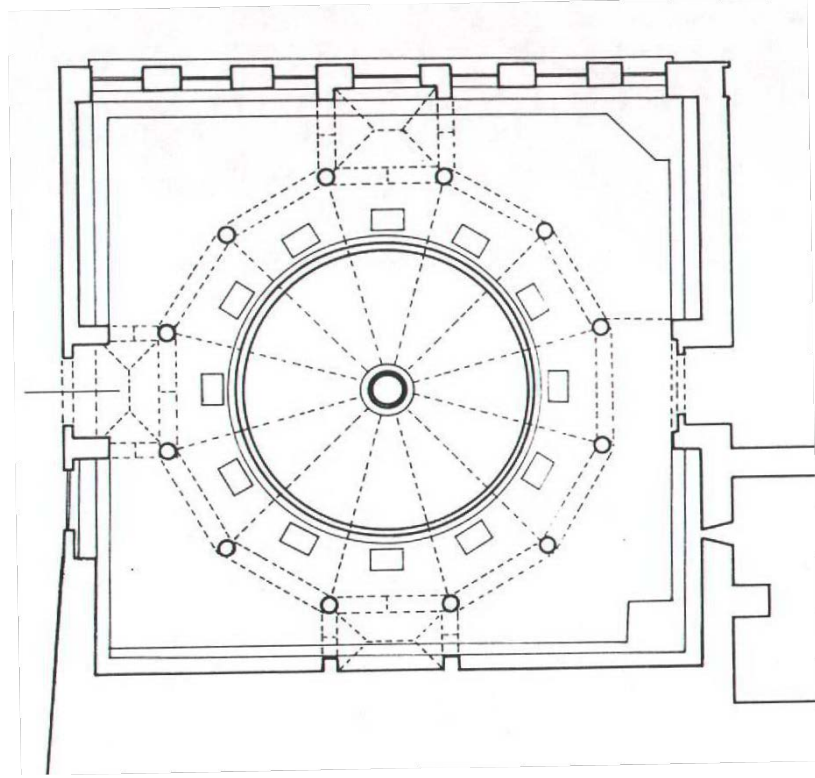
Büyük boyutlu bir su haznesi olarak yapılan Rüstem Paşa Camii şadırvanı, mimari ve süsleme bakımından klasik özellikler göstermektedir. Şadırvan, klasik özellikte ve çok yalın bir süsleme programına sahiptir.³¹⁷

³¹⁴ (ÖZ, 1964, s. 64)

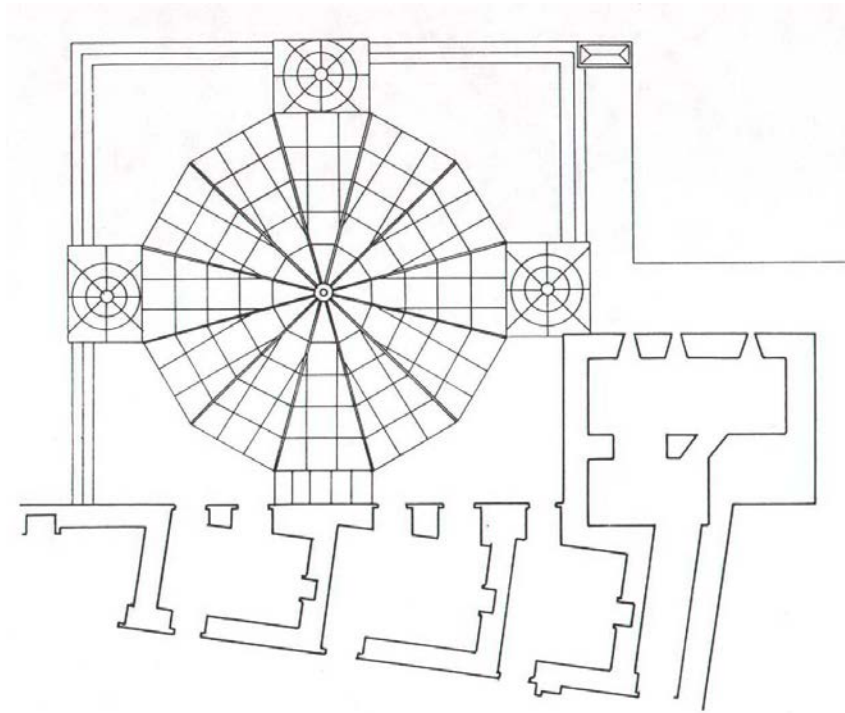
³¹⁵ (BİLALOĞLU, 1993, s. 69)

³¹⁶ (TALİ, 2009, s. 132)

³¹⁷ (TALİ, 2009, s. 132)

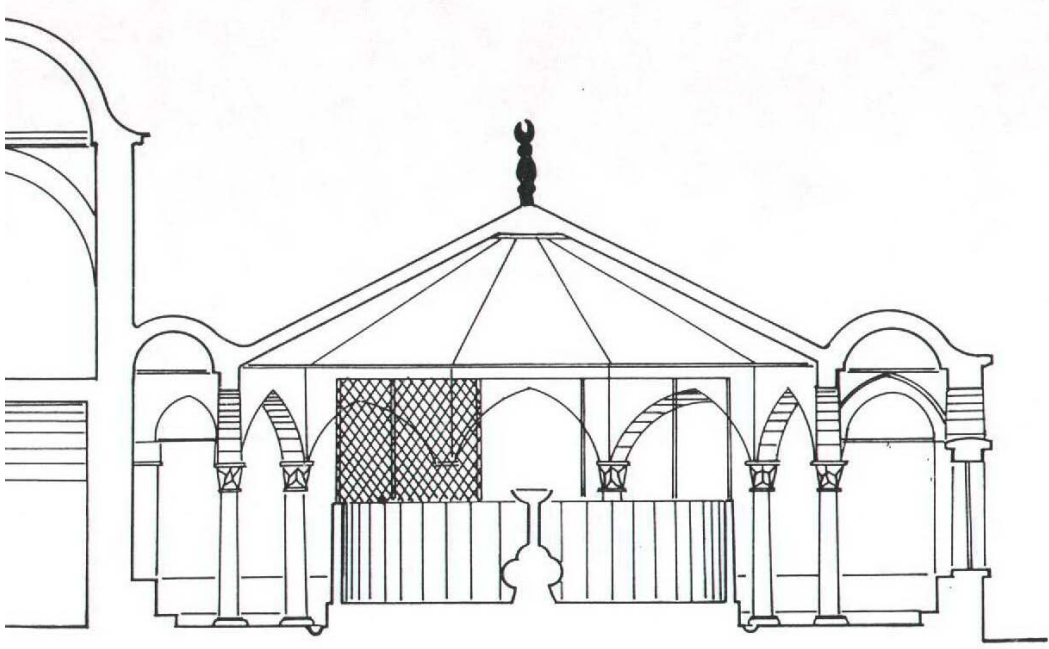
Şekil 37. Rüstem Paşa Camii Şadırvan Planı ³¹⁸

Şekil 38. Rüstem Paşa Camii Şadırvan Çatı Planı ³¹⁹

³¹⁸ (BİLALOĞLU, 1993, s. 148)

³¹⁹ (BİLALOĞLU, 1993, s. 149)

Şekil 39. Rüstem Paşa Camii Şadırvan Kesiti³²⁰

Resim 6.144. Su haznesi, musluklar, oturak taşları

³²⁰ (BİLALOĞLU, 1993, s. 150)

Resim 6.145.Sütun ve kemerler

Resim 6.146. Su çanağı ve üzerindeki cam kapama

Resim 6.147. Kubbe içi

Resim 6.148. Su yalağı

Resim 6.149. Baklavah sütün başlığı

6.20 Sinan Paşa Camii Şadırvanı

Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tarafından yaptırılmış olup, Mimar Sinan tarafından 1555' te paşanın vefatından iki sene sonra bitirilmiştir.³²¹

Sinan Paşa şadırvanı dikdörtgen planlı ve mermerdendir. Üzerinde dört adet yekpare silindirik sütunun taşıdığı bir örtü vardır. Sütunlar kaidesizdir, mermer şadırvan zeminine otururlar. Sütunların taşıdığı ahşap üst örtü, içte düz yüzeyli bir tavana sahiptir. Tavan süslemesi, klasik tarzdadır ve geometrik desenler hakimdir. Ortada dikdörtgen bir bölge vardır. Bu bölgenin içi, altıgenlerin birleşmesiyle oluşan yıldızlarla süslüdür. Tavanın bu süslemesi gökyüzünü andırır. Saçak kısmında, ahşap çitelerin ızgara formlu süslemesi yer alır. Örtü, üstte kırma çatılı ve kurşun kaplıdır.

Yapının dikdörtgen planlı mermer bir havuzu vardır. Geniş cephesinde iki adet musluk, dar cephelerde birer musluk yer alır. Her musluğun karşısında oturak taşı bulunur. Su yalağı oldukça derindir.

Bu caminin şadırvan havuzunda yeni bir tipte karşılaşılır. Üzeri tezyinatlı dört mermer levhadan oluşan havuz köşelerinde, üstte ve altta birer kum saati motifini içermektedir.³²²

Havuzun alt ve üst kenarlarını çepeçevre dolaşan silmelerin ortasındaki boşlukta kabartma olarak çepeçevre kemer dekoru yer almaktadır. Her cephe ayrı ayrı birer çeşme cephesini andırmaktadır. Osmanlı çeşme yapılarında bu çerçeve - kemer dekoru çok tekrar edilmiştir. Şadırvanlarda genellikle görülen bu çerçeve-kemerin minyatüral taklidi birçok çeşmenin bir araya getirilmiş olduğu fikrini uyandırmaktadır.³²³

Geniş cephe dikine beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden ortadaki diğerlerinden daha büyük olarak tertiplenmiştir. Bu bölümün üst kısmında dikdörtgen bir çerçeve içinde dilimli kartuş motifinin ortasında manzum kitabenin bir bölümü yer almaktadır. Tam ortada oldukça büyük bir rozet ve iki yanında da birer selvi motifi bulunmaktadır. Bu bölümün iki yanında birbirinin simetriği birer bölüm görülmektedir. Bunların üst kısmında dikdörtgen çerçeve içinde kitabenin birer bölümü ve bunun da altında sivri birer kemer yer almaktadır. Bu bölümlerin

³²¹ (ÖZ, 1964, s. 63)

³²² (KOÇEL, 1971, s. 14)

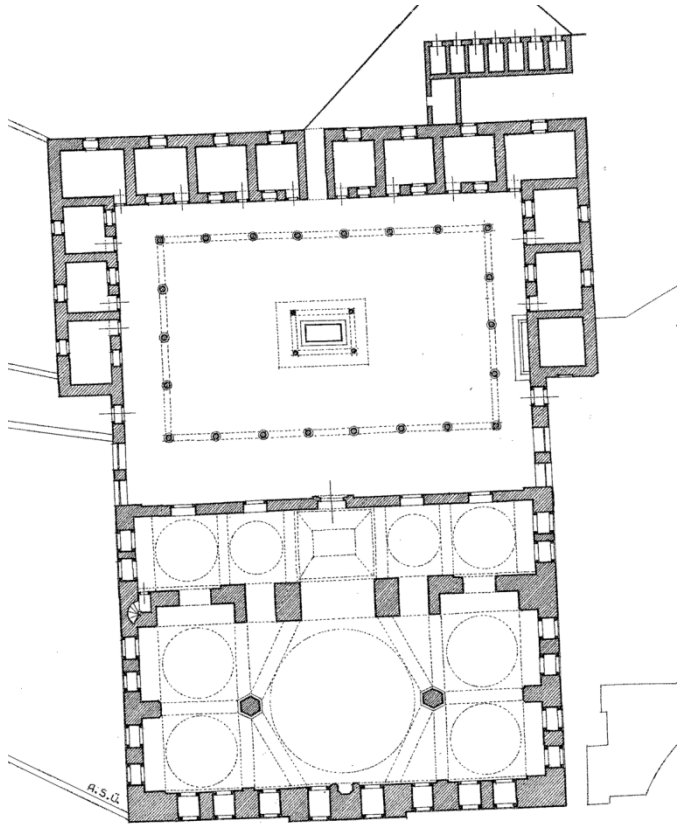
³²³ (KOÇEL, 1971, s. 14)

ortalarında birer musluk bulunur. Bu bölümlerle köşeler arasında kalan yüzeyler boş olarak bırakılmıştır.³²⁴

Dar cephesinde ise geniş cephenin bir bölümünün kopyasıdır. Kabartma olarak dikdörtgen bir çerçeve içinde sivri bir kemer üzerinde yine bir dikdörtgen çerçeve içinde kitabenin diğer kısımları yer almaktadır. Bu cephenin alt ve üst kenarlarındaki birer firıldak motifi kabartma olarak işlenmiştir.³²⁵

Sebillerde olduğu gibi, taşıma su ile doldurulan musluklu yekpare şadırvan havuzunun üzerinde³²⁶, tam ortada su doldurmak için yapılmış olan mermer bir kapak bulunmaktadır.

Avlunun ortasında bulunan kırma çatılı yapı, son cemaat yerinin eğimli örtüsüyle uyum içindedir. Yapı klasik tarzdadır. Günümüzde abdest almak için kullanılmaktadır.

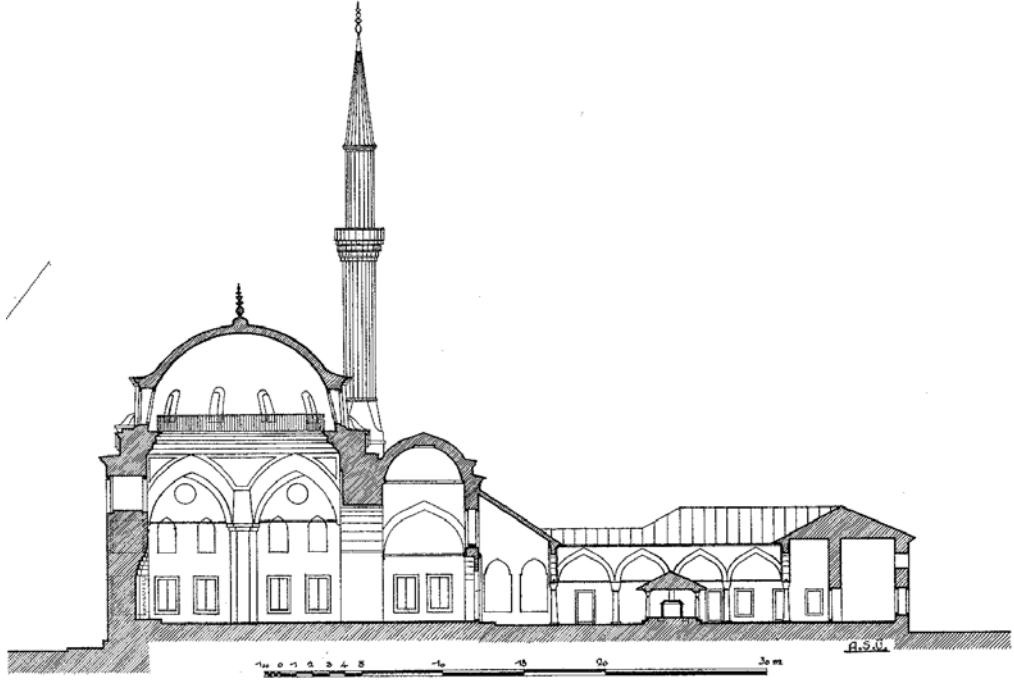
Şekil 40. Sinan Paşa Camii ve Şadırvanının Planı³²⁷

³²⁴ (KOÇEL, 1971, s. 14)

³²⁵ (KOÇEL, 1971, s. 15)

³²⁶ (TALİ, 2009, s. 120)

³²⁷ (ÜLGEN, 1940)

Şekil 41. Sinan Paşa Camii ve Şadırvanı kesiti ³²⁸

Resim 6.150. Sinan Paşa Camii ve şadırvan genel görünümü

³²⁸ (ÜLGEN, 1940)

Resim 6.151. Şadırvan üst örtüsü

Resim 6.152. Su haznesi geniş cephe

Resim 6.153. Su haznesi dar cephe

Resim 6.154. Su haznesinin üsten görünüşü

Resim 6.155. Kitabe, rozet ve selvi motifleri

6.21 Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Camii Şadırvanı

Bu cami, Bizans döneminden kalma Hagios Andreas Manastırı'nın kilisesi olup, II. Bayezid'in sadrazamlarından Koca Mustafa Paşa tarafından, 1486 -1491'de camiye çevrilmiştir. Şadırvanın üzerinde herhangi bir kitabe olmayıp, bu tarihte yaptırılmıştır.³²⁹

Caminin ön avlusunda bulunan ve halkalı sularından beslenen şadırvan havuzu, çokgen (sekizgen) bir plana sahiptir. Şadırvan havuzu tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir. Panolardaki musluklar, kalın dikdörtgen bir silme ile çerçevelenmiş ve bu çerçevenin iç kısmında da bursa kemerli bir dekorasyona yer verilmiştir.

Zemini tamamen mermer döşeli olan şadırvanda her musluğun karşısında, birer oturak taşına yer verilmiştir. Havuzun içerisinde tek çanaklı bir su lülesi bulunmaktadır. Göbekten dört yana küçük borulardan su akıtılmaktadır.

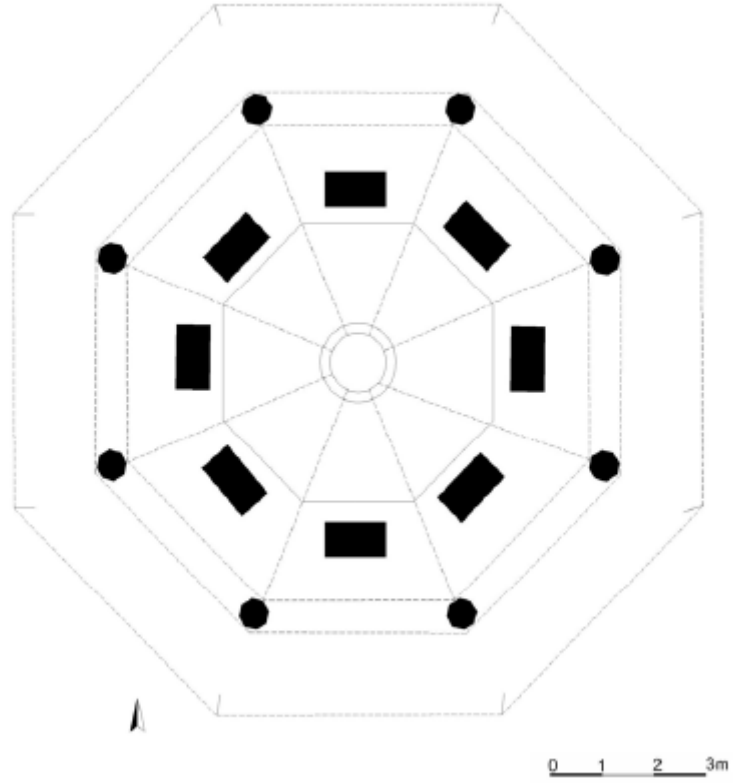
Havuzun suyunun kirlenmemesi için de üst örtüye kadar olan kısmı tamamen camekânla kapatılmıştır. Havuzun etrafında sekiz sütun bulunur.

Üst örtü, alt yapıya uygun şekilde sekizgen bir kuruluşa sahip olup düz ahşap bir tavanla kapatılmıştır.³³⁰

Yapı günümüzde abdest almak için kullanılmakta olup; su çanağından su akmamakta, suyun sesi ve görsel güzelliğinden yararlanılamamaktadır.

³²⁹ (TALİ, 2009, s. 80)

³³⁰ (TALİ, 2009, s. 81)

Şekil 42. Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Camii Şadırvanı Planı³³¹

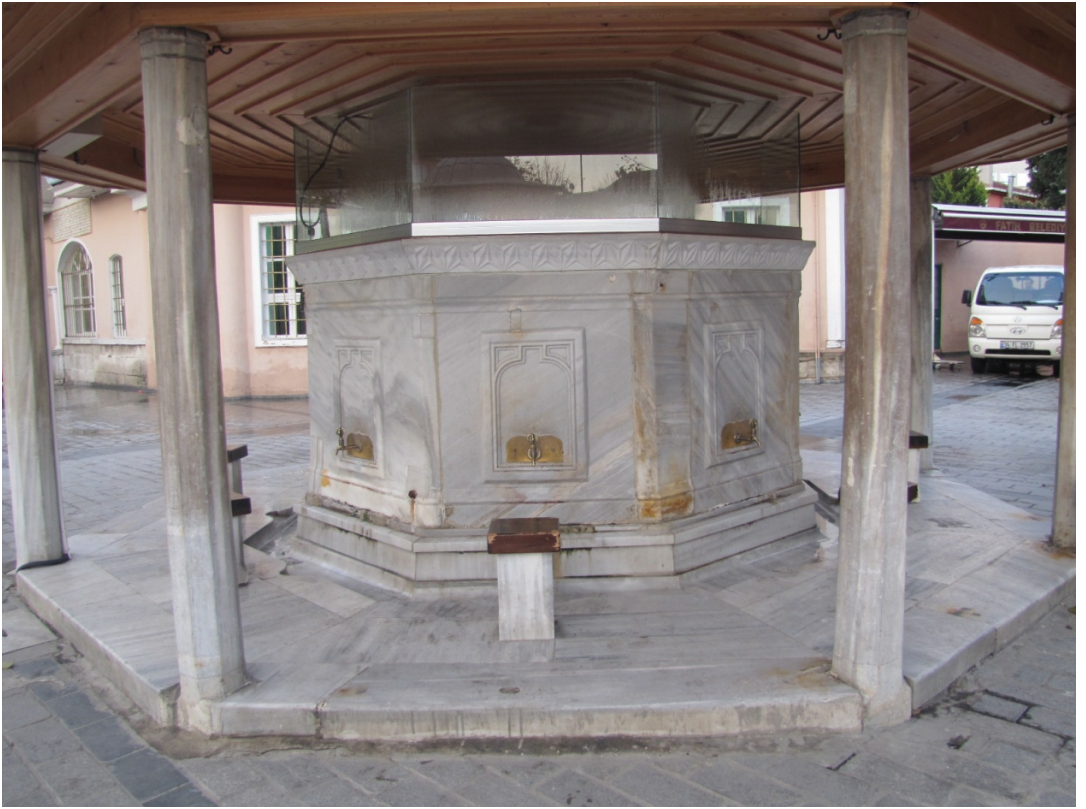
Resim 6.156. Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Camii Şadırvanı eski hali³³²

³³¹ (TALİ, 2009, s. 433)

³³² (Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi)

Resim 6.157. Sümbül Efendi Camii şadırvanı genel görünümü

Resim 6.158. Su haznesi

Resim 6.159. Revak ve Sütunlar

Resim 6.160. Su çanağı

Resim 6.161. Musluk, musluk ayna taşı

6.22 Üsküdar Atik Valide Camii Şadırvanı

Cami II. Selim'in eşi III. Murat'ın annesi olan Nurbanu Sultan tarafından 1583'te yaptırılmıştır.³³³ Mimarı Mimar Sinan'dır.³³⁴

Camiyi içine alan büyük ve enine dikdörtgen olan revaklı avlunun içindedir. Avlu zemini ile aynı seviyede olan şadırvan, avluda bulunan ihtiyar çınar ağaçlarından birinin devrilmesiyle mermer şebekelerinin büyük bir kısmı parçalanmışsa da sonradan onarılmıştır.³³⁵

Şadırvan 1951, 1953 ve 1971 yıllarında üst örtüsü ve bu örtüyü taşıyan revak kısmı ayakta olmayıp sadece havuzu bulunmakta iken bugünkü şeklini 1986- 1987 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.³³⁶

Şadırvanın 1986 yılında eklenen üst örtüsü ve revak kısmı, orijinaline uygun olarak yenilenmiştir. Şadırvanın zarif havuzunun üzeri çokgen formlu, on altı sütunla revaklı olarak düzenlenmiştir. 1.20 m. aralıklarla yerleştirilen sütunlar, başlıksız ve düz zemine doğrudan oturtularak üzerine çift kademeli üst örtü konmuştur. Havuzun üzeri, içten basık bir kubbe ile kapatılmıştır.³³⁷

Silindirik havuzun çapı oldukça büyük olup dairevi bir kaide üzerinde yükselmektedir. Havuzu oluşturan mermer levhalar birer musluk içerir. Levhaların ek yerleri belli edilmeyecek şekilde birleştirilmiştir. Alttan ve üstten kaval silmelerle çevrelenen havuz levhaları dıştan bombeli olarak yapılmıştır. Bu durum da ona çokgen görünümü kazandırmaktadır.

Klasik devrin mermer işçiliğinin özenle ve ustalıkla işlenmiş bir örneği havuz üzerindeki mermer şebekede görmek mümkündür. Bu şebeke de havuzun ritmine uyarak bombeli olarak düzenlenmiştir. Şebekelerin üzerinde üç kademeli bir silmeden sonra lotus-palmet frizi çepeçevre dolanmaktadır. Havuzun ortasında kalınca bir sütun üzerinde yükselen geniş bir çanak şeklindeki lüle şebekelerin hizasını aşmaktadır.³³⁸

³³³ (ÖZ, 1964, s. 73)

³³⁴ (TALİ, 2009, s. 155)

³³⁵ (KOÇEL, 1971, s. 23)

³³⁶ (TALİ, 2009, s. 155)

³³⁷ (TALİ, 2009, s. 156)

³³⁸ (KOÇEL, 1971, s. 23)

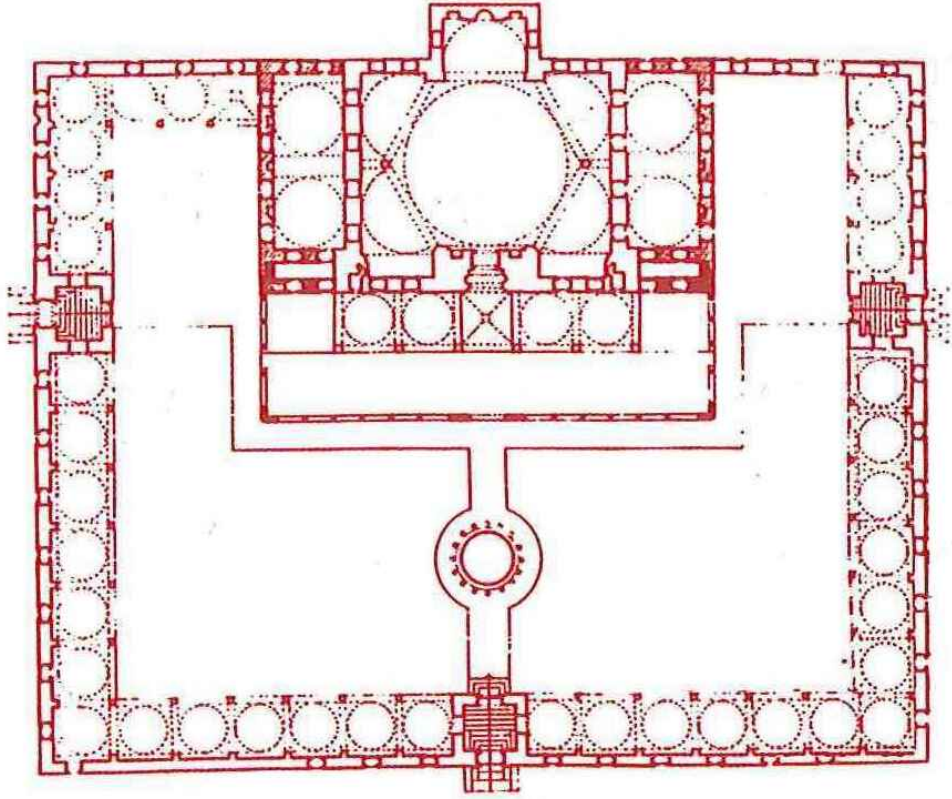
Mermer havuzun üzeri mermer şebekeli olan kısımdan itibaren, üstte ise konik şeklindeki bir camekânla kapatılmıştır. Bordür şeklindeki mermer şebekelerin ikisinde, basit formlu, oyma çanak şeklinde küçük suluklara yer verilmiştir.

Kubbe betondan yapılmış, saçak ise ahşap çıtalardan oluşmaktadır. Kubbe içten, yakın tarihlerde yapılmış kalem işleri ile bezenmiştir.³³⁹

Ahşap saçak, krem ve kiremit renklerle hareketlendirilmiştir. Üzeri kurşunla kaplanmıştır. Şadırvan üst örtüde, yüksek bir alemle sonlanmıştır.³⁴⁰

Bütün bu özellikleriyle bu şadırvan, klasik devir mermer işçiliğinin en olgun ve mütevazî bir eseridir.³⁴¹

Yapı oldukça bakımlı olup, abdest almak için kullanılır.

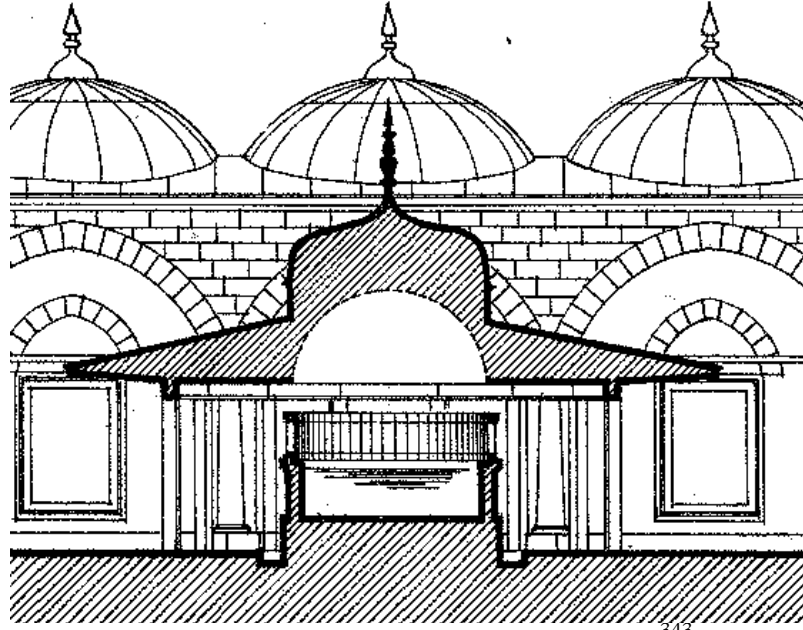
Şekil 43. Üsküdar Atik Valide Camii Planı (Sözen)³⁴²

³³⁹ (TALİ, 2009, s. 156)

³⁴⁰ (TALİ, 2009, s. 157)

³⁴¹ (KOÇEL, 1971, s. 23)

³⁴² (ASLANAPA, Osmanlı Devri Mimarisi, 2004, s. 324)

Şekil 44. Üsküdar Atik Valide Camii Şadırvan kesiti³⁴³

Resim 6.162. Üsküdar Atik Valide Camii Şadırvanı eski hali³⁴⁴

³⁴³ (ÜLGEN, 1951)

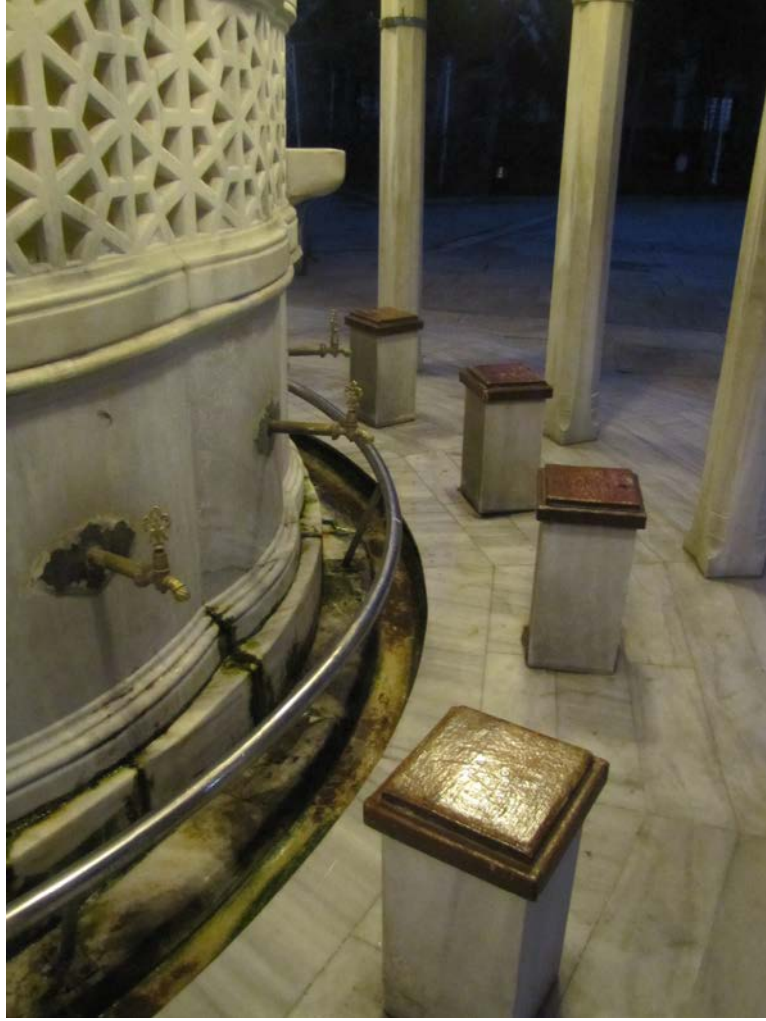
³⁴⁴ (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Resim 6.163. Şadırvan genel görünüm

Resim 6.164. Mermer havuz

Resim 6.165. Oturak taşları ve yalak

Resim 6.166. Musluk ve bombeli ayna taşı

Resim 6.167. Suluk

Resim 6.168. Revak ve kubbe içi kalem işleri

6.23 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Şadırvanı

Deniz kenarında bulunan camiyi İsfendiyar Oğullarından Vezir Ahmet Şemsi Paşa yaptırmıştır. ³⁴⁵ 1580 yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. ³⁴⁶

Şadırvan kapalı hazneli örneklerden olup, büyük prizmatik, yekpare, som beyaz mermerden yapılmıştır. Dikdörtgen planlı hazne, şadırvan havuzu olarak değerlendirilmiştir. Şadırvan suyunu, avluda yer alan kuyudan almaktadır.

Mermer havuz, köşedeki konumlandırılışı ile biri geniş diğeri dar olan cephesi ile duvara bitleştirilmiştir. Havuzun bu cephelerinde nasıl bir düzenlemeye sahip oldukları bilinmemektedir. ³⁴⁷ Havuzun geniş yüzünde üç adet, dar yüzünde iki adet musluk bulunur.

Mermer havuzun avluya bakan geniş yüzünde, kenarlarda dar, ortada geniş, kare formlu üç pano yer almaktadır. Üç pano da aynı bezeme özelliklerine sahiptir. Panolar yüzeyden kalın silmelerle vurgulanmış, iç kısmı ise kabartma tarzında kaş kemerli çerçeve dekoru ile hareketlendirilmiştir. Kemer köşelerinde birer çarkıfelek rozetine yer verilirken, kemerlerin alt kısımlarında, birer kaide üzerine oturtulan karşılıklı iki selvi motifi bulunmaktadır.

Kenarlardaki iki küçük pano üzerinde oldukça büyük tutulmuş orta kısımları farklı düzenlenmiş ve genişledikçe bir çiçek ve onun etrafında gelişen motifler rozetler tamamlanmıştır. Bu cephedeki panoların araları, farklı şekildeki bitki motifleri ile hareketlendirilmiştir.

Mermer havuzun kısa yüzü, tamamen sade tutulmuştur. Şadırvanın üzeri; yekpare, konik şekildeki mermer bir kapakla kapatılmıştır. Sebillerde olduğu gibi taşıma su ile doldurulan musluklu yekpare şadırvan havuzunun üzerinde, tam orta kısmında, su doldurmak için açılmış metalle kapatılmış bir kapak kısmı bulunmaktadır.

Şadırvanın mermer işçiliği ve süslemesi dikkat çekicidir. ³⁴⁸ Şadırvanda panoların arasındaki bitkisel yaprak ve çiçek motifleri ile süsleme programı, Lale Devri özellikleri göstermektedir. ³⁴⁹

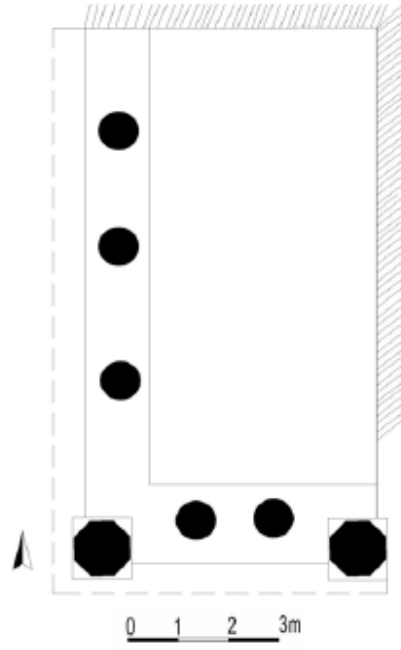
³⁴⁵ (ÖZ, 1964, s. 72)

³⁴⁶ (ÖZ, 1964, s. 73)

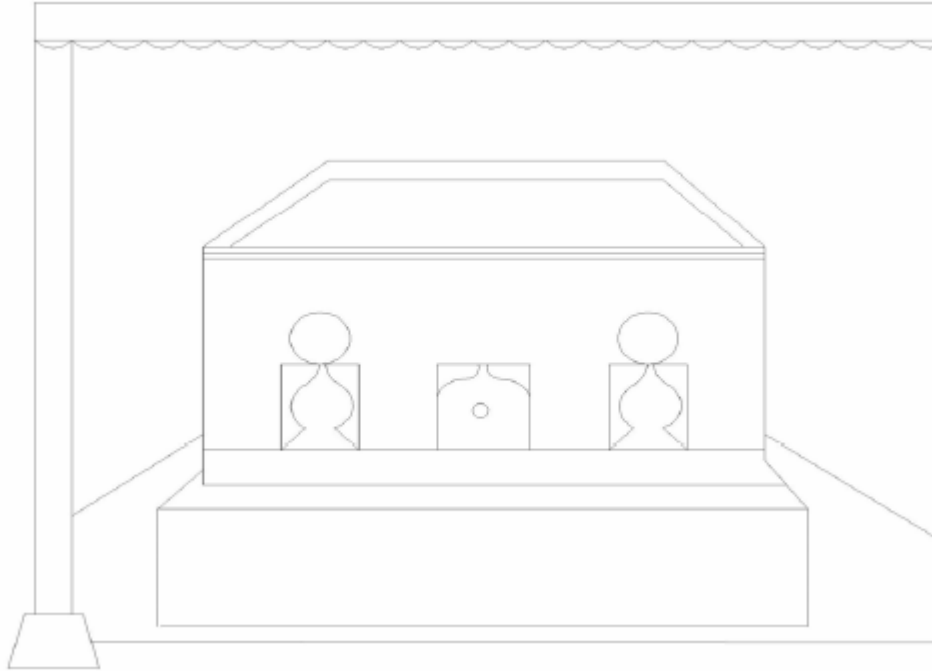
³⁴⁷ (TALİ, 2009, s. 147)

³⁴⁸ (TALİ, 2009, s. 148)

³⁴⁹ (TALİ, 2009, s. 149)

Şekil 45. Üsküdar şemsi Ahmet Paşa Camii Şadırvanı Planı ³⁵⁰

Şekil 46. Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Camii Şadırvanı Cephe Çizimi ³⁵¹

³⁵⁰ (TALİ, 2009, s. 446)

³⁵¹ (TALİ, 2009, s. 447)

Resim 6.169. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Şadırvanı genel görünüşü

Resim 6.170. Mermer hazne üzerindeki bitkisel motifler

7 SONUÇ

Bu çalışmada suyun hayatımızda ve dinler içinde önemi, İstanbul' da suyun dağıtımı ve kullanımını, Roma-Bizans ve Osmanlı dönemlerinde İstanbul'da su yapıları ve Osmanlı su mimarisinden 'şadırvanlar' konusu anlatılmıştır. İstanbul'da suyun serüvenine, geçmişte su ve su yapıları konusuna bakılarak başlanmış, günümüzdeki su yapıları incelenerek devam edilmiştir.

İncelenen şadırvan örneklerinin birçoğu yakın zamanda restorasyon geçirmiş ya da restore edilmekte olan yapılar idi. Harap, terk edilmiş durumda bir yapıyla karşılaşılmamıştır. Çalışılan örnek şadırvanların çoğu yeteri kadar olmasa da genellikle bakımlı olup, şadırvanlar cami avlularında abdest almak üzere kullanılmaktadır.

Ancak; hemen hepsi yalnızca yapısal olarak bulunmakta, neden yapıldıkları ve eskiden hangi işlevle kullanıldıkları adeta unutulmakta olup, ruhlarını kaybetmek üzere olan yapılardır. Şadırvanlar hala abdest almak için kullanılmakta ise de; suyun sesinin verdiği insanı rahatlatan, ferahlatan, avluya sükun veren manevi atmosferlerini kaybetmişlerdir. İncelemeler sonucu su çanakları işlevlerini yitirmiş durumdadır. Çanaklardan su akmamakta, yalnızca çanak yapısı ve malzemesi korunmaktadır. Osmanlı mimarisinin inceliğini, hassasiyetini görmüş olduğumuz, insan ruhuna hitap eden bu zarif yapılarda günümüzde aynı inceliği ve aynı etkiyi görememekteyiz.

Aynı zamanda susayan insanların su ihtiyacını da karşılamak üzere yapılmış olan şadırvanlar günümüzde bu işlevlerini de yitirmiş durumdadır. Suluklar kullanılmamaktadır.

Yine İstanbul'daki birçok çeşme, sebil ve selsebillerden su akmamakta, bu yapılar görünürde olsalar da işlevlerini sürdürmemektedirler. Sebillerden artık su veya şerbet akmamakta; hatta büfe, dükkan gibi tamamen yapıyı öldüren amaçlarla kullanılmakta olup yapılış amaçlarını ve anlamlarını kaybetmiş durumdadırlar.

Suların ahenkle çanaktan çanağa döküldüğü, sesiyle ve güzel görüntüsüyle kulağa ve göze hoş gelen selsebillerin lülelerinden de artık su akmamaktadır. Halbuki bir su yapısını su yapısı yapan pek tabii su' dur. Günümüzde su yapıları susuz kalmış olup, Türk mimarisinin ve Türk insanının ince ruhunu gösteren bu mimari yapılar adeta yaşamamakta, ruhlarını kaybetmektedirler.

Yardımlaşma, merhamet, hayır işleme ve dua alma gibi amaçlarla yapılmış olan bu yapıların amacına uygun kullanılmamasıyla birlikte bu güzel düşünce ve güzel ahlakın da yitirildiğini görmekteyiz.

8 KAYNAKÇA

1. (tarih yok). <http://wikimapia.org>. adresinden alınmıştır
2. AKGÜNDÜZ, A., ÖZTÜRK, S., & BAŞ, Y. (2005). *Üç Devirde Bir Mabet AYASOFYA*. İSTANBUL: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
3. ASLANAPA, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İSTANBUL: İnkılap Yayınları.
4. ASLANAPA, O. (2003). *Türk Sanatı*. İSTANBUL: Remzi Kitabevi.
5. AYNUR, H., & KARATEKE, H. T. (1995). *III.Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)*. İSTANBUL: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
6. BİLALOĞLU, A. (1993). Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkanlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler. ANKARA: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. BONNEFOY, Y. (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü* (Cilt 2). (L. YILMAZ, Çev.) ANKARA: Dost Kitabevi.
8. CANSEVER, T. (2005). *Mimar Sinan*. İSTANBUL: Albaraka Türk Yayınları.
9. CRESWELL, K. (tarih yok).
10. ÇEÇEN, K. (2000). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*. İSTANBUL.
11. ÇOKDAŞ, R., ÖZGEN, A., ALCEP, H., KUTLU, H., YAZICI, M., ATEŞ, M., et al. (1991). *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*. (A. H. DEMİR, Dü.) İSTANBUL: Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü.
12. DEMİRAĞ, D., ERTEN, A., & ŞEN, M. (2008). *Suyla Gelen Kültür*. İSTANBUL: İSKİ.
13. DÖNMEZ, Ö. M. (2008). *Bizanstan Günümüze İstanbul Suları*. İSTANBUL: Kurtiş Matbaacılık.
14. EREN, G. (Dü.). (1999). *Osmanlı Kültür ve Sanat* (Cilt 10). ANKARA: Yeni Türkiye Yayınları.
15. ERTUĞRUL, Ö. (1989). İstanbul'da Bizans Devri Su Mimarisi. İSTANBUL: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
16. Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi. (tarih yok).

17. Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi. (1939, 2 21).
18. Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi. (1940, 6 12).
19. Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi. (1941, 8 22).
20. Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi. (1941, 9 1).
21. EYİCE, S. (2009). *Eski İstanbul'dan Notlar*. İSTANBUL: Küre Yayınları.
22. EYİCE, S. (1974). *Trakya'da Meydan Şadırvanları, Mansel'e Armağan'dan ayrı basım*. ANKARA: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
23. FRERES, A. (tarih yok).
24. FRUCHTERMANN, M. (tarih yok).
25. GEYİK, G. (2007). İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan). ERZURUM: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı.
26. GURLITT, C.
27. GÜZEL, H. C., ÇİÇEK, K., & KOCA, S. (Dü). (1999). *Osmanlı, Türkler* (Cilt 12). ANKARA: Yeni Türkiye Yayınları.
28. HANÇERLİOĞLU, O. (2004). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İSTANBUL: Remzi Kitabevi.
29. <http://abihayatsergisi.com/>. (tarih yok). 2013 tarihinde alındı
30. <http://abihayatsergisi.com/?portfolio=denem>. (tarih yok).
<http://abihayatsergisi.com>. adresinden alınmıştır
31. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/447170.asp>. (tarih yok). 2013 tarihinde
arsiv.ntvmsnbc.com. adresinden alındı
32. <http://hmellows.blogspot.com/2012/12/mushrooms.html>. (tarih yok).
<http://hmellows.blogspot.com>. adresinden alınmıştır
33. <http://istanbulium.blogspot.com/2011/10/istanbulun-su-kemerlerini-gezelim.html>. (tarih yok). istanbulium.blogspot.com. adresinden alınmıştır
34. http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Alman_%C3%87e%C5%9Fmesi_Front.jpg. (tarih yok). <http://tr.wikipedia.org>. adresinden alınmıştır
35. http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Istanbul_cistern_Binbirdirek.jpg. (tarih yok). <http://tr.wikipedia.org>. adresinden alınmıştır
36. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Vefa.stadi1.jpg>. (tarih yok).
37. <http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?t=87622>. (tarih yok).
<http://wownturkey.com>. adresinden alınmıştır
38. <http://www.bursaulucamii.com/tarihce.html>. (tarih yok).
www.bursaulucamii.com. adresinden alınmıştır

39. http://www.mimarsinanerleri.com/fotograf_albumu/Istanbul_Buyukcekmece_Koprusu/slides/Istanbul_Buyukcekmece_Koprusu_2.html. (tarih yok).
www.mimarsinanerleri.com. adresinden alınmıştır
40. <http://www.panoramio.com/photo/49212814>. (tarih yok). 2013 tarihinde
www.panoramio.com. adresinden alındı
41. <http://www.sinanasaygi.org/en/icerik.asp?ID=13>. (tarih yok). 2013 tarihinde
www.sinanasaygi.org. adresinden alındı
42. http://www.sinanasaygi.org/i/eserler/b/65_54593470.jpg. (tarih yok).
www.sinanasaygi.org. adresinden alınmıştır
43. <http://www.tarihikentlerbirlii.org/hakkimizda/tkb-merkezi-serifler-yalisi/#.UoIKTcQ5nIU>. (tarih yok). www.tarihikentlerbirlii.org. adresinden
alınmıştır
44. http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Black_Sea/Karabuk/Safranbolu/photo984334.htm. (tarih yok). www.trekearth.com. adresinden
alınmıştır
45. http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Marmara/Istanbul/cebekikoy/photo1187584.htm. (tarih yok). 2013 tarihinde www.trekearth.com.
adresinden alındı
46. http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Marmara/Istanbul/Sarachane/photo534818.htm. (tarih yok). www.trekearth.com. adresinden
alınmıştır
47. <http://www.yerebatan.com/resimler.php>. (tarih yok). www.yerebatan.com.
adresinden alınmıştır
48. <https://www.google.com.tr/search?q=karab%C3%BCK+safranbolu+havuzlu+konak&tbm=isch&tbo=>. (tarih yok). www.google.com.tr. adresinden
alınmıştır
49. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. (1994). İSTANBUL: Türkiye Diyanet Vakfı.
50. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. (2002). ANKARA: Türkiye Diyanet Vakfı.
51. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. (2007). *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33).
İSTANBUL: Türkiye Diyanet Vakfı.
52. KAPLAN, S. (2006). *Batılı Gezginlerin Gözüyle İstanbul*. İSTANBUL:
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

53. KARA PİLEHVARIAN, N., URFALIOĞLU, N., & YAZICIOĞLU, L. (2000). *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*. İSTANBUL: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
54. KILIÇ, A. (Dü.). (2008). *Sudan Sanata*. İSTANBUL: İSKİ.
55. KOÇEL, A. (1971). İstanbul, Edirne ve Bursa Camilerinde Revaklı Avlu Şadırvanları. İSTANBUL: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
56. KOÇU, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 10). İSTANBUL: Tan Matbaacılık.
57. KOÇU, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3). İSTANBUL: Tan Matbaacılık.
58. KOÇU, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2). İSTANBUL: Tan Matbaacılık.
59. KOÇU, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 9). İSTANBUL: Tan Matbaacılık.
60. KUBAN, D. (2010). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İSTANBUL: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
61. Larousse. (1986). *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Cilt 21). İSTANBUL: Milliyet Yayınları.
62. MALATYALI, A. (Dü.). (2005). *Eyüp Sultan Sempozyumu I-VIII Tebliğler Seçme Metinler*. İSTANBUL: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.
63. MÜLAYİM, S. (Dü.). (2007). *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*. ANKARA: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
64. NİRVEN, S. N. (1946). *İstanbul Suları*. İSTANBUL: İstanbul Halk Basım Evi.
65. ORTAYLI, İ. (2007). *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*. İSTANBUL: Kaynak Yayınları.
66. ÖNGE, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. ANKARA: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
67. ÖZ, T. (1964). *İstanbul Camileri*. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı.
68. ÖZDENİZ, E. (1995). *İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*. İSTANBUL: Deniz Müzesi Yayınları.
69. ROCHAT, E. F. (tarih yok).

70. Selçuk Üniversitesi, S. A. (1993). *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*. Konya: Selçuk Üniversitesi ve Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
71. SÖNMEZ, Z. (Dü.). (1988). *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*. İSTANBUL: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
72. ŞERİFOĞLU, Ö. F. (1995). *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*. İSTANBUL: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
73. TABAKOĞLU, A., ÇELİK, G., CİHAN, A., ŞENSOY, F., & YORULMAZ, H. (2006). *Suyu Arayan İstanbul, Vakıf Sular ve Kırkçeşme*. İSTANBUL: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
74. TALİ, Ş. (2009). *Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*. ERZURUM: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı.
75. TAYLA, H. (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları* (Cilt 1). İSTANBUL: Mas Matbaacılık .
76. TEMEL, N. (2006). *Kur'an-ı Kerim'de ve Sosyo- Kültürel Hayatımızda Su*. İSTANBUL: Ensar Neşriyat.
77. TOKAY, E. (1951). *İstanbul Şadırvanları*. İSTANBUL: İstanbul Matbaacılık.
78. TURANİ, A. (2007). *Dünya Sanat Tarihi*. İSTANBUL: Remzi Kitabevi.
79. ÜLGEN, A. S. (tarih yok).
80. ÜLGEN, A. S. (1940).
81. ÜLGEN, A. S. (1941).
82. ÜLGEN, A. S. (1944).
83. ÜLGEN, A. S. (1949).
84. ÜLGEN, A. S. (1951).
85. Vakıflar Genel Müdürlüğü. (1977).
86. Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2013). İSTANBUL.
87. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. (tarih yok).
88. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. (1961).
89. Yılmaz İnşaat. (2013). İSTANBUL.
90. YÜKSEL, İ. A. (2006). *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri* (Cilt 5). İSTANBUL: Osmanlı Fetih Cemiyeti Yayınları.

9 ÖZGEÇMİŞ

1988 yılında Amasya'da doğdu. Liseyi İstanbul Bahçelievler Özel Safiye Sultan Lisesi'nde tamamladı. 2010'da, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 2011 yılında Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2012-2013 güz döneminde Erasmus Programı ile İspanya Camilo Jose Cela Üniversitesi'nde eğitim gördü. İstanbul'da restorasyon uygulama alanında mimar olarak çalıştı.